

894.347-2

A-13

Клз. 93.

АБДИ

АБАИ

АБАЙ

ШЫҒАРМАЛАР

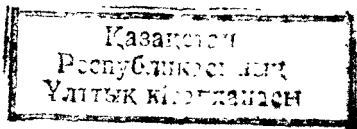
“МӨР”
МЕМЛЕКЕТТІК ШАҒЫН КӘСІПОРЫН

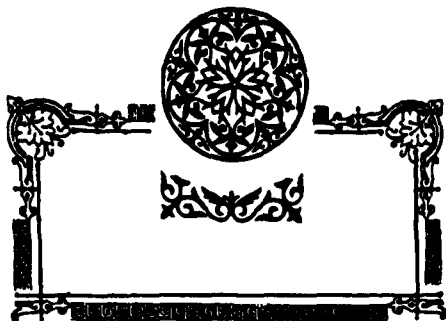
Алматы 1994

Ұлы Абайдың 150 жылдық мерейтойы қарсаңында оқырман қауымға кәдесый ретінде ұсынылып отырған бұл жинағына өлеңдері мен бірқатар аудармалары енгізілді.

137653

ISBN 5-7667-0315-5

Ө Л Е Ŧ Д Е Р

Ө Л Е Ń Д Е Р

Алғысөз орнына

Қазақтың бас ақыны Абай (шын аты Ибраһим) Құнанбаев. Онан асқан бұрынғы – соңғы заманда қазақ баласында біз білетін ақын болған жоқ.

Ахмет Байтұрсынов.

Шын хакім, сөзің асыл – баға жетпес,
Бір сөзің мың жыл жүрсе дәмі кетпес.
Қарадан хакім болған сендей жанның
Әлемнің құлағынан әні кетпес!

Мағжан Жұмабаев.

Біз бүгін ардақты ақынымыз марқұм Абайдың рухына дұға қылып, қараңғы заманда шырақ жаққан басшымыздың есімі, құрметі, терең мағыналы асыл сөзі атадан балаға, немереден шөбереге үзілмей сақталуын тілейміз.

Зәредей шүбә етпейміз, Абайдың өлген күнінен қанша алыстасақ, рухына сонша жақындармыз. Үнемі бұл күйде тұрмас, халық ағарар, өнер – білімге қанар, сол күндерде Абай құрметі күннен-күнге артылар.

Міржақып Дулатов.

Әр халықтың ақындары сол халықтың сөйлеген тілінің жемістері болады деген сөз

бар. Біз де сол сөзге қарай Абайды қазақ тілінің жемісі дейміз. Абай тілінің кеңдігін, өткірлігін қазақ тілінің кеңдігі, өткірлігі деп аңлау керек. Бұл тілдің байлығы, әдемілігі Абай өлеңдері арқылы ашық көрінеді.

Абдрахман Сағди.

Поэзияда, музыкада, қоғамдық-азаттық ой-пікір саласында өлмес-өшпес шығармалар берген Абай қазақ халқының өткен замандағы өмірін зерттеуші біздің ұрпаққа таңғажайып тұлға болып көрінеді. Ол өз халқының тарихында тау шынарындай биік тұр. Ол қазақ халқының ғасырлар бойғы мәдениетінің таңдаулы нәрін алды және бұл қазынаны орыстың және Батыс Еуропа мәдениетінің игі әсерімен молықтырды.

Мұхтар Әуезов.

Абай қазақтың жазба әдебиетінің негізін салған...бүгінгі түсінігіміздегі шын ақын дәрежесіне көтерілген тарихи адам.

Луи Арагон.

Абай өз заманынан анағұрлым биік тұрған ақын еді.

Ғабит Мүсірепов.

Абайдың ұлылығы өз халқының мұқтажы мен болашағын әрі дұрыс, әрі көрегендікпен ұға білуінде жатыр.

Константин Симонов.

Батыл жыршының өткір өлеңдері даладағы қараңғылықты сақтап қалуға жанын салып жүргендердің жүректеріне инедей қадалып, жазылмастай жаралап жатты.

Рерберт Кремпнен.

Оның поэзиясы түнек өмірге қарсы көтерілген алдаспан болды.

Мирей Борис.

Абай поэзиясы қазақ халқын Пушкинмен таныстырып, Пушкин арқылы бүкіл орыс әдебиетімен табыстырды.

Леонид Соболев.

Орыстар үшін – Пушкин, ағылшындар үшін – Шекспир, грузиндер үшін – Руставели... қандай ұлы құбылыс болса, Абай да қазақтар үшін сондай теңдессіз құбылыс.

Қайсын Кулиев.

Пушкин, Лермонтов және Некрасов заманы сияқты, Абай заманы бір түйір жарық

сәулесіз қараңғы түн болды. Абай да, алдыңғы ұлылар сынды, осынау түнек түнге өзінің ғажайып поэзиясы арқылы нұр құйды.

Давид Кугультинов.

Өз халқының перзенті, үлкен гуманист және талантты сөз зергері ретінде ол қазақ әдебиетін шын өнердің биігіне дейін көтерді.

Анатолий Ананьев.

Абай әлемге ашылған терезе еді, оның жаны жаңарып жатқан дүниенің алыстағы сарынын сезе білді. Тек қана ақынға тән, тек қана біліммен суарылған ақылға тән қабілетпен, романтикке тән жоғары сезімталдықпен халық өмірінің өзгеруін, найзағай отының туған өлкесін де дүр сілкіндіруін тіледі. Қамықты да. Бұл ретте де ол XVIII—XIX ғасырлардың Гете мен Толстой сынды көптеген заңғар гуманист тұлғаларының далалық бауырласы екенін танытты.

Шыңғыс Айтматов.

Абайды таныту арқылы біз Қазақстанды әлемге танытамыз, қазақ халқын танытамыз.

Абай әрқашан біздің ұлттық ұранымыз болуы тиіс.

Нұрсұлтан Назарбаев.

* * *

Сап, сап, көңлім, сап, көңлім!
Саяламай, сай таппай,
Не күн туды басыңа
Күні-түні жай таппай?
Сен жайыңа жүргенмен,
Қыз өле ме бай таппай?
Түн кезгенің мақұл ма,
Жан-жағыңа жалтақтай?
Өлермін деп жүрмісің,
Мұнан басқа жан таппай?

Сап, сап, көңлім, сап, көңлім!
Сабыр түбі – сары алтын.
Сабыр қылсаң жайыңды
Білер ме екен бекзатым?
Көңіл аулап сөз айтар
Арадағы тілхатым,
Ағын судай екпіндеп,
Лайы жоқ суатым.

Ауру да емес, сау да емес,
Құрыды әл-қуатым.
Сап, сап, көңлім, сап, көңлім!
Сана қылма бекерге!
Сана қылғанмен пайда жоқ,
Дүние даяр өтерге,
Ажал даяр жетерге.
Хош, қыз алсын қойнына,
Бейнет көрмей, дәулет жоқ,
Әлі барып кетерге,
Оныменен бойыңа
Иман, дәулет бітер ме?
Адалды сатсаң арамға,
Құдай қабыл етер ме?
Қыз сүйеді мені деп,
Оған көңіл көтерме!

Сап, сап, көңлім, сап, көңлім!
Сарқа берме санасын.
Бәрін өзің білсең де,
Әлі-ақ өзің танасың.
Өртенесің, жанасың,
Өз-өзіңнен бейнетке
Өз басыңды саласың.
Қай мезгілде тойғыздың
Аюдайын ағасын.
Қатыны мен қалашын?
Қарсақ жортпас қара адыр,

**Қарамай неге шабасың?
Сонда тәуір бола ма,
Ұстап ап біреу сабасын?
Киіміңді тонасын,
Елге де күлкі боласың.**

**Сап, сап, көңлім, сап, көңлім!
Сағынышқа сарғайма!
Жәй жүрсен де қыз қумай,
Сені біреу қарғай ма?
Қыз іздесең, қалың бер,
Мұным ақыл болмай ма?
Көріп алсаң көріктіні,
Таңдап алсаң тектіні,
Сонда да көңіл толмай ма?**

* * *

Қансонарда бүркітші шығады аңға,
Тастан түлкі табылар аңдығанға.
Жақсы ат пен тату жолдас – бір ғанибет,
Ыңғайлы ықшам киім аңшы адамға.
Салаң етіп жолықса қайтқан ізі,
Сағадан сымпың қағып із шалғанда.
Бүркітші тау басында, қағушы ойда,
Іздің бетін түзетіп аңдағанда.
Томағасын тартқанда бір қырымнан,
Қыран құс көзі көріп самғағанда.
Төмен ұшсам түлкі өрлеп құтылар деп,
Қанды көз қайқаң қағып шықса аспанға,
Көре тұра қалады қашқан түлкі
Құтылмасын білген соң құр қашқанға.
Аузын ашып, қоқақтап, тісін қайрап,
Ол да талас қылады шыбын жанға.
Қызық көрер, көңілді болса аңшылар,
Шабар жерін қарамас жығылғанға.
Қырық пышақпен қыржыңдап тұрған түлкі,
О-дағы осал жау емес қыран паңға.

Сегіз найза қолыңда, көз аудармай,
Батыр да аял қылмайды ертең таңға.
Қанат, құйрық суылдап, ысқырады,
Көктен қыран сорғалап құйылғанда.
Жарқ-жұрқ етіп екеуі айқасады,
Жеке батыр шыққандай қан майданға.
Біреуі – көк, біреуі – жер тағысы,
Адам үшін батысып қызыл қанға.
Қар – аппақ, бүркіт – қара, түлкі – қызыл,
Ұқсайды қаса сұлу шомылғанға.
Қара шашын көтеріп екі шынтақ,
О да бүлк-бүлк етпей ме сипағанда,
Аппақ ет, қып-қызыл бет, жап-жалаңаш.
Қара шаш қызыл жүзді жасырғанда.
Күйеуі ер, қалыңдығы сұлу болып,
Және ұқсар тар төсекте жолғасқанға.
Арт жағынан жауырыны бүлкілдейді,
Қыран бүктеп астына дәл басқанда.
Құсы да, иесі де қоразданар,
Алпыс екі айлалы түлкі алғанда.
“Үйірімен үш тоғыз” деп жымыңдап,
Жасы үлкені жанына байланғанда.
Сілке киіп тымақты, насыбайды –
Бір атасың көңілің жайланғанда.
Таудан жиде тергендей ала берсе,
Бір жасайсың құмарың әр қанғанда.
Көкіректе жамандық еш ниет жоқ,
Аң болады кеңесің құс салғанда.

Ешкімге зияны жоқ, өзім көрген,
Бір қызық ісім екен сұм жалғанда.
Көкірегі сезімді, көңілі ойлыға
Бәрі де анық тұрмай ма ойлағанда?
Ұқпассың, үстірт қарап бұлғақтасаң,
Суретін көре алмассың, көп бақпасаң,
Көлеңкесі түседі көкейіңе.
Әр сөзін бір ойланып, салмақтасаң,
Мұны оқыса, жігіттер, аңшы оқысын,
Біле алмассың, құс салып дәм татпасаң.

* * *

Қақтаған ақ күмістей кең маңдайлы,
Аласы аз қара көзі нұр жайнайды.
Жіңішке қара қасы сызып қойған,
Бір жаңа ұқсатамын туған айды.
Маңдайдан тура түскен қырлы мұрын,
Ақша жүз, ал-қызыл бет тіл байлайды.
Аузын ашса, көрінер кірсіз тісі,
Сықылды қолмен тізген, іш қайнайды.
Сөйлесе, сөзі әдепті һәм мағыналы,
Күлкісі бейне бұлбұл құс сайрайды.
Жұп-жұмыр, ақ торғындай мойыны бар,
Үлбіреген тамағын күн шалмайды.
Тақтайдай жаурыны бар, иығы тік,
Екі алма кеудесінде қисаймайды.
Сорақы ұзын да емес, қысқа да емес,
Нәзік бел тал шыбықтай бұраңдайды.
Етіндей жас баланың білегі бар,
Ажымсыз ақ саусағы іске ыңғайлы.
Қолаң қара шашы бар жібек талды,
Торғындай толқын ұрып, көз таңдайды.

* * *

Қандай қызда ләззат бар жан татпаған?
Сұлуы бұл заманның тек жатпаған.
Он сегіз, он тоғызға келгеннен соң,
Алмасы өкпе болар қол батпаған.
Бұлардың кейбірінің мінездері:
Ешнәрсе көрмегенсіп, бұртақтаған.
Кейбірі жайдары, ашық боламын деп,
Орынсыз адамдармен жыртақтаған.
Әуелден сұлу жайы бізге мәлім:
Жігітті жұрт мақтаған қыз жақтаған.
Кей жігіт мақтан үшін қылық қылмай,
Бойына майдалықпен сыр сақтаған.
Кей жігіт арсыздықпен ұятсынбай,
Қолы жетпес нәрсеге тыртақтаған.
Орынды іске жүріп, ой таппаған,
Не болмаса жұмыс қып, мал бақпаған.
Қасиетті болмайды ондай жігіт,
Әншейін құр бекерге бұлғақтаған.

* * *

Жасымда ғылым бар деп ескермедім,
Пайдасын көре тұра тексермедім.
Ержеткен соң түспеді уысыма,
Қолымды мезгілінен кеш сермедім.
Бұл махрұм қалмағыма кім жазалы,
Қолымды дөп сермесем, өстер ме едім?
Адамның бір қызығы – бала деген,
Баланы оқытуды жек көрмедім.
Баламды медресеге біл деп бердім,
Қызмет қылсын, шен алсын деп бермедім.
Өзім де басқа шауып, төске өрледім,
Қазақта қара сөзге дес бермедім.
Еңбегіңді білерлік еш адам жоқ,
Түбінде тыныш жүргенді теріс көрмедім.

* * *

Қартайдық, қайғы ойладық, ұйқы сергек.
Ашуың – ашыған у, ойың – кермек.
Мұңдасарға кісі жоқ, сөзді ұғарлық,
Кім көңілді көтеріп, болады ермек?

Жас – қартаймақ, жоқ – тумақ,
туған – өлмек,
Тағдыр жоқ, өткен өмір қайта келмек.
Басқан із, көрген қызық артта қалмақ,
Бір құдайдан басқаның бәрі өзгермек.

Ер ісі ақылға ермек, бойды жеңбек,
Өнерсіздің қылығы өле көрмек.
Шыға ойламай, шығандап қылық қылмай,
Еріншек ездiгiнен көпке көнбек.

Жамандар қыла алмай жүр адал еңбек,
Ұрлық, қулық қылдым деп қағар көлбек.
Арамдықтан жамандық көрмей қалмас,
Мың күн сынбас, бір күні сынар шөлмек.

Адамзат тірілікті дәулет білмек,
Ақыл таппақ, мал таппақ, адал жүрмек.
Екеуінің бірі жоқ, ауыл кезіп,
Не қорлық құр қылжаңмен күн өткізбек?

Наданға арам ақылды құлаққа ілмек,
Бұл сөзден ертегіні тез үйренбек.
Рас сөздің кім білер қасиетін?
Ақылсыз шынға сенбей, жоққа сенбек.

Қызыл арай, ақ күміс, алтын бергек¹
Қызықты ертегіге көтерілмек.
Ақсақалдың, әкенің, білімдінің
Сөзінен сырдаң тартып, тез жиренбек.

Ақылды қара қылды қырыққа бөлмек,
Әр нәрсеге өзіндей баға бермек.
Таразы да, қазы да өз бойында,
Наданның сүйенгені көп пен дүрмек.

Алашқа іші жау боп, сырты күлмек,
Жақынын тіріде аңдып, өлсе өкірмек.
Бір-екі жолы болған кісі көрсе,
Құдай сүйіп жаратқан осы демек.

¹ Бергек — шаршының үстінен жабатын сәндік жаулығы.

**Ел бұзылса, табады шайтан өрнек,
Періште төменшіктеп, қайғы жемек.
Өзімнің иттігімнен болды демей,
Жеңді ғой деп шайтанға болар көмек.**

**Сырттансынбақ, қусынбақ, өршілденбек,
Сыбырменен топ жасап бөлек-бөлек.
Арамдықпен бар ма екен жаннан аспақ,
Өзімен өзі бір күн болмай ма әлек?**

**Қолдан келе бере ме жұрт меңгермек?
Адалдық, арамдықты кім теңгермек?!
Мақтан үшін қайратсыз болыс болмақ,
Иттей қор боп, өзіне сөз келтірмек.**

Қартайдық, қайғы ойладық, ұлғайды арман,
Шошимын кейінгі жас балалардан.
Терін сатпай, телміріп көзін сатып,
Теп-тегіс жұрттың бәрі болды аларман.

Бай алады кезінде көп берем деп,
Жетпей тұрған жеріңде тек берем деп.
Би мен болыс алады күшін сатып,
Мен қазақтан кегіңді ап берем деп.

Жарлы алады қызметпен өткерем деп,
Елубасы¹— шар салып², леп берем деп.

¹ Елу үйдің атынан сайланып, болысты сайлауға қатысатын сайлаушысы.

² Шар салу — болысты сайлау жолы. Елу үйдің атынан сайланған елубасылары кішкене тасты (шарды) екі бөлмелі жәшікке салу арқылы болысты сайлауға дауыстарын беретін болған. Оны жұрт сол кезде “шар салу” деп атаған.

**Жалаңқая¹ жат мінез жау алады
Бермей жүрсең, мен сені жек көрем деп.**

**Дос алады, бермесең, бұлт берем деп,
Жауыңа қосылуға сырт берем деп.
Бұзылған соң мен оңай табылмаспын,
Не қылып оңайлықпен ырық берем деп.**

**Сұм-сұрқия – сұмдықпен еп берем деп,
Сүйер жансып, сүйкімді бет берем деп.
Жүз қараға екі жүз аларман бар,
Бас қатар бас-аяғын тексерем деп.**

**Ел жиып, мал сойыңыз ет берем деп,
Мал берсем сен мендік бол деп берем деп.
Қара қарға сықылды шуласар жұрт:
Кім көп берсе, мен соған серт берем деп.**

**Бұзыларда ойламас, бет көрем деп,
Ант ішуді кім ойлар дерт көрем деп.
Қабаған итше өшігіп шыға келер,
Мен қапсам, бір жеріңді бөксерем деп.**

**Орыс айтты: өзіңе ерік берем деп,
Кімді сүйіп сайласаң, бек көрем деп.
Бұзылмаса, оған ел түзелген жоқ,
Ұлық жүр бұл ісіңді кек көрем деп.**

¹ Жалаңқая — жалаңдап жүрген жегіштер.

Жұрт жүр ғой арамдықты еп көрем деп,
Тоқтау айтқан кісіні шет көрем деп.
Бар ма екен жай жүрген жан қанағатпен,
Құдайдың өз бергенін жеп көрем деп?

Атаны бала аңдиды, ағаны – іні,
Ит қорлық немене екен сүйткен күні?
Арын сатқан мал үшін антұрғанның
Айтқан сөзі құрысын, шыққан үні.

Алыс, жақын қазақтың бәрі қаңғып,
Аямай бірін-бірі жүр ғой аңдып.
Мал мен бақтың кеселін ұя бұзар,
Пәруардигәр¹ жаратқан несін жан қып!

Ант ішіп күнде берген жаны құрсын,
Арын сатып тіленген малы құрсын.
Қысқа күнде қырық жерге қойма қойып,
Қу тілмен қулық сауған заңы құрсын.
Бір атқа жүз құбылған жүзі күйгір,
Өз үйінде шертиген паңы құрсын.

¹ Құдай, тәңірі.

* * *

Қыран бүркіт не алмайды, салса баптап?
Жұрт жүр ғой күйкентай мен қарға сақтап,
Қыран шықса қияға, жібереді
Олар да екі құсын екі жақтап.
Қарқылдап қарға қалмас арт жағынан,
Күйкентайы үстінде шықылықтап.
Өзі алмайды, қыранға алдырмайды,
Күні бойы шабады бос салақтап.
Тиіп-шығып, ыза қып, ұстатпаса,
Қуанар иелері сонда ыржақтап.
Не таптық мұныменен деген жан жоқ,
Түні бойы күпілдер құсын мақтап.
Басқа – сая, жанға – олжа дәнеме жоқ,
Қайран ел осынымен жүр далақтап.

Қалың елім, қазағым, қайран жұртым,
Ұстарасыз аузыңа түсті мұртың.
Жақсы менен жаманды айырмадың,
Бірі қан, бірі май боп енді екі ұртың.
Бет бергенде шырайың сондай жақсы,
Қайдан ғана бұзылды сартша сыртың?
Ұқпайсың өз сөзіңнен басқа сөзді,
Аузымен орақ орған өңкей қыртың.
Өзімдікі дей алмай өз малыңды,
Күндіз күлкің бұзылды, түнде ұйқың.
Көрсеқызар келеді байлауы жоқ,
Бір күн тыртың етеді, бір күн – бұртың.
Бас-басына би болған өңкей қиқым,
Мінеки, бұзған жоқ па елдің сиқын?
Өздеріңді түзелер дей алмаймын,
Өз қолыңнан кеткен соң енді өз ырқың.
Ағайын жоқ нәрседен етер бұртың,
Оның да алған жоқ па құдай құлқын.

Бірлік жоқ, береке жоқ, шын пейіл жоқ,
Сапырылды байлығың, баққан жылқың.
Баста ми, қолда малға талас қылған,
Күш сынасқан күндестік бұзды-ау шырқың.
Оңалмай бойда жүрсе осы қыртың,
Әр жерде-ақ жазылмай ма, жаным, тырқың.
Қай жеріңнен көңілге қуат қылдық,
Қыр артылмас болған соң, мінсе қырқың.
Тиянақсыз, байлаусыз байғұс қылпың,
Не түсер құр күлкіден жыртың-жыртың.
Ұғындырар кісіге кез келгенде,
Пыш-пыш демей қала ма ол да астыртын?

Байлар жүр жиған малын қорғалатып,
Өз жүзін онын беріп алар сатып.
Онын алып, тоқсаннан дәме қылып,
Бұл жұртты қойған жоқ па құдай атып?
Барып келсе Ертістің суын татып,
Беріп келсе бір арыз бұтып-шатып,
Елді алып, Еділді алып есіреді,
Ісіп-көуіп, қабарып келе жатып.
Әрі-бері айналса аты арықтап,
Шығынға белшесінен әбден батып.
Сұм-сұрқия, қу, білгіш атанбаққа
Құдай құмар қылыпты қалжыратып.
Қорғаласа, қорықты деп қоймаған соң,
Шаптырады қалаға бай да андатып.
Күшті жықпақ, бай жеңбек әуел бастан,
Қолға түсер сілесі әбден қатып.
Жаны аяулы жақсыға қосамын деп,
Әркім бір ит сақтап жүр ырылдатып.

* * *

Көңлім қайтты достан да, дұшпаннан да,
Алдамаған кім қалды тірі жанда?
Алыс-жақын қазақтың бәрін көрдім,
Жалғыз-жарым болмаса анда-санда.

Пайда үшін біреу жолдас бүгін таңда,
Ол тұрмас бастан жыға¹ қисайғанда.
Мұнан менің қай жерім аяулы деп,
Бірге тұрып қалады кім майданда?

Ендігі жұрттың сөзі – ұрлық-қарлық,
Саналы жан көрмедім сөзді ұғарлық.
Осы күнде, осы елде дәнеме жоқ
Мейір қанып, мәз болып қуанарлық.

Байлар да мал қызығын біле алмай жүр,
Жаз жіберіп, күз атын міне алмай жүр.

¹ Дулығаның артынан қаптап қоятын зат.

Сабылтып, күнде ұрлатып, із жоғалтып,
Ызаменен ыржиып күле алмай жүр.

Саудагер тыныштық сауда қыла алмай жүр,
Қолдан беріп, қор болып, ала алмай жүр.
Ел аулақта күш айтқан, топта танған
Арсыз жұрттан көңілі тына алмай жүр.

Естілер де ісіне қуанбай жүр,
“Ел азды” деп надандар мұңаймай жүр.
Ала жылан, аш бақа күпілдектер
Кісі екен деп ұлықтан ұялмай жүр.

Бектікте біреу бекіп тұра алмай жүр,
О-дағы ұры-қарды қыра алмай жүр.
Қарсылық күнде қылған телі-тентек
Жаза тартып ешбірі сұралмай жүр.

Қарындас қара жерге тыға алмай жүр,
Бірінің бірі сөзін құп алмай жүр.
Құда-тамыр, дос-жарың, қатын-балаң –
Олар да бір қалыпты бола алмай жүр.

Бір күшті көп тентекті жыға алмай жүр,
Іште жалын дерт болып, шыға алмай жүр.
Арақ ішкен, мас болған жұрттың бәрі,
Не пайда, не залалды біле алмай жүр.

Жетіліп жаз жайлауға қона алмай жүр,
Күз күзеу де жанжалсыз бола алмай жүр.
Қыс қыстауың – қып-қызыл ол бір пәле,
Оралып ешбір шаруа оңалмай жүр.

Жасы кіші үлкеннен ұялмай жүр,
Сұрамсақтар нәпсісін тыя алмай жүр.
Сәлем – борыш, сөз – қулық болғаннан соң,
Қандай жан сырттан сөз боп, сыналмай жүр?

* * *

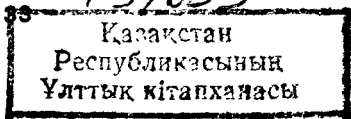
Адасқанның алды – жөн, арты – соқпақ,
Оларға жөн арамның сөзін ұқпақ.
Қас маңғаз малға бөккен кісімсініп,
Әсте жоқ кеселді істен биттей қорықпақ.

Бір аршопке¹ шапаны сондай шап-шақ,
Мүшесінен буынып, басады алшақ.
Қарсы алдына жымырып келтірем деп,
Ақ тымақтың құлағы салтақ-салтақ.

Жаздыкүні ақ беркі бүктелмейді-ақ,
Қолында бір сабау бар, о-дағы аппақ.
Керегеге сабауды шаншып қойып,
Беркін іліп, қарайды жалтақ-жалтақ.

Қу шалбар құлығына болған айғақ,
Тізесін созғылайды қалталанса-ақ,

¹ Өлшем мағынасында.

Ұстаудағы кісідей мезгілі бар,
Түні бойы шешініп бір т...-ақ.

Тірі жанға құрбы боп жап-жасында-ақ,
Қалжыңдамақ, қасынбақ, ыржаңдамақ.
Бет-аузын сөз сөйлерде жүз құбылтып,
Қас кермек, мойын бұрмақ, қоразданбақ.

Осындай сидаң жігіт елде мол-ақ,
Бәрі де шаруаға келеді олақ.
Сырын түзер біреу жоқ, сыртын түзеп,
Бар өнері – қу борбай, сымпыс шолақ.

Олардың жоқ ойында малын бақпақ,
Адал еңбек, мал таппақ, жұртқа жақпақ.
Жалғыз атын терлетіп, ел қыдырып,
Сәлемдеспей, алыстан ыржаң қақпақ.

* * *

Бір дәурен кемді күнге – бозбалалық,
Қартаймастай көрмелік, ойланалық.
Жастықта көкірек зор, уайым жоқ,
Дейміз бе ешнәрседен қорғаналық.

Бар ойы – өлең айтып, ән салалық,
Біреуді қалжың қылып қолға алалық.
Қызды ауылға қырындап үйір болса –
Көңліне зор қуаныш, бір бадалық¹.

Демеңдер өнбес іске жұбаналық,
Ақыл тапсақ, мал тапсақ қуаналық.
Қызды сүйсең, бір-ақ сүй, таңдап тауып,
Керсе қызар, күнде асық – дуаналық.

Жастықта бір күлгенің – бір қаралық,
Күлкі баққан бір көрер бишаралық.

¹ Мақтаншылық (*парсыша*).

Әуелі өнер ізделік, қолдан келсе,
Ең болмаса, еңбекпен мал табалық.

Той болса, тон киелік, жүр баралық,
Бірімізді біріміз аударалық.
Ат арықтар, тон тозар, қадір кетер,
Күлкіні онша күйлеп, шуламалық.

Уайым – ер қорғаны, есі барлық,
Қиыны бұл дүниенің – қолы тарлық.
“Еһе-еһе”-ге елірме, бозбалалар,
Бұл – бес күндік бір майдан ер сынарлық.

Салынба, қылсаң-дағы сан құмарлық,
Алдыңда уайым көп шошынарлық.
Жарлылық, жалынышты жалтаң көздік,
Сүйкімі-икеімі жоқ шалдуарлық.

Әсем салдық өлгенше кім қыларлық,
Оған да мезгіл болар тоқталарлық.
Ұрлық қылар, тентіреп тамақ асырар,
Болмаған соң жұмыс қып мал табарлық.

Басында әке айтпаса, ақыл жарлық,
Ағайын табылмаса ой саларлық.
Қалжыңбассып өткізген қайран дәурен,
Түбінде тартқызбай ма ол бір зарлық?

**Осы елде бозбала жоқ сөзді ұғарлық,
Үзілмес үмітпенен бос қуардық.
Әйтеуір ақсақалдар айтпады деп
Жүрмесін деп, аз ғана сөз шығардық.**

* * *

Жігіттер, ойын арзан, күлкі қымбат,
Екі түрлі нәрсе ғой сыр мен сымбат.
Арзан, жалған күлмейтін, шын күлерлік
Ер табылса, жарайды қылса сұхбат¹.

Кейбіреу тыңдар үйден шыққанынша,
Кейбіреу қояр көңіл ұққанынша.
Сөз мәнісін білерлік кейбіреу бар,
Абайлар әрбір сөзді өз халынша.

Шын көңілмен сүйсе екен, кімді сүйсе,
Бір сөзімен тұрса екен, жанса-күйсе.
Қырмызы, қызыл жібек бозбалалар
Оңғақ бұлдай былғайды, бір дым тисе.

Керек іс бозбалаға – талаптылық,
Әртүрлі өнер, мінез, жақсы қылық.

¹ Оңаша әңгіме, оңаша отырыс (*арапша*).

Кейбір жігіт жүреді мақтан көйлеп,
Сыртқа пысық келеді, көзге сынық.

Кемді күн қызық дәурен тату өткіз,
Жетпесе, біріндікін бірің жеткіз!
Күншілдіксіз тату бол шын көңілмен,
Қиянатшыл болмақты естен кеткіз!

Бір жерде бірге жүрсең басың қосып,
Біріңнің бірің сөйле сөзің тосып.
Біріңді бірің ғиззат¹, құрмет етіс,
Тұрғандай бейне қорқып, жаның шошып.

Жолдастық, сұхбаттастық – бір үлкен іс,
Оның қадірін жетесіз адам білмес.
Сүйікті ер білген сырын сыртқа жаймас,
Артыңнан бір ауыз сөз айтып күлмес.

Күйлеме жігітпін деп үнемі ойнас,
Салынсаң, салдуарлық қадір қоймас.
Ер жігіт таңдап тауып, еппен жүрсін,
Төбетке өлекшіннің² бәрі бір бәс.

Біреуді көркі бар деп жақсы көрме,
Лапылдақ көрсе қызар нәпсіге ерме!

1 Қадір, сый (арапша)

2 Иттің және кейбір жыртқыш аңның қаншығы.

Әйел жақсы болмайды көркіменен,
Мінезіне көз жетпей, көңіл берме!

Көп жүрмес, жеңсікқойлық тез-ақ тозар,
Жаңғырар жеңсік құмар, жатқа қозар.
Күнде көрген бір беттен көңіл қайтар,
Қылт еткізбес қылықты тамыршы озар.

Толқынын жүрегiнiң хаттай таныр,
Бұл еткізбес қалайша соқса тамыр.
Жар көңліне бір жанын пида қылып,
Білместігің бар болса, қылар сабыр.

Шу дегенде көрінер сұлу артық,
Көбі көпшіл келеді ондай қаншық.
Бетім барда бетіме кім шыдар деп,
Кімі паңдау келеді, кімі тантық.

Ақыл керек, іс керек, мінез керек,
Ер ұялар іс қылмас қатын зерек.
Салақ, олақ, ойнасшы, керім-кербез,
Жыртаң-тыртаң қызылдан шығады ерек.

Қатының сені сүйсе, сен де оны сүй,
Қоржаң суық келеді кей сасық ми.
Ері ақылды, қатыны мінезді боп,
Тату болса, райыс¹— үстіндегі үй.

¹ Рақат.

Жоқ болса қатыныңның жат өсегі,
Болмаса мінезінің еш кесегі,
Майысқан, бейне гүлдей толықсыған,
Кем емес алтын тақтан жар төсегі.

Жасаулы деп, малды деп байдан алма,
Кедей қызы арзан деп құмарланба.
Ары бар, ақылы бар, ұяты бар
Ата-ананың қызынан ғапыл қалма.

Үйіңе тату құрбың келсе кіріп,
Сызданбасын қабақпен имендіріп.
Ері сүйген кісіні о да сүйіп,
Қызмет қылсын көңілі таза жүріп.

Құрбыңның тәуір болса өз мінезі,
Абыройлы қалжыңмен келсін сөзі.
Сен оған мойын бұрып сөз айтқанда,
Қатыныңда болмасын оның көзі.

Кей құрбы бүгін тату, ертең бату,
Тілеуі, жақындығы – бәрі сату.
Көкірегінде қаяу жоқ, қиянат жоқ,
Қажымас, қайта айнымас қайран тату!

Пайда деп, мал деп туар ендігі жас,
Еңбекпен терін сатып түзден жимас.

Мәліш¹ сауда сықылды күлкі сатып,
Алса қоймас, араны тағы тоймас.

Асық ұтыс сықылды алыс-беріс –
Тірі жанның қылғаны бүгін төгіс.
Бірі көйтке² таласып, бірі арам қып,
Төбелескен, дауласқан жанжал-керіс.

Жас бала әуел тату бола қалар,
Ата-анадан жақын боп, ертіп алар.
Бірін-бірі құшақтап шуылдасып,
Ойын тарқар кезінде ұрыс салар.

Біреуі жылап барса үйге таман,
Ата-анасы бұрқылдар онан жаман.
Татулығы құрысын, ойынымен
Дәл соларға ұқсайды мына заман.

Жаман тату қазады өзіңе ор,
Оған сенсең, бір күні боларсың қор.
Ары бар, ұяты бар үлкенге сен,
Өзі зордың болады ығы да зор.

¹ Ұсақ–түйек.

² Асық ойындағы ұпай, кезек.

**Қазақтың қайсысының бар санасы?
Қылт өтерде дап-дайын бір жаласы.
Пысықтықтың белгісі – арыз беру,
Жоқ тұрса бес бересі, алты аласы.**

* * *

Патша құдай, сыйындым
Тура баста өзіңе.
Жау жағадан алғанда,
Жан көрінбес көзіме.
Арғын, Найман жиылса,
Таңырқаған сөзіме.
Қайран сөзім қор болды,
Тобықтының езіне.
Самородный¹ сары алтын,
Саудасыз берсең, алмайды
Саудыраған жезіне.
Саудырсыз сары қамқаны
Садаға кеткір сұрайды
Самарқанның бөзіне.
Кеселді түйін шешілсе,
Кердең мойын кесілсе,
Келмей кетпес кезіне.

¹ Таза, қоспасыз (орысша).

**О да – құдай пендесі,
Түспей кетер деймісің
Тәңірінің құрған тезіне!**

* * *

Базарға, қарап тұрсам, әркім барар,
Іздегені не болса, сол табылар.
Біреу астық алады, біреу маржан,
Әркімге бірдей нәрсе бермес базар.
Әркімнің өзі іздеген нәрсесі бар,
Сомалап ақшасына сонан алар.
Біреу ұқпас бұл сөзді, біреу ұғар.
Бағасын пайым қылмай аң-таң қалар.
Сөзді ұғар осы күнде кісі бар ма?
Демеймін жалпақ жұртқа бірдей жағар.
Жазған соң, жерде қалмас төсік моншақ,
Біреуден-біреу алып, елге тарар.
Бір кісі емес жазғаным, жалпақ жұрт қой,
Шамданбай-ақ, шырақтар, ұқсаң жарар.
“Ит маржанды не қылсын” деген сөз бар,
Сәулесі бар жігіттер бір ойланар.

* * *

Ғылым таппай мақтанба,
Орын таппай баптанба,
Құмарланып шаттанба
Ойнап босқа күлуге.
Бес нәрседен қашық бол,
Бес нәрсеге асық бол –
Адам болам десеңіз.
Тілеуің, өмірің алдыңда,
Оған қайғы жесеңіз.
Өсек, өтірік, мақтаншақ,
Еріншек, бекер мал шашпақ –
Бес дұшпаның білсеңіз.
Талап, еңбек, терең ой,
Қанағат, рақым, ойлап қой –
Бес асыл іс, көнсеңіз.
Жамандық көрсең нәфрәтлі¹,
Суытып көңіл тыйсаңыз.

¹ Жеркенішті (*арапша*).

Жақсылық көрсең ғибрәтлі¹,
Оны ойға жисаңыз,
Ғалым болмай немене,
Балалықты қисаңыз?
Болмасаң да ұқсап бақ
Бір ғалымды көрсеңіз.
Ондай болмақ қайда деп,
Айтпа ғылым сүйсеңіз.
Сізге ғылым кім берер,
Жанбай жатып сәнсеңіз?
Дүние де өзі, мал да өзі,
Ғылымға көңіл берсеңіз.
Білгендердің сөзіне
Махаббатпен өрсеңіз.
Ақыл сенбей сенбеңіз,
Бір іске кез келсеңіз.
Ақсақал айтты, бай айтты,
Кім болса мейлі, сол айтты –
Ақылменен жеңсеңіз.
Надандарға бой берме,
Шын сөзбенен өлсеңіз.
Аят, хадис емес қой,
Күпір² болдың демес қой,
Қанша қарсы келсеңіз.

¹ Үлгілі (арапша).

² Діннен шығу (арапша).

Көп көзіне көріне айтпа,
Біздің сөзге ерсеңіз.

Мұны жазған кісінің
Атын білме, сөзін біл!
Осы жалған дүниеден
Шешен де өткен не бұлбұл,
Көсем де өткен не дүлдүл,
Сөз мәнісін білсеңіз,
Ақыл – мизан¹, өлшеу қыл.
Егер қисық көрінсе,
Мейлің таста, мейлің күл.

Егер түзу көрінсе,
Ойлап-ойлап құлаққа іл.
Ақмақ көп, ақылды аз,
Деме көптің сөзі бұл.
Жақынның сөзі тәтті деп,
Жақыным айтты дей көрме.
Надандықпен кім айтса,
Ондай түпсіз сөзге ерме,
Сізге айтамын, қаупім – бұл.
Өзің үшін үйренсең,
Жамандықтан жиренсең,
Ашыларсың жылма-жыл.
Біреу үшін үйренсең,

¹ Таразы, өлшеуіш (*арапша*).

Біреу білмес, сен білсең,
Білгеніңнің бәрі – тұл.
Сөзіне қарай кісіні ал,
Кісіге қарап сөз алма.
Шын сөз қайсы біле алмай,
Әр нәрседен құр қалма.
Мұны жазған – білген құл,
Ғұламаһи¹ Дауани
Солай депті ол шыншыл.
Сөзін оқы және ойла,
Тез үйреніп, тез жойма,
Жас уақытта көңіл – гүл.

¹ Ғалым, көп оқыған адам.

* * *

Шоқпардай кекілі бар, қамыс құлақ.
Қой мойынды, қоян жақ, бөкен қабақ.
Ауыз омыртқа шығыңқы, майда жалды,
Ой желке, үңірейген болса сағақ.

Теке мұрын, салпы ерін, ұзын тісті,
Қабырғалы, жоталы, болса күшті.
Ойынды еті бөп-бөлек, омыраулы,
Тояттаған бүркіттей салқы төсті.

Жуан, тақыр бақайлы, жұмыр тұяқ,
Шынтағы қабырғадан тұрса аулақ.
Жерсоғарлы, сіңірлі, аяғы тік,
Жаурыны етсіз, жалпақ тақтайдай-ақ.

Кең сауырлы, тар мықын, қалбағайлы,
Алды-арты бірдей келсе ерге жайлы.
Күлте құйрық, қыл түбі әлді келіп,
Көтендігі шығыңқы, аламайлы.

Ұршығы төмен біткен, шақпақ етті,
Өзі санды, дөңгелек келсе көтті.
Сырты қысқа, бауыры жазық келіп,
Арты талтақ, ұмасы үлпершекті.

Шідерлігі жуандау, бота тірсек,
Бейне жел, тынышты, екпінді мініп
жүрсек.

Екі көзін төңкеріп, қабырғалап,
Белдеуге тыныш тұрса, байлап көрсек.

Тығылмай әм сүрінбей жүрдек көсем,
Иек қағып, еліріп жүрсе әсем.
Шапса жүйрік, мінсе берік, жуан, жуас,
Разы емен осындай ат мінбесем.

Аяңы тымақты алшы кигізгендей,
Кісіні бол-бол қағып жүргізгендей.
Шапқан атқа жеткізбес бөкен желіс,
Ыза қылдың қолыма бір тигізбей.

ЖАЗ

Жаздыкүн шілде болғанда,
Көкорай шалғын, бәйшешек
Ұзарып өсіп толғанда;
Күркіреп жатқан өзенге
Көшіп ауыл қонғанда;
Шұрқырап жатқан жылқының
Шалғыннан жоны қылтылдап,
Ат, айғырлар, биелер
Бүйірі шығып, ыңқылдап,
Суда тұрып шыбындап,
Құйрығымен шылпылдап,
Арасында құлын-тай
Айнала шауып бұлтылдап.
Жоғары-төмен үйрек, қаз
Ұшып тұрса сымпылдап.
Қыз-келіншек үй тігер,
Бұрала басып былқылдап,
Ақ білегін сыбанып,
Әзілдесіп сыңқылдап.

Мал ішінен айналып,
Көңлі жақсы жайланып,
Бай да келер ауылға,
Аяңшылы жылпылдап.
Сабадан қымыз құйдырып,
Ортасына қойдырып,
Жасы үлкендер бір бөлек
Кеңесіп, күліп сылқылдап.
Жалшы алдаған жас бала
Жағалайды шешесін:
Ет әпер деп қыңқылдап.
Көлеңке қылып басына,
Кілем төсеп астына,
Салтанатты байлардың
Самаурыны бұрқылдап.
Білімділер сөз айтса,
Бәйгі атындай аңқылдап,
Өзгелер басын изейді,
Әрине деп мақұлдап.
Ақ көйлекті, таяқты
Ақсақал шығар бір шеттен:
Малыңды әрі қайтар деп,
Малшыларға қаңқылдап;
Бай байғұсым десін деп,
Шақырып қымыз берсін деп,
Жарамсақсып, жалпылдап.
Шапандарын белсенген,
Асау мініп теңселген,

Жылқышылар кеп тұрса,
Таңертеңнен салпылдап.
Мылтық атқан, құс салған.
Жас бозбала бір бөлек
Су жағалап қутыңдап.
Қайырып салған көк құсы,
Көтеріле бергенде,
Қаз сыпырса жарқылдап.
Өткен күннің бәрі ұмыт,
Қолдан келер қайрат жоқ,
Бағанағы байғұс шал
Ауылда тұрып күледі,
Қошемет қылып қарқылдап.

* * *

Интернатта оқып жүр
Талай қазақ баласы –
Жаңа өспірім, көкөрім,
Бейне қолдың саласы.
Балам закон білді деп,
Қуанар ата-анасы,
Ойында жоқ олардың
Шарифатқа¹ шаласы.
Орыс тілі, жазуы –
Білсем деген таласы.
Прошение² жазуға
Тырысар келсе шамасы.
Ынсапсызға не керек
Істің ақ пен қарасы.
Нан таппаймыз демейді,
Бүлінсе елдің арасы.

¹ Ислам дінінің заңы.

² Арыз, өтініш (*орысша*).

Еждиһатсыз¹, михнатсыз
Табылмас ғылым сарасы.
Аз білгенін көпсінсе,
Көп қазаққа епсінсе,
Кімге тиер панасы?
Орыс теріс айтпайды
Жаман бол деп оларды.
Қаны бұзық өзі ойлар
Қу менен сұм боларды,
Орыста қалар жаласы.
Бұл іске кім виноват?²
Я Семейдің қаласы,
Я қазақтың аласы?
Ойында жоқ бірінің
Салтыков пен Толстой,
Я тілмаш, я адвокат
Болсам деген бәрінде ой,
Көңілінде жоқ санасы.
Ақылы кімнің бар болса,
Демес мұны тілі ащы.
Айтыңызшы болсаңыз
Здравомыслящий³
Ақыл айтпай ма ағасы?

¹ Ынта, талап, жігер (арапша).

² Айыпты, кінәлі (орысша).

³ Зерек, әр істі ақылмен ойлап шешетін адам.

Пайда ойлама, ар ойла,
Талап қыл артық білуге.
Артық ғылым кітапта
Ерінбей оқып көруге.
Военный қызмет іздеме
Оқалы киім киюге.
Бос мақтанға салынып,
Бекер көкірек керуге.
Қызмет қылма оязға.
Жанбай жатып сөнуге,
Қалай сабыр қыласың
Жазықсыз күнде сөгуге?
Өнерсіздің қылығы –
Тура сөзін айта алмай,
Қит етуге бата алмай,
Қорлықпенен шіруге;
Аз ақшаға жалданып,
Өнбес іске алданып,
Жол таба алмай жүруге.
Алыс та болса іздеп тап
Кореннойға¹ кіруге,
“Талапты ерге нұр жауар”,
Жүріп өмір сүруге.
Я байларға қызмет қыл,
Ерінбей шауып-желуге.

¹ Ежелгі, негізгі, тұрақты. Бұл жерде істің ең орындысын табу деген мағынада.

Адал жүріп,
 адал тұр,
Счетың¹ тура келуге.
Жаныңа жақса, соңынан
Жалқауланба еруге.
Қисық болса закон бар
Судьяға беруге.
Ол да оязной емес қой,
Алуға теңдік сенуге.
Я өз бетіңмен тәуекел,
Занимайся прямотой².
Жеңіл көрме, бек керек
Оған да ғылым, оған да ой,
Қалайша, қайда еруге?

¹ Есеп.

² Занимайся прямотой (орысша)— турашыл, батыл бол деген мағынада.

КӨКБАЙҒА

**Сорлы Көкбай жылайды,
Жылайды да жырлайды,
Ол жыламай қайтіп тұрады,
Мынау азған қу заман
Қалыбында тұрмайды.
Біреу малды ұрлайды,
Біреу басты қорлайды,
... болмаған соң
Жылауына зорлайды.**

КӨЖЕКБАЙҒА

**Жамантайдың баласы Көжек деген,
Әркімге өсек тасып безектеген.
Досын келіп досына жамандайды,
Шіркінде ес болсайшы сезед деген.**

* * *

Өкінішті көп өмір кеткен өтіп,
Өткіздік бір нәрсеге болмай жетік.
Ойшылдың мен де санды бірімін деп,
Талап, ойсыз, мақтанды қалдым күтіп.

Үлгісіз жұртты үйретіп, қалдық кейін,
Көп надандар өзіне тартар бейім.
Арылмас әдет болды күлкішілдік,
Ыржаң-қылжаң ит мінез дегендейін.

Тура тілді кісіні дейміз орыс,
Жиреніп жылмаңдықты демес бұрыс.
Жылпылдақтан айрылып, сенісе алмай,
Адамдықты жоғалтар ақыр бұл іс.

Сенімі жоқ серменде¹ сырды бұзды,
Анық таза көрмейміз досымызды.

¹ Сенделіп босқа жүрген адам.

Қылт етпеге көңілдің кешуі жоқ,
Жүрегінде жатады өкпе сызы.

Дос-асықтың болмайды бөтендігі,
Қосылған босаспайды жүрек жігі.
Біздің доспыз, асықпыз дегеніміз –
Жалғандықтан жасалған көңіл жүгі.

Сеніскен досым да жоқ, асығым да,
Ақыры өлең қылдым, жасыдым да.
Көрмеген көп дүние көл көрінді,
Кірлемеген көңілдің ашығында.

Құдай берген бұл достық – кәннің¹ бірі,
Мұңдасқанда қалмайды көңіл кірі.
Қолдан достық жасап ем болар-болмас,
Ит мұрындай наданның жыртты бірі.

Сол досты сая таппай іздейді жан,
Жоқтайды күңіреніп қозғалып қан.
Жау жабылса, бұзылмас жан көрмедім.
Артық жолдас таппадым татулықтан.

¹ Пеш, бұл жерде қуат.

* * *

Сабырсыз, арсыз, еріншек,
Керсе қызар, жалмауыз,
Сорлы қазақ сол үшін,
Алты бақан, ала ауыз.
Өзін-өзі күндейді,
Жақынын жалған міндейді,
Ол – арсыздық белгісі.
Ұятсынбай, ойланбай,
Қой дегенге тіл алмай,
Іс қылмай ма ол кісі?
Бір-ақ секіріп шығам деп,
Бір-ақ қарғып түсем деп,
Мертігеді, жатады.
Ұрлықпен мал табам деп,
Егессе ауыл шабам деп,
Сүйтіп құдай атады.
“Бұл нең?” десе, біреуге
Жоқ нәрсені шатады.
Құтылам деп ісінен,

Бәрін көріп кісіден,
Шығынға әбден батады.
Бұл болмаса онысы,
Аударылып қонысы,
Алыстан дәм татады.
Қызмет қылып мал таппай,
Ғылым оқып ой таппай,
Құр үйінде жатады.
Ел қыдырып ас ішіп,
Еркек арын сатады.
Бала-шаға, ұрғашы
Үйде жаурап қатады.
Еңбегі жоқ еркесіп,
Бір шолақпен серкесіп,
Пысық деген ант¹ шықты.
Бір сөз үшін жау болып
Бір күн үшін дос болып,
Жүз құбылған салт шықты.
Пысық кім деп сұрасаң –
Қалаға шапса демалмай,
Өтірік арыз көп берсе,
Көргендерден ұялмай.
Сыбырдан басқа сыры жоқ,
Шаруаға қыры жоқ,
Өтірік, өсек, мақтанға
Ағып тұрса бейне су.

¹ Антұрған.

Ат-шапаннан кем көрмес,
Біреу атын қойса “қу”,
Қу нәпсісін тыя алмай,
Атым шығып жүрсін деп,
Берекеге қас болса,
Желіктірген айтаққа,
Арақ ішпей мас болса.
Ел тыныш болса азады,
Ерігіп өле жазады.
Үйде отырса салбырап,
Түзге шықса албырап,
Кісіні көрсе қылжаңдап,
Қалжыңшылсып ыржаңдап.
Өз үйінде қипаңдап,
Кісі үйінде күй таңдап,
Ақылы бар кісіні
Файбаттайды, даттайды.
Ауқаты бар туғанды
Қайырсыз ит деп жаттайды.
Мал мен бақтың дұшпаны,
Кеселді пысық көбейді,
Күшік иттей үріп жүр,
Кісіден кеммін демейді.
Қу тілменен құтыртып,
Кетер бір күн отыртып,
Қызмет қылған кісісін
Құрытуға таяйды.
Қылып жүрген өнері:

Харекеті – әрекет.
Өзі оңбаған антұрған
Кімге ойлайды берекет?
Кімді ұялып аяйды?
Расы жоқ сөзінің,
Ырысы жоқ өзінің,
Өңкей жалған мақтанмен
Шынның бетін бояйды.
Бұл сөзімде жалған жоқ,
Айтылмай сөзім қалған жоқ,
Абайлаңыз, байқаңыз –
Елдің жайы солай-ды.

КӨЖЕКБАЙҒА

**Бөтен елде бар болса
Ежеттесің, сыйласың,
Сыбырлас, сырлас көп болған,
Көптен тату қимасың.
Басыңа жұмыс түскен күн
Татулықты бұрынғы
Не қылып ол ойласын?
Ашып берер жауыңа
Өзі көрген қоймасын.
Желіккен жауың кез болса,
Араздығы сөз болса,
“Бәрекелді батыр” деп,
“Мықты боп бара жатыр” деп,
Мақтап-мақтап қоздырар.
Ескі досын көргенде,
Есебі жоқ ант ішіп,
Аруақ, құдай айтысып,
“Сыр алғалы айттым” деп,
“Жауыңды алдап қайттым” деп,**

Құдайдан қорықпай, антұрған
Иман жүзін тоздырар.
Келіп-кетіп көп жүріп,
Мен досыңмын деп жүріп,
Дұспандығын оздырар.
Алдайды деп жауыңа,
Ел тарттырмай баурыңа,
Көрінгенді азғырар.
Кеселді болып бітеді
Жақсыға біткен жақындар.
Жау жағадан алған күн
Өздері иттей тақымдар.
Үйде отырып ескенде,
Бәрі шешен қақылдар.
Аулаққа шығып біріне
Бірі сөзін мақұлдар.
Жау көп болса басыңда,
Бірі қалмас қасыңда,
Жетектесең, табандар.
Далаға шығып, өзіңді
Жаудан бетер жамандар.
Жалбарынып күн көріп,
Жақынын сатып, жөн көріп,
Қалтаң-құлтаң амалдар.
Туысқанға кекшілі
Жас баладан бетер-ді,
Ойлау да жоқ, білу жоқ
Келер менен кетерді.

Жақынға еріп, мал салмай,
Жауды көріп, жан салмай,
Қайдан ғана біледі
Ауыр менен жеңілдің
Арасымен өтерді?
Жолдас аз боп сасқанда,
Әуел сонан есітесің
“Ат үстінен көтерді”.
Ауыр жұмыс кез болса,
Араздығы сөз болса,
Араз кісі болғансып,
Сылтау етер бекерді.
Үйренбейді кісіден,
Кіржіңдеп жүріп кекер-ді.
Оңалып егер алдыңыз
Әр жерден-ақ көбейер
Ажарлығыз, малдыңыз.
Пәленшені ұрам деп,
Түгеншені қырам деп,
Таршылықта қайраңдап,
Кеңшілікте ойрандап,
Көп батырға қалдыңыз.
Егер тілін алсаңыз,
Бірі қалмас кісіден,
Егер тілін алмасаң,
Бықсып шіріп ішінен.
Әркімде-ақ бар ғой туысқан,
Қайсысы жауды қуысқан?

Күн жауғанда қойныңда,
Күн ашықта мойныңда,
Арылмас міндет болған соң,
Әркімнің көңлі суысқан.
Жақсыға біткен ағайын
Өз үйінде кезексіз
Шешен келер сартылдап.
Біреу білер жер келсе,
Сөз таба алмас қалтылдап.
Қалжыңға келер шорқақтау,
Жауға келер қорқақтау,
Еркін жерде ызақор,
Томырық келер тарқылдап.
Әдеппенен тамылжып,
Мінезі тәтті болмайды,
Сасық паңдау келеді,
Қырт мақтаншақ оңбайды,
Кісімсініп жалпылдап.
Біреуге өктем іс қылса,
Өз күшім деп ойлайды.
Егер күші жүрмесе,
Бағанағы жақсының
Қылғаны деп қоймайды.
Жат айбынар ісі жоқ,
Жау айдынар күші жоқ,
Өз еркіне жіберсең,
Еш нәрсеге тоймайды.
Қалжыңы теріс, сөзі ұрыс,

Айтқан сөзге көнбейді,
Өз тентегін көрмейді,
Қазан бұзар бір қырыс.
Сондай кесел туысқан
Қай жерінен болады
Көңілге медеу, ол тыныс?
Жалығуды пәледен
Жұрт ұмытты біржола.
Шыныменен тамам ел
Кете ме екен ит бола?
Ішкені мас, жеген тоқ,
Уайым айтар біреу жоқ,
Тым болмаса болмады
“Бұлт ала, жер шола”.
Келелі кеңес жоғалды,
Ел сыбырды қолға алды.
Ел ішінде бітімші
Түгел алып қайтпайды
Сұрай келген бір малды.
Ел жамаған билер жоқ,
Ел қыдырып сандалды.
Астыртын барып жолғасқан,
Ақша беріп жалғасқан,
Ақысын әрең сол алды.
Орыс сыяз қылдырса,
Болыс елін қармайды.
Қу старшын, аш билер
Аз жүрегін жалғайды.

Орыссыз жерде топ болса,
Шақырған кісі бармайды.
Бітім қылып бір кісі
Адал малын алмайды.
Қызығы кеткен ел бағып,
Қисыны кеткен сөз бағып,
Ендігі атқа мінгендер
Күнде ертеңге талмайды.
Бас қосылса арысқа,
Кім шабады намысқа?
Жатқа қарар беті жоқ,
Жалынбай тұрар к. . . жоқ,
Ісі кетер шалысқа.
Ел бүлігі Тобықты
Көп пысыққа молықты.
Малдының малын көре алмай,
Борышын түгел бере алмай,
Көрінгенге обықты.
Қазақтың малын сапырып,
Көп бәлеге шатылып,
Кесепатқа жолықты.
Өзінен шыққан жақсылар
Түзей алмай зорықты.
Бөтен елдің адамы,
Тынбаған соң арамы,
Көңілі әбден торықты.
Саудагер қашты бұл елден,
Несиесін жия алмай.

**Бұралқылар сандалды,
Жуандарға сыя алмай.
Сенімсіз болды алашқа,
Барымтасын тыя алмай.
Нанымы жоқ, анты бар,
Ел нұсқасы кетті ғой,
Елмін деген салты бар.
Әлі күнге уайым
Қылған жан жоқ, ұялмай.**

* * *

Өлең – сөздің патшасы, сөз сарасы,
Қиыннан қиыстырар ер данасы.
Тілге жеңіл, жүрекке жылы тиіп,
Теп-тегіс жұмыр келсін айналасы.

Бөтен сөзбен былғанса сөз арасы,
Ол – ақынның білімсіз бишарасы.
Айтушы мен тыңдаушы көбі надан,
Бұл жұрттың сөз танымас бір парасы.

Әуелі аят, хадис – сөздің басы,
Қосарлы бәйітсымал¹ келді арасы,
Қисынымен қызықты болмаса сөз,
Неге айтсын пайғамбар мен оны алласы.

Мешіттің құтпа² оқыған ғұламасы,
Мүнәжәт³ уәлилердің⁴ зар наласы.

¹ Өлең, жыр.

² Мешітте айтылатын уағыз.

³ Тілек, зар.

⁴ Әулие, пайғамбар.

Бір сөзін бір сөзіне қиыстырар,
Әрбірі келгенінше өз шамасы.

Өлеңге әркімнің-ақ бар таласы,
Сонда да солардың бар таңдамасы.
Іші алтын, сырты күміс сөз жақсысын
Қазақтың келістірер қай баласы?

Бұрынғы ескі биді тұрсам барлап,
Мақалдап айтады екен, сөз қосарлап.
Ақындары ақылсыз, надан келіп,
Көр-жерді өлең қыпты жоқтан қармап.

Қобыз бен домбыра алып топта сарнап,
Мақтау өлең айтыпты әркімге арнап.
Әр елден өлеңменен қайыр тілеп,
Кетірген сөз кәдірін жұртты шарлап.

Мал үшін тілін безеп, жанын жалдап,
Мал сұрап біреуді алдап, біреуді арбап,
Жат елде қайыршылық қылып жүріп,
Өз елін бай деп мақтап құдай қарғап.

Қайда бай мақтаншаққа барған таңдап,
Жиса да, бай болмапты, қанша малды ап.
Қазаққа өлең деген бір қадірсіз,
Былжырақ көрінеді бәрі даңдақ.

Ескі бише отырман бос мақалдап,
Ескі ақынша мал үшін тұрман зарлап.

Сөз түзелді, тыңдаушы, сен де түзел,
Сендерге де келейін енді аяңдап.

Батырды айтсам ел шауып алған талап,
Қызды айтсам, қызықты айтсам

қызырмалап:

Әншейін күн өткізбек әңгіме үшін.
Тыңдар едің әр сөзін мыңға балап.

Ақыл сөзге ынтасыз, жұрт шабандап,
Көнгенім-ақ соған деп жүр табандап.
Кісімсінген, жеп кетер білімсіз көп,
Жіберсем, өкпелеме көп жамандап.

Амалдап қарағайды талға жалғап,
Әркім жүр алар жердің ебін қамдап.
Мақтан қуған мал құмар нені ұға алсын,
Шықпаса мыңнан біреу талғап-талғап.

Мал жиып арамдықпен ұрлап-қарлап,
Қусың десе, қуанып жүр алшаңдап.
Қақса-соқса бір пайда түсе ме деп,
Елдің байын еліртіп “жау мұндалап”.

Ынсап-ұят, ар-намыс, сабыр, талап,
Бұларды керек қылмас ешкім қалап.
Терең ой, терең ғылым іздемейді,
Өтірік пен өсекті жүндей сабап.

* * *

Біреудің кісісі өлсе, қаралы – ол,
Қаза көрген жүрегі жаралы – ол.
Көзінің жасын тыймай жылап жүріп,
Зарланып неге әнге салады ол?

Күйеу келтір, қыз ұзат, тойыңды қыл,
Қыз таныстыр, қызыққа жұрт ыржаңшыл.
Қынаменде, жар-жар мен беташар бар,
Өлеңсіз солар қызық бола ма гүл?

Бала туса, күзетер шілдеhana,
Олар да өлең айтар шулап жана.
Бұрынғы жақсылардан өрнек қалған,
Биде тақпақ, мақал бар, байқап қара.

Туғанда дүние есігін ашады өлең,
Өлеңмен жер қойнына кірер денең.
Өмірдегі қызығың бәрі өлеңмен,
Ойлансаңшы, бос қақпай елең-селең.

Өлеңді айтпақ түгіл, ұға алмайсың,
Айтсаң да, үддасынан¹ шыға алмайсың.
Сен білмейді екен деп айтпасын ба,
Неге мұнша сіресіп құп алмайсың?

Өлең деген – әр сөздің ұнасымы,
Сөз қосарлық, орайлы жарасымы.
Сөзі тәтті, мағынасы түзу келсе,
Оған кімнің ұнасар таласуы.

Қарны тоқ қас надан ұқпас сөзді,
Сөзді ұғар, көкірегі болса көзді.
Қадірін жақсы сөздің білер жанға
Таппай айтпа оған да айтар кезді.

Сый дәметпе, берсе алма еш адамнан,
Нең кетеді жақсы өлең сөз айтқаннан?
Сүйінерлік адамды сүй, қызмет қыл,
Аулақ бол әнін сатып нәрсе алғаннан.

Көп топта сөз танырлық кісі де аз-ақ,
Ондай жерде сөз айтып болма мазақ.
Біреу олай, біреуі бұлай қарап,
Түгел сөзді тыңдауға жоқ қой қазақ.

1 Күш, шама, шек. "Хадд" деген сөз өзгерген болу керек.

**Шортанбай, Дулат пенен Бұқар жырау,
Өлеңі бірі – жамау, бірі – құрау.
Әттең, дүние-ай, сөз таныр кісі болса,
Кемшілігі әр жерде-ақ көрінеу тұр-ау!**

**Мақсұтым – тіл ұстартып, өнер шашпақ,
Наданның көзін қойып, көңлін ашпақ
Үлгі алсын деймін ойлы жас жігіттер,
Думан-сауық ойда жоқ әуел баста-ақ.**

КҮЗ

Сұр бұлт түсі суық қаптайды аспан,
Күз болып, дымқыл тұман жерді басқан.
Білмеймін тойғаны ма, тоңғаны ма,
Жылқы ойнап, бие қашқан, тай жарысқан.

Жасыл шөп, бәйшешек жоқ бұрынғыдай,
Жастар күлмес, жүгірмес бала шулай.
Қайыршы шал-кемпірдей түсі кетіп,
Жапырағынан айрылған ағаш, құрай.

Біреу малма сапсиды салып иін,
Салбыраңқы тартыпты жыртық киім.
Енесіне иіртіп шуда жібін,
Жас қатындар жыртылған жамайды үйін.

Қаз, тырна қатарланып қайтса бермен,
Астында ақ шомшы¹ жүр, ол – бір керуен.

¹ Астық екпеген ел басқа елге түйемен барып астық алып қайтады, сонда түйе бос барады да, шом артады.

Қай ауылды көрсең де, жабырқаңқы,
Күлкі-ойын көрінбейді, сейіл-серуен.

Кемпір-шал құржаң қағып, бала бүрсең,
Көңілсіз қара суық қырда жүрсең.
Кемік сүйек, сорпа-су тимеген соң,
Үйде ит жоқ, тышқан аулап, қайда көрсең.

Күзеу тозған, оты жоқ өлдің маңы.
Тұман болар, жел соқса, шаң-тозаңы.
От жақпаған үйінің сұры қашып,
Ыстан қорыққан қазақтың құрсын заңы.

* * *

Қараша, желтоқсан мен сол бір-екі ай
Қыстың басы бірі ерте, біреуі жай.
Ерте барсам, жерімді жеп қоям деп,
Ықтырмамен күзеуде отырар бай.

Кедейдің өзі жүрер малды бағып,
Отыруға отын жоқ үзбей жағып.
Тоңған иін жылытып, тонын илеп,
Шекпен тігер қатыны бүрсең қағып.

Жас балаға от та жоқ тұрған маздап,
Талтайып қақтана алмай, өле жаздап,
Кемпір-шалы бар болса, қандай қиын,
Бір жағынан қысқанда о да азынап.

Кәрі қой ептеп сойған байдың үйі,
Қай жерінде кедейдің тұрсын күйі?
Қара қидан орта қап ұрыспай берсе,
О да – қылған кедейге үлкен сыйы.

Қар жауса да, тоңбайды бай баласы,
Үй жылы, киіз тұтқан айналасы.
Бай ұлына жалшы ұлы жалынышты,
Ағып жүріп ойнатар көздің жасы.

Бай үйіне кіре алмас тұра ұмтылып,
Бала шықса асынан үзіп-жұлып,
Ық жағынан сол үйдің ұзап кетпес,
Үйген жүктің күн жағын орын қылып.

Әкесі мен шешесі баланы аңдыр,
О да өзіңдей ит болсын, азғыр, азғыр.
Асын жөндеп іше алмай қысылады,
Құрбысынан ұялып өңшең жалбыр.

Жалшы үйіне жаны ашып ас бермес бай,
Артық қайыр – артықша қызметке орай.
Байда мейір, жалшыда бейіл де жоқ,
Аңдыстырған екеуін, құдайым-ай!

Алса да аяншақтау кедей сорлы,
Еңбек білмес байдың да жоқ қой орны.
Жас бала, кемпір-шалын тентіретпей,
Бір қыс сақта, тас болма сен де о құрлы.

ҚЫС

Ақ киімді, денелі, ақ сақалды,
Соқыр, мылқау танымас тірі жанды.
Үсті-басы – ақ қырау, түсі суық,
Басқан жері сықырлап келіп қалды.
Дем алысы – үскірік, аяз бен қар,
Кәрі құдаң – қыс келіп, әлек салды.
Ұшпадай¹ бөркін киген оқшырайтып,
Аязбенен қызарып ажарланды.
Бұлыттай қасы жауып екі көзін,
Басын сіліксе, қар жауып, мазанды алды.
Борандай бұрқ-сарқ етіп долданғанда,
Алты қанат ақ орда үй шайқалды.
Әуес көріп жүгірген жас балалар,
Беті-қолы домбығып, үсік шалды.
Шидем мен тон қабаттап киген малшы
Бет қарауға шыдамай теріс айналды.
Қар тепкенге қажымас қайран жылқы

¹ Жеке — шоқ бұлттар.

Титығы құруына аз-ақ қалды.
Қыспен бірге тұмсығын салды қасқыр,
Малшыларым, қор қылма итке малды.
Соныға малды жайып, күзетіңдер,
Ұйқы өлтірмес, қайрат қыл, бұз қамалды!
Ит жегенше Қондыбай, Қанай¹ жесін,
Құр жібер мына антұрған кәрі шалды,

КӨКБАЙҒА

Бұралып тұрып,
Буыны құрып,
Қисайта тартып мұрынын.
Әсемсіп, сәнсіп,
Білгенсіп, бәлсіп,
Әр нәрсенің орынын.
Керенау кердең, бір керім,
Жақлайды маған сол жерің.

¹ Бұл — жерін малға жалдайтын кедей ауыл — аталар.
Семейден 90 шақырым жер.

КҮЛЕМБАЙҒА

**Уағалайкүмүссәләм,
Болыс, мал-жан аман ба?
Мынадайға кез болдың,
Аума-төкпе заманда.
Ел билеген адам жоқ,
Ата менен бабаңда.
Болыстықтан пайда қып,
Шығыныңды алсаң, жаман ба?
Қалжыңдаймын әншейін,
Оған келе де бермес шамаң да!**

**Орныңнан тұра шабасың,
Атшабар келсе қышқырып.
Ояз келсе, қайтер ең,
Айдаһардай ысқырып?
Отырасың үйіңде
Өз өзіңнен күш кіріп.
Босқа-ақ түсіп қаларсың,
Біреу кетсе үшкіріп! . .**

* * *

Желсіз түнде жарық ай,
Сәулесі суда дірілдеп,
Ауылдың жаны – терең сай,
Тасыған өзен күрілдеп.

Қалың ағаш жапырағы,
Сыбырласып өзді-өзі.
Көрінбей жердің топырағы,
Құлпырған жасыл жер жүзі.

Тау жаңғырығып, ән қосып
Үрген ит пен айтаққа.
Келмеп пе едің жол тосып
Жолығуға аулаққа?

Таймаңдамай тамылжып,
Бір суынып, бір ысып.
Дем ала алмай дамыл қып,
Елең қағып, бос шошып.

Сөз айта алмай бөгеліп,
Дүрсіл қағып жүрегі.
Тұрмап па еді сүйеніп,
Тамаққа кіріп иегі?

* * *

Ішім өлген, сыртым сау,
Көрінгенге деймін-ау:
Бүгінгі дос – ертең жау,
Мен не қылдым, япырмау?!
Өз үйінде өзендей,
Күркірейді, айтса дау.
Кісі алдында кірбеңдеп,
Шабан, шардақ¹ және шау².
Мұндай ма едің ана күн,
Мұның қалай, батыр-ау?
Үш күн арқаң босаса,
Бола қалдың бас асау.
Жан қысылса, жайтаңдап,
Жанды еріткен жайдары-ау.

¹ Дәрменсіз.

² Тосырқап, тоқырап қалу.

Жан жай тапса, сен неге
Жат мінезсің жабырқау?
Ұрлық пенен қулыққа,
Байлағанда, кестің бау.
Берерменде бесеусің,
Аларманда және алтау.
Топ болғанда көрерсің
Түрлі дауды жүз тарау.
Аяғында сендейлер,
Көрмей жүр ме қанталау?
Қайтып келер есікті,
Қатты серіппе, жарқын-ау!
Жетілсең де, жетсең де,
Керек күні бір бар-ау.

КҮЛЕМБАЙҒА

Болыс болдым мінеки,
Бар малымды шығындап.
Түйеде қом, атта жал
Қалмады елге тығындап.
Сөйтсе-дағы елімді
Үстай алмадым мығымдап.

Күштілерім сөз айтса,
Бас изеймін шыбындап.
Әлсіздің сөзін салғыртсып,
Шала ұғамын қырындап.
Сыяз бар десе жүрегім
Орнықпайды суылдап.
Сыртқыларға сыр бермей,
Құр күлемін жымыңдап.
Жай жүргенде бір күні,
Атшабар келді лепілдеп:
“Ояз шықты, сыяз бар”,
“Ылау” деп, “үй” деп дікілдеп.
Сасып қалдым, күн тығыз,
Жүрек кетті дүпілдеп.
Тыңтұяқ күнім сүйтсе де,
Қарбаңдадым өкімдеп.
Старшын, биді жиғыздым:
“Береке қыл” деп, “бөкін” деп,
“Ат жарамды, үй жақсы
Болсын, бәрің күтін” деп.
Қайраттанып халқыма
Сөз айтып жүрмін күпілдеп:
“Құдай қосса, жұртымның
Ақтармын осы жол сүтін” деп,
Қайраттысып, қамқорсып,
Сайманымды бүтіндеп...

Оңашада оязға

Мақтамаймын елімді,
Өз еліме айтамын:
“Бергенім жоқ, – деп, – белімді”.
Мақтанамын кісімсіп,
Оязға сөзім сенімді.
“Көрсеттім” деймін, ымдаймын
Кәдік қылар жерімді.
Сөз көбейді, ұлғайды,
Мақтанның к... көрінді.
Қазақты жеген қайратты “ер”,
Ұрынды да берінді.
Әрлі-берлі тартысып,
Ісі арамы жеңілді.
Алқыны күшті асаулар
Ноқтаға басы керілді.
Үлкен-кіші ақының
Бәрі сөз боп терілді.
Қайрауы жеткен қатты би
Қайрылып нетсін көңілді.
Өз малым деп қойған мал
Иесіне берілді.
Ақылы жандар қамалап,
Кептірді сонда ерінді.
Арызшылар көбейді,
Болыстың к... шөмейді,
Қайтсін байғұс демейді.
Бір кептірмей терімді,

Күн батқанша шабамын
Әрлі-берлі далпылдап.
Етек кеткен жайылып
Ат к. . . не жалпылдап.
Оязға жетсін деген боп,
Боқтап жүрмін барқылдап.
Кейбіреуге таяғым
Тиіп те кетті бартылдап.
Пысықтың көбі бұғып жүр,
Беттесе алмай шаңқылдап.
Ашылып омырау, күн ыстық,
Қойын кетті алқылдап.
Елі жөнді болыстар
Мақтанып жүр тарқылдап.
Күлкісі жақсы қарқылдап,
Үні бөлек сартылдап.
Сөйлесе кетсе бір жерде,
Ағыны қатты аңқылдап.
Оязға кірсе, өзгеден
Мерейі үстем жарқылдап.
Елің бұзық болған соң,
Ояз жатыр шартылдап.
Табаныңнан тозасың,
Құр жүгіріп тарпылдап.

Антұрғанмын өзім де,
Бір мінезбен өтпеймін.
Момындық күшті екенін

Көрсем-дағы, күтпеймін.
Сыяздан соң елімді
Қысып алып кетпеймін.
Әуелде к. . . бос кәпір,
Мықтыға не қып беттеймін?
Жуанды қойып, жуасты
Біраз ғана шеттеймін.
Ояз бардағы қылықты
Ояз жоқта етпеймін.
Кәкір-шүкір, көр-жерді
Пайда көріп ептеймін.
Мынау арам, тентек деп,
Еш кісіні теппеймін.
Өзімдік бол деп ел жиып,
Құрастырып, септеймін.
Бұзақының бүлігін
“Жақсы ақыл” деп, “құп” деймін.

Сүйегім жасық, буын бос,
Біраз ғана айлам бар.
Айлам құрсын, білемін –
Болыстықтың жолы тар.
Қайтіп көмек болады
Антұрған өңкей ұры-қар?
Көргенім әлгі, ойлашы,
Ұят, намыс, қалды ма ар?
Ендігі сайлау болғанда,
Түсе ме деп тағы шар,

Бұл күніме бір күні
Боламын ғой деймін зар.
Ақыл айтар туғандар,
Бұл сөзімді ойлаңдар.
Кәтелешке көбейді,
Сөгіс естіп, тозды ажар.
Мынау елді ұстарлық
Кісі емеспін, кел құтқар!
Қолдан келмес қорлыққа
Неге болдым мұнша іңкәр?
Ел жайылды, жетпей ме,
Оязға да бір хабар?

Тағы бүйтіп кеттің деп
Қозғау салар, қолға алар.
Қатты қысым қылған соң,
Басым сотқа айналар.
Кірлі болып түскен соң,
Көрген күнім не болар?
Өзіне мәлім, тентектер
Өз бетімен не табар?
Қағаз берер, қарманар,
Аяғында сандалар.

Бұрынғыдай дәурен жоқ,
Ұлық жолы тарайды.
Өтірік берген қағаздың
Алды-артына қарайды.

Өз қағазы өз көзін
Жоғалтуға жарайды.
Тауып алып жалғанын,
Қылмысыңды санайды.
Өзі залым зақуншік
Танып алды талайды,
Көрмей тұрып құсамын¹
Темір көзді сарайды.

ӘСЕТКЕ

Біреуден біреу артылса,
Өнер өлшеніп тартылса,
Оқыған, білген – білген-ақ,
Надан – надан-ақ сан қылса.
Оқыған білер әр сөзді,
Надандай болмас ақ көзді.
Надан жөндіге жөн келмей,
Білер қайдағы шәргезді.
Надан қуанар, арсаңдар,
Таңырқап тұра қалсаңдар.
Татымды ештеме болмас,
Адамсып босқа талтаңдар.

¹ Қапамын, қайғылымын деген мағынада.

Ақыл жоқ, қайғы жоқ онда.
Ісі жоқ теріс пе, оң ба?
Тіленіп, телміріп ізденер,
Тиын ба яки бір сом ба?
Ит көрген ешкі көзденіп,
Елерме, жынды сөзденіп,
Жасынан үлгісіз шіркін,
Не қылсын өнер ізденіп.
Кісімсіп белгілі білгіш,
Біреуге сондай-ақ күлгіш.
Бұлықсып, бұлданып босқа,
Өзімшіл, оңбаған шерміш.
Кісіде бар болса талап,
Отырмас ол бойын балап.
Жүрер, әрқайдан ізденер,
Алар өз сүйгенін қалап.

* * *

Мәз болады болысың,
Арқаға ұлық қаққанға,
Шелтірейтіп орысың¹,
Шенді шекпен жапқанға.

¹ Ұлық мағынасында.

Күнде жақсы бола ма,
Бір қылығы жаққанға?
Оқалы тон тола ма,
Ар-ұятын сатқанға?!

Күлмең қағып қасқайып,
Салынып ап мақтанға,
Таң қаламын, қампайып
Жоқты-барды шатқанға.

Үйі мәз боп, қой сойды
Сүйіншіге шапқанға.
Әуре қылды, салды ойды
Үйдегі тыныш жатқанға.

Еш нәрсе емес жұбанар,
Ақыл көзбен баққанға.
Жас баладай қуанар
Бір дәмдіні татқанға.

Көзі барлар ойының
Күлер көтін ашқанға.
Қасиетін бойының
Бекер төгіп шашқанға.

Қуанарлық қыз емес
Жылтырауық таққанға.
Өзгелерді, біз емес,
Түсірмекші қақпанға.

Осы да есеп бола ма
Ар, абұйыр тапқанға?
Миың болса жолама
Бос желігіп шапқанға.

Бір бес надан, оңбассың,
Нансаң, оның қосқанға.
Жасық, жаман болмассың,
Жамандықтан қашқанға.

Ол "болдым-ақ" дей берер,
Бұлғақ қағып басқанға.
Елең қағып елбірер,
Елертіп көзді аспанға.

Жайы мәлім шошқаның,
Түрткенінен жасқанба.
Бір ғылымнан басқаның
Кеселі көп асқанға.

Одан үміт кім қылар,
Жол табар деп сасқанда?
Үйтіп асқан жолығар
Кешікпей-ақ тосқанға.

* * *

Білімдіден шыққан сөз
Талаптыға болсын кез.
Нұрын, сырын көруге
Көкірегінде болсын көз.

Жүрегі – айна, көңілі – ояу,
Сөз тыңдамас ол баяу.
Өз өнері тұр таяу,
Ұқпасын ба сөзді тез?

Әблет басқан елерме,
Сөзге жуық келер ме?
Түзу сөзге сенер ме,
Түзелмесін білген ез?

“Айтшы-айтшылап” жалынар,
Ұққыш жансып шабынар.

Ұқпай жатып жалығар,
Ұйқылы-ояу бойкүйез.¹

Жас баладай жеңсік қой,
Байлаулы емес ақыл, ой,
Ойлағаны – айт пен той,
Ыржаң-қылжаң ит мінез.

Сұлу қыз бен я батыр
Болмаған соң, тәңрі алғыр,
Шығып кетер, я қалғыр,
Оған ақыл – арам без.

Жақсыға айтсаң, жаны еріп,
Ұғар көңіл шын беріп,
Дертті ішіне ем көріп,
Неге алтынды десін жез.

“Ой, тәңір-айшыл” кер есек,
Қулық, сұмдық не өсек.
Болмаған соң, бір есеп –
Мейілі қамқа, мейілі бөз.

¹ Бойкүйез — мойынды бұрғызбай кейде арқадан сіре ұстап қалатын ауру. Бойкүйез — бұл жерде мінез суреті.

СЕГІЗ АЯҚ

Алыстан сермеп,
Жүректен тербеп,
Шымырлап бойға жайылған;
Қиуадан шауып,
Қисынын тауып,
Тағыны жетіп қайырған.
Толғауы тоқсан қызыл тіл,
Сөйлеймін десең өзің біл.

Өткірдің жүзі,
Кестенің бізі
Өрнегін сендей сала алмас.
Білгенге маржан,
Білмеске арзан,
Надандар бәһра¹ ала алмас.
Қиналма бекер, тіл мен жақ,
Көңілсіз құлақ – ойға олақ.

¹ Пайда, үлес.

Басында ми жоқ,
Өзінде ой жоқ,
Күлкішіл кердең наданның;
Көп айтса көнді,
Жұрт айтса болды. –
Әдеті надан адамның;
Бойда қайрат, ойда көз
Болмаған соң, айтпа сөз.

Қайнайды қаның,
Ашиды жаның,
Мінездерін көргенде;
Жігерлен, сілкін,
Қайраттан, беркін.
Деп насихат бергенде;
Ұятсыз, арсыз салтынан
Қалғып кетер артынан.

Аулаққа шықпай,
Сыбырлап бұқпай,
Мейірленбес еш сөзге;
Пайдасыз ақыл,
Байлаусыз тақыл,
Атадан бала ойы өзге;
Санасыз, ойсыз, жарым ес,
Өз ойында ар емес.

Тасыса өсек,
Ысқыртса кесек,

Құмардан әбден шыққаны;
Күпілдек мақтан,
Табытын қаққан
Аңдығаны, баққаны;
Ынсап, ұят, терең ой
Ойлаған жан жоқ, жауып қой.

Болмасын кекшіл,
Болсайшы көпшіл,
Жан аямай кәсіп қыл;
Орынсыз ыржаң,
Болымсыз қылжаң,
Бола ма дәулет, нәсіп бұл?
Еңбек қылсаң ерінбей –
Тояды қарның тіленбей.

Егіннің ебін,
Сауданың тегін
Үйреніп, ойлап, мал ізде;
Адал бол – бай тап,
Адам бол – мал тап,
Қуансаң, қуан сол кезде;
Біріңді, қазақ, бірің дос
Көрмесең істің бәрі бос.

Малыңды жауға,
Басыңды дауға
Қор қылма, қорға, татулас;

Өтірік, ұрлық,
Үкімет зорлық
 Құрысын, көзің ашылмас;
 Ұятың, арың оянсын,
 Бұл сөзімді ойлансын.

Тамағы тоқтық,
Жұмысы жоқтық,
 Аздырар адам баласын;
Таласып босқа,
Жау болып досқа,
 Қор болып, құрып барасың;
 Өтірік шағым толды ғой,
 Өкінер уақытың болды ғой.

Жұмыссыз сандал,
Еріксіз малды ал
 Деген кім бар сендерге?
Құлықты көргіш,
Сұмдықты білгіш,
 Табылар кісі жөндерге.
 Үш-төрт жылғы әдетің,
 Өзіңе болар жендетің.

Ауырмай тәнім,
Ауырды жаным,
 Қаңғыртты, қысты басымды;
Тарылды көкірек,

Қысылды жүрек,
Ағызды сығып жасымды.
Сүйеніп күлкі, тоқтыққа,
Тартыпты өнер жоқтыққа.

Қайратым мәлім, –
Келмейді әлім,
Мақсұт – алыс, өмір – шақ;
Өткен соң базар,
Қайтқан соң ажар,
Не болады құр қожақ?!
Кеш деп қайтар жол емес,
Жол азығым мол емес.

Бір кісі мыңға,
Жөн кісі сұмға
Әлі жетер заман жоқ;
Қадірлі басым,
Қайратты жасым
Айғаймен кетті, амал жоқ;
Болмасқа болып қара тер,
Қорлықпен өткен қу өмір.

Сөзуар, білгіш,
Законшік, көргіш
Атанбақ – мақсұт, мақтанбақ;
Жасқанып, қорқып,
Жорғалап, жортып,
Именсе елің баптанбақ;

Қарғағанын жер қылмақ,
Алдағанын зор қылмақ.

Хош, қорықты елің,
Қорқытқан сенің
 Өнерің қайсы, айтып бер?
Ел аңдып сені,
Сен аңдып оны,
 Қылт еткізбей бағып көр.
 Ойнасшыл қатын болса қар,
 Аңдыған ерде қала ма ар?

Көмексіз көзің,
Бір жалғыз өзің
 Баға алмай басың сандалар;
Бауырыңа тартқан,
Сырыңды айтқан –
 Сырласың сырт айналар;
 Ол қаны бұзық ұры-қар
 Қапысын тауып сені алар.

Басы-көзі қан боп,
Арқа-басы шаң боп,
 Және тұрып жылпылдап;
Жығылып тұрып,
Буыны құрып,
 Тағы қуып салпылдап.
 Абұйыр қайда, ар қайда?
 Әз басыңа не пайда?

Ит үрсе, бала
Таяғын ала,
Қаады итпен кектесіп;
Ұрысқансып “ой” деп,
“Ұят” деп, “қой” деп,
Үлкендер тыяр “тек” десіп;
Оны білсең, мұның не?
Мен де ұят іс қылдым де.

Білгенге жол бос,
Болсайшы қол бос
Талаптың дәмін татуға;
Білмеген соқыр,
Қайғысыз отыр
Тамағы тойса жатуға;
Не ол емес, бұл емес,
Менің де күнім – күн емес.

Ғылымды іздеп,
Дүниені көздеп,
Екі жаққа үңілдім;
Құлағын салмас,
Тіліңді алмас
Көп наданнан түңілдім;
Екі кеме құйрығын
Ұста, жетсін бұйрығың¹

¹ Бұйрығың — ажалың деген мағынада.

Жартасқа бардым,
Күнде айғай салдым,
 Онан да шықты жаңғырық;
Естісем үнін,
Білсем деп жөнін,
 Көп іздедім қаңғырып.
Баяғы жартас – бір жартас,
Қаңқ етер, түкті байқамас.

Жаяуы қапты,
Аттысы шапты,
 Қайрылып сөзді кім ұқсын;
Іште дерт қалың,
Ауыздан жалын –
 Бұрқ етіп, көзден жас шықсын;
Күйдірген соң шыдатпай,
Қоя ма екен жылатпай?

Мамықтан төсек,
Тастай боп кесек,
 Жанбасқа батар, ұйқы жоқ;
Сыбыр боп сөзі,
Мәз болып өзі,
 Ойланар елдің сиқы жоқ;
Баяғы қулық, бір алдау,
Қысылған жерде – жан жалдау¹.

¹ Жан жалдау — бұл жерде ант ішу, нандыру мағынасында.

Атадан алтау,
Анадан төртеу,
Жалғыздық көрер жерім жоқ;
Ағайын бек көп,
Айтамын ептеп,
Сөзімді ұғар елім жоқ;
Моласындай бақсының
Жалғыз қалдым – дәп шыным!

* * *

Сәулең болса кеуденде,
Мына сөзге көңлің бөл.
Егер сәулең болмаса,
Мейлің тіріл, мейлің өл.
Танымассың, көрмессің,
Қаптаған соң көзді шел.
Имамсыздық¹ намазда —
Қызылбастың² салған жол.
Көп шуылдақ не табар,
Билемесе бір кемел?

Берекелі болса ел —
Жағасы жайлау ол бір көл.
Жапырағы жайқалып,
Бұлғақтайды соқса жел.
Жан-жағынан күркіреп,

¹ Имам (арапша)— намаз оқығанда алдында тұратын адам.

² Қызылбас — парсы жұртының аты.

Құйып жатса аққан сел,
Оның малы өзгеден
Өзгеше боп өсер тел.
Берекесі кеткен ел –
Суы ашыған батпақ көл.
Құс қаңқылдап, жағалап,
Сулай алмас жазғы төл.
Оның суын ішкен мал
Тышқақ тиіп, аспас бел.
Көл деп оны кім жайлар,
Суы құрсын, ол – бір шөл.
Единица¹ – жақсысы,
Ерген елі бейне нөл.
Единица нөлсіз-ақ
Өз басындық болар сол.
Единица кеткенде,
Не болады өңкей нөл?
Берекеңді қашырма,
Ел тыныш болса, жақсы сол.
Рас сөзге таласып,
Ақжем болма, жаным, кел!

¹ Единица (орысша) – жалғыз, дара, біреу деген сөз.

* * *

Мен жазбаймын өлеңді ермек үшін,
Жоқ-барды, ертегіні термек үшін.
Көкірегі сезімді, тілі орамды
Жаздым үлгі жастарға бермек үшін.
Бұл сөзді тасыр ұқпас, талапты ұғар,
Көңлінің көзі ашық, сергек үшін.

Түзу кел, қисық-қыңыр қырын келмей,
Сыртын танып іс бітпес, сырын көрмей.
Шу дегенде құлағың тосаңсиды,
Өскен соң мұндай сөзді бұрын көрмей.
Таң қаламын алдыңғы айтқанды ұқпай,
Және айта бер дейді жұрт тыным бермей.

Сөз айттым Әзрет Әлі, айдаһарсыз,
Мұнда жоқ алтын иек, сары-ала қыз.
Кәрілікті жамандап, өлім тілеп,
Болсын деген жерім жоқ жігіт арсыз.
Әсіре қызыл емес деп, жиренбеңіз,
Түбі терең сөз артық, бір байқарсыз.

Батырдан барымташы туар даңғой,
Қызшыл да, қызықшыл да әуре жан ғой.
Арсыз, малсыз, ақылсыз, шаруасыз,
Елірмелі маскүнем байқалған ғой.
Бес-алты мисыз бәңгі¹ күлсе мәз боп,
Қиналмай, қызыл тілім, кел, тілді ал, қой!

Өлеңі бар өнерлі, інім, сізге
Жалынамын, мұндай сөз айтпа бізге.
Өзге түгіл өзіңе пайдасы жоқ,
Есіл өнер қор болып кетер түзге.
Сәнқой, даңғой, ойнасшы, керім-кербез
Қанша қызық болады өзіңізге?

¹ Меңіреу, көкми.

* * *

Әуелде бір суық мұз – ақыл зерек,
Жылытқан тұла бойды ыстық жүрек.

Тоқтаулылық, талапты шыдамдылық, –
Бұл – қайраттан шығады, білсең керек.

Ақыл, қайрат, жүректі бірдей ұста,
Сонда толық боласың елден бөлек.

Жеке-жеке біреуі жарытпайды,
Жол да жоқ жарыместі “жақсы” демек.

Ақыл да, ашу да жоқ, күлкі де жоқ,
Тулап, қайнап бір жүрек қылады әлек.

Біреуінің күні жоқ біреуінсіз,
Ғылым сол үшеуінің жөнін білмек.

* * *

Ғашықтық, құмарлықпен – ол екі жол,
Құмарлық бір нәпсі үшін болады сол.
Сенен артық жан жоқ деп ғашық болдым,
Мен не болсам болайын, сен аман бол.

Көңілімнің рақаты сен болғансың,
Жасырынба, нұрыңа жан қуансын.
Бірге жаққан біреуге жақпаушы еді,
Сүйкімді тірі жанға неткен жансың?!

Ғашықтық келсе, жеңер бойыңды
алып,
Жүдетер безгек ауру сықылданып.
Тұла бой тоңар, суыр – үміт үзсе,
Дәмеленсе – өртенер күйіп-жанып.

* * *

Қор болды жаным,
Сенсіз не менің күнім,
Бек бітті халім,
Тағдырдан келген зұлым;
Тағдыр етсе алла,
Не көрмейді пәндә?

Сайрай бер, тілім,
Сарғайған соң бұл дерттен;
Бүгілді белім,
Жар тайған соң әр серттен;
Қамырықты көңіл,
Қайтсе болар жеңіл?

Сағындым сені,
Көрмедім деп көп заман;
Адам деп мені,
Салмадың сен хат маған;
Жай таба алмай жүрек,
Жасыған соң сүйек.

Бұл қылған зарым
Барса жардың маңына,
Ол – қылған дәрім
Ғашығымның жанына;
Оңалдырып ойды,
Түзетпей ме бойды?

* * *

Сен мені не етесің?
Мені тастап,
Өнер бастап
Жайыңа
Және алдап,
Арбап,
Өз бетіңмен сен кетесің.

Неге әуре етесің?
Қосылыспай,
Басылыспай,
Байыңа
Және жаттан
Бай тап,
Өмір бойы қор өтесің.

Ет жүрек өртенді,
От боп жанып,

Жалын салып
Ішіме.
Иттей қормын,
Зармын,
Сен үздің ғой бұл желкемді.

Кім білер ертеңді?
Өлім айтпас,
Келсе қайтпас
Кісіге.
Бүгінгі күн
Бармын,
Жолдас еттің сен бөтенді.

Ғашықтық – қиын жол:
Жетсең – жеттің,
Жетпей өттің,
Не болды?
Арманда өмір
Өтті,
Ойлар ма екен бір мені сол?

Салдырап аяқ-қол,
Жетпей сертке,
Ішім дертке
Тез толды.
Ажал уақыты
Жетті,
Мен әлейін, сен сау-ақ бол.

Шын жүрек – бір жүрек,
Қайта толқып,
Жолдан қорқып
Айнымас,
Шегінісіп
Қайтпас,
 Өлсе бір сөзбен, не керек. . .

Білесің, сен зерек,
Мен пәндеңе,
Болды деме,
Кел, қарас.
Ешкім сөгіс
Айтпас,
 Рақым қылсаң, кел ертерек!

Шын ғашық мен саған!
Кейіп жүрсем,
Сені көрсем,
Ләм-мим деп
Бір сөз айтар
Хал жоқ,
 Еріп кетер бой сол заман.

Ойыңды сен маған
Бір бөлмедің,
Тез келмедің
Мені іздеп.

Ішінде ыстық,
Қан жоқ,
Тас бауыр жар, бол хош аман!

Жар, сенің көңілің тоқ,
Ақ етіңді,
Нұр бетіңді
Меншікті
Қылмаған соң
Алла,
Өзі сорлы етсе, амал жоқ.

Сен аттың жөнсіз оқ,
Тәңрі – қазы
Тас таразы,
Тентекті
Сұрамас деп
Қалма,
Серт бұзғанның, біл, орны – шоқ!

ЖІГІТ СӨЗІ

**Айттым сәлем, қалам қас,
Саған құрбан мал мен бас.
Сағынғаннан сені ойлап,
Келер көзге ыстық жас.**

**Сенен артық жан тумас,
Туса туар – артылмас.
Бір өзіңнен басқаға
Ынтықтығым айтылмас.**

**Асыл адам айнымас,
Бір бетінен қайрылмас.
Көрмесем де, көрсем де,
Көңілім сенен айрылмас.**

**Көзім жатқа қарамас,
Жат та маған жарамас.
Тар төсекте төсіңді
Иіскер ме едім жалаңаш.**

Иығымда – сіздің шаш,
Айқаласып тай-талас,
Ләззәт алсақ болмай ма,
Көз жұмулы, көңіл мас.

Сізде – сымбат, бізде – ықлас,
Осы сөзім бәрі рас.
Сіздей жардың жалғанда
Қызығына жан тоймас.

Етің етке тигенде,
Демің тиіп сүйгенде,
Тән шымырлап, бой еріп
Ішім оттай күйгенде.

Жүрек балқып игенде,
Ішкі сырды түйгенде,
Іздеп табар сұңқармын
Жарастықты шүйгенде.

Қылығыңда жоқ оғат,
Қарап тойман жүз қабат.
Ыстық тартып барасың
Бір сағаттан бір сағат.

Сіз – қырғауыл жез қанат,
Аш бетіңді, бер қарат,
Жақындай бер жуықтап,
Тамағыңнан аймалат!

ҚЫЗ СӨЗІ

**Қиыстырып мақтайсыз
Ойласаң, не таппайсыз?
Бізде ерік жоқ, өзің біл,
Әлденеге бастайсыз.**

**Біз де әркімді байқаймыз,
Тап бергеннен тайқаймыз.
Сіздей асыл кез болса,
Қайтіп басты шайқаймыз?**

**Ақылыңа сөзің сай,
Сіз – жалын шоқ, біз – бір май.
Ыстық сөзің кірді ішке,
Май тұра ма шыжымай.**

**Қабыл көрсең, көңлім жай,
Тастап кетсең, япырмай,
Ит – қор адам болар ма
Бұл жалғанда сорлыңдай?**

Тілегімді бермесең,
Амалым не, жерлесең?
Үйір қылма бойыңа,
Шыны жақсы көрмесең.

Қайғың болар шермен тең,
Қара көңлім жермен тең.
Сенсіз маған жат төсек –
Болар бейне көрмен тең.

Сіз – бір сұңқар шаһбаз¹
Жер жүзінен алған баж².
Біздей ғаріп есепсіз
Есігіңде жүр мұқтаж.

Көңлің тұрса бізге ауып,
Шыныменен қозғалып,
Біз – қырғауыл, сіз – тұйғын
Тояттай бер, кел де алып.

Тал жібектей оралып,
Гүл шыбықтай бұралып,
Салмағыңнан жаншылып,
Қалсын құмар бір қанып.

1 Сабаз, ер (парсыша).

2 Алым, салық. Бұл жерде тоят деген мағынада (парсыша).

Мұны жаздым ойланып,
Ойда бардан толғанып.
Кірсе ішіңе, оқи бер,
Бозбалалар, қолға алып.

Мұны оқыса кім танып,
Жүрегіне от жанып.
Сөзді ұғарлық жан тапса,
Айтса жарар ән салып.

Өлең жиған тырбанып,
Ән үйренген ырғалып,
Сорлы Көкбай қор болды-ау,
Осыншадан құр қалып.

* * *

**Білектей арқасында өрген бұрым,
Шолпысы сылдыр қағып жүрсе ақырын.
Кәмшат бөрік, ақ тамақ, қара қасты,
Сұлу қыздың көріп пе ең мұндай түрін?!**

**Аласы аз қара көзі айнадайын,
Жүрекке ыстық тиіп салған сайын.
Үлбіреген ақ етті, ашық жүзді,
Тісі әдемі көріп пе ең қыздың жайын?**

**Бұраң бел, бойы сұлу, кішкене аяқ,
Болады осындай қыз некен-саяқ.
Піскен алма секілді тәтті қызды
Боламын да тұрамын көргендей-ақ.**

**Егерде қолың тисе білегіне,
Лүпілдеп қан соғады жүрегіңе.
Бетіңді таяп барсаң тамағына,
Шымырлап бу енеді сүйегіңе.**

* * *

Қажымас дос халықта жоқ,
Айнымас серт қайда бар?
Алда көрген артта жоқ,
Мысқыл, өсек, айла бар.

Жақсылығың күнде ұмыт,
Бір жаңылсаң, болды кек.
Пайдасынан бой суыт,
Өзі тимей жүрсе тек.

Пайда, мақтан өзінен
Артыла ма ант ұрып?
Жарыса өсек сөзінен,
Айта берсін шарқ ұрып.

Кімге достық көп еттім –
Түбі болды бір кейіс.
Жақсы өмірім әуре еттің,
Жар таба алмай бір тегіс.

Жау қожаңдап бұртайып,
Дос құбылып, әуре етер.
Кімі тентек, кімде айып
Тексере алмай өмір өтер.

**Сыйласарлық тектінің
Кім танымас нұсқасын.
Күнде өзімшіл ептінің
Несін адам ұстасын. . .**

*** * ***

**Жастықтың оты, қайдасың,
Жүректі түртіп қозғамай?
Ғылымның біліп пайдасын,
Дүниенің көркін болжамай?**

**Адамның тауып айласын,
Кісілікті ойламай.
Қаруын көңіл сайласын,
Қолға от түспес бойламай.**

**Махаббат, қызық кім көрер,
Оның да дәмін татпаса?
Біржола басты кім берер,
Жаныңа қайғы батпаса.**

**Аямай жанын дос ерер,
Жолдастықты ақтаса.
Алдыңа айдап кім келер,
Ерінбей жүріп бақпаса.**

Мал бақпақтық шаруа боп,
Адал тауып асықпай.
Құр айғаймен әуре боп,
Өнердің жайын баса ұқпай.

Енді нені істейміз,
Бәрінен де бос қалдық?
“Ауызға келіп түс” дейміз,
Қылып жүріп құр салдық!

* * *

Жарқ етпес қара көңілім не қылса да,
Аспанда ай менен күн шағылса да.
Дүниеде, сірә, сендей маған жар жоқ,
Саған жар менен артық табылса да.

Сорлы асық сарғайса да, сағынса да,
Жар тайып, жақсы сөзден жаңылса да,
Шыдайды риза болып жар ісіне,
Қорлық пен мазағына таңылса да.

* * *

Тұлпардан тұғыр озбас шабылса да,
Оған да үкі, тұмар тағылса да.
Қыжыртпай мені сырттан жүре алмайды,
Кім желігіп, қай шеттен қағынса да.

Күшік ит бөрі ала ма жабылса да?
Тәңрі сақтар, табандап тап ұрса да.
Арсыз адам арсаңдап, арсылдайды,
Әр жерде-ақ керегеге таңылса да.

Құтырды, көпті қойып, аз ғанасы,
Арызшы орыс – олардың олжаласы.
Бірде оны жарылқап, бірде – мұны,
Қуды ұнатты-ау Семейдің бұл қаласы.

ҚАРА ҚАТЫНҒА

Қара қатын дегенге, қара қатын,
Үзіп-жұлып алып жүр қанағатын.
Ала жаздай байың кеп бір жатпайды,
Қазақтың не қыласың шарағатын¹.

¹ Шарағат (арапша)— шариғат, ислам дінінің жолы, заңы.

* * *

Бай сейілді,
Бір бейілді –
 Елде жақсы қалмады.
Елдегі еркек
Босқа селтек
 Қағып, елін қармады.

Жөнді – жөнсіз
Сөз теңеусіз,
 Бас пен аяқ бір қысап.
Ұрысса орыс,
Елге болыс
 Үйден үрген итке ұсап.

Өзі ұлыққа,
Кәдір жоққа
 Қарамай, өз халқына.
Сөз қайырмай,
Жөнді айырмай,
 Жұртқа шабар талпына.

Танымадық,
Жарымадық
 Жақсыға бір іргелі.
Қолына алып,
Пәле салып,
 Аңдығаны өз елі.

Шашты малын,
Берді барын
 Боларында жұртына.
Еміреніспес,
Енді піспес,
 Ұқсамас еш сыртына.

Ел де жаман,
Ер де жаман –
 Аңдығаны өз елі.
Елде – сыяз,
Ойда – ояз,
 Оңбай-ақ тұр әр түрі.

Кетті бірлік,
Сөнді ерлік,
 Енді кімге беттемек?
Елің – ала,
Отты шала,
 Тайса аяғың, кім көмек?

Өтті өмірім
Қайтты көңілім
 Бұл дүниенің ісіне.
Жасы құрбы,
Жаны тұрғы
 Дос па деген кісіге.

Ел керексіп,
Сөзге емексіп,
 Не болады мақтаның?
Бейлі шикі,
Ақылы күйкі,
 Осы жұрт па тапқаның?

* * *

Ем таба алмай,
От-жалындай
Толды қайғы кеудеге.
Сырласа алмай,
Сөз аша алмай,
Бендеге.
Босқа ұялып,
Текке именіп
Кімді көрсем, мен сонан,
Бетті бастым,
Тұра қаштым
Жалма-жан.

Ұйқы, тамақ
Қалды дым-ақ
Керегі жоқ іс болып.
Жай жатпағым
Тыныш таппағым
Күш болып.

Жас жүрегім
Жанды менің
Жай таба алмай, япырым!
Өзің оңда
Жақсы жолға
Ақырын.

Жамырайды
Жапырағы
Жас теректің, соқса жел.
Түсті мойын,
Толды қойын,
Ақты сел.

Мен паң едім,
Бейқам едім,
Еш нәрседен қайғысыз.
Тез дерттендім,
Кейде өртендім,
Кейде мұз.

* * *

Келдік талай жерге енді,
Кіруге-ақ қалдық көрге енді.
Қызыл тілім буынсыз,
Сөзімде жаз бар шыбынсыз,
Тыңдаушымды ұғымсыз
Қылып тәңірім бергенді.
Осы жасқа келгенше,
Өршеленіп өлгенше,
Таба алмадық бір адам
Біздің сөзге ергенді.
Өмірдің өрін тауысып,
Білімсізбен алысып,
Шықтық міне белге енді.
Енді аяңда, жығылма,
Сыймас жерге тығылма,
Қой бұрынғы желгенді!
Қайғы шығып иыққа,
Қамалтпасын тұйыққа,
Сергі, көңлім, сергі енді!

Балапан құстай оңдалып,
Қанатыңды қомданып,
Жатпа ұяда қорғанып,
 Ұш, көңілім, көкке, кергі енді!
Көңілде қайғы, қалың зар,
Айтатұғын сөзім бар,
Салсын құлақ ұққандар,
 Өрбі, сөзім, өрбі енді!
Іште қайғы дерт пысып,
Көкіректі өрт қысып,
 Айтуға көңілім тербенді.
Өзің жалғыз, надан көп,
Ұқтырасың сен не деп,
 Әулекі, арсыз елге енді?
Тыныштық сүймей, қышынып,
Өтірікке тұщынып,
Пәледен тұрмас шошынып,
 Тұл бойын желік жеңген-ді.
Туған жерді қия алмай,
Тентекті жеңіп, тыя алмай,
Әлі отырмыз ұялмай,
 Таба алмадық өңге елді.
Әзелде тәңрім сорлы етті,
Арсыз елмен әуре етті,
Жалғыз үйде күңіrentті,
 Тағдырға білдік көнгенді.
Адам деген даңқым бар,
Адам қылмас халқым бар,

Өтірік пен өсекке
Бәйге атындай аңқылдар,
Тұла бойым шіміренді.
Барма топқа шақырмай,
Жат үйіңде шатылмай,
Шыдармын ба, япырмай,
Жатуға шықпай үйде енді?
Қатыныңның ойнасын
Керсең, білсең қоймасын,
Не ойлар ең, өз басың,
Сонымен тең біз де енді.

* * *

Өзгеге, көңлім, тоярсың,
Өлеңді қайтіп қоярсың?
Оны айтқанда толғанып,
Іштегі дертті жоярсың.

Сайра да зарла, қызыл тіл,
Қара көңлім оянсын.
Жыласын, көзден жас ақсын,
Омырауым боялсын.

Қара басқан, қаңғыған,
Қас надан нені ұға алсын?
Көкірегінде оты бар
Құлағын ойлы ер салсын.

Тыңдамаса еш адам,
Өз жүрегім толғансын.
Әр сөзіне қарасын,
Іштегі дертім қозғалсын.

Әуелесін, қалқысын,
От жалын боп шалқысын.
Жылай-жырлай өлгенде,
Арттағыға сөз қалсын.

Мендей ғаріп кез болса,
Мойын салсын, ойлансын.
Қабыл көрсе сөзімді,
Кім таныса, сол алсын.

Не пайда бар – мың надан
Сыртын естіп таңдансын.
Онан-дағы бір есті
Ішкі сырын аңғарсын.

Өздерің де ойлаңдар,
Неше түрлі жан барсың.
Ғылым да жоқ, ми да жоқ,
Даладағы аңдарсың.

Жүрегіңмен тыңдамай,
Құлағыңмен қармарсың.
Соны көріп, соларға
Қайтіп қана сарнарсың?!

* * *

Кейде есер көңіл құрғырың,
Махаббат іздеп талпынар.
Ішем деп бейнет сусынын
Асау жүрек алқынар.

Тартқан бейнет, өткен жас
Жүректің отын сөндірмес.
Махаббат— өмір көркі, рас,
Өлген соң ол да үндемес.

Махаббатсыз — дүние дос¹,
Хайуанға оны қосыңдар.
Қызықтан өзге қалсаң бос,
Қатының, балаң, досың бар.

Жүрегі жұмсақ білген құл
Шын дос таппай тыншымас.
Пайда, мақтан бәрі — тұл,
Доссыз ауыз тұшымас.

¹ Дүние дос — бұл арада дүниеқоңыз мағынасында.

ЖАЗҒЫТҰРЫ

**Жазғытұры қалмайды қыстың сызы,
Масатыдай құлпырар жердің жүзі.
Жан-жануар, адамзат анталаса,
Ата-анадай елжірер күннің көзі.**

**Жаздың көркі өнеді жыл құсымен,
Жайраңдасып жас күлер құрбысымен.
Көрден жаңа тұрғандай кемпір мен шал
Жалбаңдасар өзінің тұрғысымен.**

**Қырдағы ел ойдағы елмен араласып,
Күлімдесіп, көрісіп, құшақтасып.
Шаруа құған жастардың мойны босап.
Сыбырласып, сырласып, мауқын басып.**

**Түйе боздап, қой қоздап – қорада шу,
Көбелек пен құстар да сайда – ду-ду.
Гүл мен ағаш майысып қарағанда,
Сыбдыр қағып, бұлаңдап ағады су.**

Көл жағалай мамырлап қу менен қаз,
Жұмыртқа іздеп, жүгіріп балалар мәз.
Үшқыр атпен зырлатып тастағанда,
Жарқ-жұрқ етіп ілінер көк дауылпаз.
Құс қатарлап байлаған қанжығаға
Қыз бұраңдап жабысып, қылады наз.

Жазға жақсы киінер қыз-келіншек,
Жер жүзіне өң берер гүл-бәйшешек.
Қырда торғай сайраса, сайда бұлбұл,
Тастағы үнін қосар байғыз, көкек.

Жаңа бұлмен жамырап саудагерлер,
Диқаншылар жер жыртып, егін егер.
Шаруаның біреуі екеу болып,
Жаңа төлмен көбейіп дәулет өнер.

Безендіріп жер жүзін тәңрім шебер,
Мейірбандық, дүниеге нұрын төгер.
Анамыздай жер иіп емізгенде
Бейне әкендей үстіңе аспан төнер.

Жаз жіберіп, жан берген қара жерге
Рахметіне алланың көңіл сенер.
Мал семіреді, ақ пенен ас көбейер,
Адамзаттың көңлі өсіп көтерілер.

Қара тастан басқаның бәрі жадырап,
Бір сараңнан басқаның бейлі өнер,
Тамашалап қарасаң тәңрі ісіне,
Бойың балқып, еридi iште жігер.

Кемпір-шал шуақ іздеп, бала шулар,
Мал мазатсып, қуанып, аунап-қунар.
Жыршы құстар әуеде өлең айтып,
Қиқу салар көлдегі қаз бен қулар.

Күн жоқта кісімсінер жұлдыз бен ай,
Ол қайтсін қара түнде жарқылдамай.
Таң атқан соң шығарын күннің біліп,
Өңі қашар, бола алмас бұрынғыдай.

Күн – күйеу, жер – қалыңдық сағынысты,
Құмары екеуінің сондай күшті.
Күн қырындай жүргенде көп қожаңдап,
Күйеу келді – ай, жұлдыз к... қысты.

Ай, жұлдызға жылы жел хабар беріп,
Жан-жануар қуанар тойға елеріп.
Азалы ақ көрпесін сілке тастап,
Жер күлімдер, өңіне шырай беріп.

Күн күйеуін жер көксеп ала қыстай,
Біреуіне біреуі қосылыспай.

Көңілі күн лебіне тойғаннан соң,
Жер толықсып, түрленер тоты құстай.

Адам тіктеп көре алмас күннің көзін,
Сүйіп, жылып тұрады жан лебізін.
Қызыл арай сары алтын шатырына
Күннің кешке кіргенін көрді көзім.

* * *

Асқа, тойға баратұғын,
Жаны асығып жас жігіт.
Қолға кетті жауға бір күн,
Тірі адамның ісі – үміт.

Қозғады жау батыр ерді,
Жауға сойқан салғалы.
Қалыңдығы қала берді,
Жатыр еді алғалы.

Асықсаң да, шырағым,
Саған деген құданың
Жазылған қандай жарлығы,
Есіткен жоқ құлағың.

Қалыңдық құшып, сүйеге –
Күйеуіне ынтызар.
Келісімен тиуге
Дайындалған ойы бар.

Көйлегін ақтан тіккіштеп,
Күні-түні демалмай.
Бітіруге жүр күштеп,
Асыққансып, тоқталмай.

Сен асыққан екен деп,
Алла әмірін өзгертпес.
Айтқаның болар ма екен деп,
Мен қорқамын, көз жетпес.

Жара басты кеудені,
Жаудан өлді ар үшін,
Ескермей өзге дүниені,
“Аһ!” деп өтті жар үшін.

Жамандық тұрмас күттіріп,
Ел есітті, қыз білді.
Ақ көйлекті бітіріп,
Көбінім деп киді, өлді...

Қол жетпеген некені
Сүйіп кеткен жан екен.
Көзің неге жетеді,
Қосылмақ онда бар ма екен?

Шыны ғашық жар болса,
Неге өлдім деп налымас.
Онда екеуі кез келсе,
Бірін бірі танымас.

* * *

Ата-анаға көз қуаныш –
Алдына алған еркесі.
Көкірегіне көп жұбаныш,
Гүлденіп ой өлкесі.
Еркелік кетті,
Ер жетті,
Не бітті?

Оқытарсың молдаға оны,
Үйретерсің әрнені.
Медеу етіп ойы соны,
Жаны тыныштық көрмеді.
Жасында күтті,
Дәме етті,
Босқа өтті.

Ата көңлі жанбаса бір,
Артық өнер шықпаса,
Ел танымай, үй танып құр,

Шаруасын да ұқпаса.
Үміті қайда?
Соны ойла,
Абайла!

Сүйер ұлық болса, сен сүй,
Сүйінерге жарар ол.
Сүйкімі жоқ құр масыл би —
Сүйретіліп өтер сол.
Табылмас қайла.
Ойбайла,
Не пайда?

Зарланарсың, ойланарсың
Не болам деп енді мен.
Құрбылардан қорланарсың,
Тәңрі ісіне сен де көн.
Қайғысыз бенде
Көрдің бе
Өміріңде?

Тәңрі сорлы етсе бенде,
Не бітірер құр жылап.
Жігері жоқ, ақылы кенде,
Жамбасыңнан жат сұлап!
Бір жаман мен бе
Дедің бе
Көңіліңде?

Тайға міндік,
Тойға шаптық,
 Жақсы киім киініп.
Үкі тақтық,
Күлкі бақтық,
 Жоқ немеге сүйініп.
Күйкентай күтті,
Құс етті,
Не бітті?

Атамыз бар,
Молдамыз бар,
 Айтқанына көнбедік.
Арт жағында
Біз соған зар
 Боламыз деп білмедік.
Ұрланып қаштық.
Жолғастық,
Шуластық.

Жазу жаздық,
Хат таныдық,
 Болдық азат молдадан.
Шала оқудан
Не жарыдық,

Қалғаннан соң құр надан?
Бағасыз жастық –
Бозбастық,
Адастық.

Бозбалалық –
Қыз қарадық,
 Қалжың, әзіл сөйлестік.
Ат жараттық,
Сән тараттық,
 Әуейілік күйлестік.
Көңілге келер,
Кім жолар,
Кім көнер?

Қайын бардық,
Қатын алдық,
 Енші тиді аз ғана.
Шаруа атандық,
Енді ойландық,
 Қала берді бозбала.
Бұрынғы қайда?
Ойбайла –
Не пайда?

* * *

**Заман ақыр жастары
Қосылмас ешбір бастары.
Біріне бірі қастыққа –
Қойнына тыққан тастары.**

**Саудасы – ар мен иманы,
Қайрат жоқ бойын тыйғалы.
Еңбекпен етті ауыртпай,
Құр тілменен жиғалы.**

**Өнімсіз іске шеп-шебер,
Майданға түспей несі өнер?
Сиырша тойса мас болып,
Өреге келіп сүйкенер.**

**Күлмеңдеп келер көздері,
Қалжыңбас келер өздері.
Кекектеп, секек етем деп,
Шошқа туар сөздері.**

* * *

Көзінен басқа ойы жоқ
Адамның надан әуресі.
Сонда да көңлі тым-ақ тоқ,
Жайқаң-қайқаң әрнесі.

Білмейсің десе, желөкпе
Дейді ол-дағы – тәңірі ісі.
Бірінен бірі бөлек пе
Иемнің әділ бендесі?

Жүректің көзі ашылса,
Хақтықтың¹ түсер сәулесі,
Іштегі кірді қашырса,
Адамның хикмет² кеудесі.

Наданның көңлін басып тұр
Қараңғылық пердесі.

¹ Шындық, растық (арапша).

² Керемет, сыр, ақыл.

**Ақылдан бойы қашық тұр,
Ойында бір-ақ шаруасы.**

**Кітапты молда теріс оқыр,
Дағардай боп сәлдесі.
Мал құмар көңлі – бек соқыр,
Бүркіттен кем бе жем жесі?**

**Жүректе айна жоқ болса,
Сөз болмайды өңгесі.
Тыңдағыш қанша көп болса,
Сөз ұғарлық кем кісі.**

* * *

Жастықтың оты жалындап
Жас жүректе жанған шақ.
Талаптың аты арындап,
Әр қиынға салған шақ.

Уайым – аз, үміт – көп,
Ет ауырмас бейнетке.
Бүгін-ертең жетем деп
Көңілге алған дәулетке.

Қайратпен кіріп, жалынбай,
Ақылмен тауып айласын.
“Мен қалайға?” салынбай,
Жылы жүзбен жайнасын.

Қайратқа сеніп, қақтықпай,
Жазасын тауып, жауласар.
Қатынша тілмен шаптықпай,
Майданға шықса жарасар.

Жалыны қайтар дененің,
Үнемі тұрмас осы шақ.
Талайғы кәрі дүниенің
Бір кетігін ұстап бақ.

Құйрығы – шаян, беті – адам, –
Байқамай сенбе құрбыға!
Жылмаңы сыртта, іші арам
Кез болар қайда сорлыға.

Досыңа достық – қарыз іс,
Дұшпаныңа әділ бол.
Асығыс түбі – өкініш,
Ойланып алмақ – сабыр сол.

Ақ көңілді жақсыдан,
Аянбай салыс ортаға.
Ақылы, ары тапшыдан,
Қу сөзін алма қолқаға.

Сұм-сұрқия, қу заман
Гүл көрінер жігітке.
Қызықты өмір жайнаған,
Кеудесі толып үмітке.

Бір нәрсені ұнатса,
Қайта ойланып қарамас.

**Мақтанып жұртты шулатса,
Құмары сол қызба бас.**

**Сенісерге келгенде,
Сене берер талғамай.
Жұрты құрғыр сенгішке
Тұра ма қулық жалғамай?**

**Ары кеткен алдағыш,
Мені-ақ алда, сөкпейін.
Балы тамған жас қамыс
Ормасаңшы көктейін!**

**Сені жақсы көрмесе,
Сенер ме еді сөзіңе?
“Япырмай?..” деп терлесе,
Ар емес пе өзіңе?**

*** * ***

**Қызарып, сұрланып,
Лүпілдеп жүрегі.
Өзгеден ұрланып,
Өзді-өзі керегі.**

Екі асық құмарлы,
Бір жолдан қайта алмай,
Жолықса ол зарлы,
Сөз жөндеп айта алмай.

Аяңдап ақырын,
Жүрекпен алысып,
Сыбдырын, тықырын,
Көңілмен танысып.

Дем алыс ысынып,
Саусағы суынып,
Белгісіз қысылып,
Пішіні құбылып.

Иығы тиісіп,
Тұмандап көздері.
Үндемей сүйісіп,
Мас болып өздері.

Жанында – жапырақ,
Үстінде – жұлдыз да.
Елбіреп-қалтырап
Жігіт пен ол қызға.

Өзге ойдан тыйылып,
Бірімен бірі әуре.

**Жүрекке құйылып,
Жан рақат бір сәуле.**

**Жүрегі елжіреп,
Буындар босанып.
Рақатпен әлсіреп,
Көзіне жас алып.**

**Жүйрік тіл, терең ой,
Сол күнде қайда едің?
Ғашыққа мойын қой,
Жеңілдің, жеңілдің!..**

* * *

**Көзімнің қарасы,
Көңлімнің санасы,
Бітпейді ішімде
Ғашықтың жарасы.
Қазақтың данасы,
Жасы үлкен ағасы
Бар демес сендей бір
Адамның баласы.**

**Жылайын, жырлайын
Ағызып көз майын.
Айтуға келгенде
Қалқама сөз дайын.
Жүректен қозғайын,
Әдептен озбайын.
Өзі де білмей ме,
Көп сөйлеп созбайын.
Тереңдеп қарайсың,
Телміріп тұрмайсың.**

Бихабар жүргенсіп,
Бек қатты сынайсың.
Сан кісі мұңайсын,
Сабырмен шыдайсың.
Күйемін, жанамын,
Еш рақым қылмайсың.

Ақылсыз би болмас,
Сәулесіз үй болмас.
Жүректе оты жоқ
Адамда ми болмас.
Шын асық сый болмас,
Сый болса, сыр болмас.
Арзымды айтайын,
Құй болар, құй болмас.

Кең маңдай, қолаң шаш
Я бір кез, я құлаш.
Ақ тамақ, қызыл жүз
Қарағым, бетіңді аш!
Қара көз, имек қас,
Қараса жан тоймас.
Аузың бал қызыл гүл,
Ақ тісің кір шалмас.

Қыр мұрын, қыпша бел,
Солқылдар, соқса жел.
Ақ етің үлбіреп
Өзгеше біткен гүл.

Қарағым, бермен кел,
Бізге де көңіл бөл.
Қалқамның нұсқасын
Көр, көзім, бір кенел.

Қайғың – қыс, жүзің – жаз,
Боламын көрсем мәз.
Күлкіңіз бойды алар,
Бұлбұлдай шықса әуез.
Кісімсіп дүрдараз,
Бұраңдап қылма наз.
Мал түгіл басымды –
Жолыңа берсем де аз.

Исің гүл аңқыған.
Нұрың күн шалқыған.
Көргенде бой еріп,
Сүйегім балқыған.
Қаяусыз қалпынан,
Өзі артық даңқынан.
Қызыл тіл шыға алмас
Мақтаудың шартынан.

Сенсің – жан ләззәті,
Сенсің – тән шәрбәті.
Артықша жаратқан
Алланың рахматы.
Көрік – тәңір дәулеті,
Қылса ұнар құрметі.

Сұлуды сүймектік –
Пайғамбар сүндеті¹.
Не десем саған еп?
Ғашығың да қайғы жеп.
Өртенген жүрекке
Бір көрген болар сеп.
Біздердей ғашық көп,
Қайсысы саған дөп?
Жөндеп те айтпадым,
Жүрегім лүпілдеп.

Назына кім шыдар?
Бұрандап жүр шығар,
Қасқая күлгені
Қылады тым құмар.
Ер емес қымсынар,
Әркім-ақ, ұмсынар.
Құдай-ау, бұл көңлім
Күн бар ма бір тынар?

¹ Мұқамбеттің істеген ісі мен айтқан сөзі. Бұл жерде дәстүрі деген мағынада (арапша).

* * *

Менсінбеуші ем наданды,
Ақылсыз деп қор тұтып.
Түзетпек едім заманды,
Өзімді тым-ақ зор тұтып.

Таппадым көмек өзіме,
Көп наданмен алысып.
Көнбеді ешкім сөзіме,
Әдетіне қарысып.

Жан шошырлық түрінде
Бәрі бірдей еліріп.
Ұстай алмадым бірін де,
Кекиді кейін шегініп.

“Әринемен” ел кетті,
Қоқиланды, мақтанды.
Қуат бітті, күн өтті,
Жарылқа, құдай, жатқанды.

Мен – қажыған арықпын.
Қатын, бала қонағы.
Сендерге де қанықпын,
Жұртың анау баяғы.

Жарлы емеспін, зарлымын,
Оны да ойла толғанып.
Жұртым деуге арлымын,
Өзге жұрттан ұялып.

Барымта мен партия –
Бәрі мастық, жұрт құмар.
Сыпыра елірме, сұрқия,
Көп пияншік нені ұғар?

Татулықты, тыныштықты,
Қоңыр көрер, кем көрер.
Ұрлық пенен қулықты
Қызық көрер, өңі енер.

Мұндай елден бойың тарт,
Мен қажыдым, сен қажы!
Айтып-айтып өтті қарт,
Көнбеді жұрт, не ылажы?

ЖҰМБАҚ

**Алла мықты жаратқан сегіз батыр
Баяғыдан соғысып әлі жатыр.
Кезек-кезек жығысып, жатып-тұрып,
Кім жығары белгісіз түбінде ақыр.**

Шешуі:

**Мұны тапсам ойланып, ақын деңіз,
Таба алмасам, ақылды болар неміз?
Қыс пенен жаз, күн мен түн, тақ пенен жұп,
Жақсылық пен жамандық – болды сегіз.**

ЖҰМБАҚ

**Қара жер адамзатқа болған мекен,
Қазына іші толған әр түрлі кен.
Ішінде жүз мың түрлі асылы бар,
Солардың ең артығы немене екен?**

Шешуі:

темір.

ЖҰМБАҚ

**Сыналар, ей, жігіттер, келді жерің,
Сәулең болса, бермен кел талапты ерің.
Жан құмары дүниеде немене екен –
Соны білсең әрнені білгендерің.**

Шешуі:

Білмекке құмарлық.

* * *

Не іздейсің, көңілім, не іздейсің?
Босқа әуре қылмай, шыныңды айт.
Шарқ ұрып, тыныштық бермейсің,
Сырласалық, бермен қайт.

Абұйыр, атақ сол жанда,
Кімді көп жұрт мақтаса.
Ол мақтаудан не пайда,
Көп мақтауын таппаса?

Көп тәңрі атқан мақтай ма,
Ол тәңрі атқан болмаса?
Жоқты-барды шатпай ма,
Көптің өзі оңбаса?

Мақтау – жел сөз жанға қас,
Қошаметшіл шығарған.
Бір мақтаса, боқтамас
Ел табылса, құмарлан.

Жұрттың бәрі сөз сатқан,
Сатып алып не керек?
Екі сөзді тәңрі атқан –
Шыр айналған дөңгелек.

Сатып алма, сөз сатса,
Ол асылды аңдамас.
Б. ... байы – ақша,
Ер жақсысын таңдамас.

Мен – мақтанның құлы емес,
Шын ақылға зорлық жоқ.
Антұрған көп пұл емес,
Өлім барда қорлық жоқ.

Өмір, дүние дегенің –
Ағып жақтан су екен.
Жақсы-жаман көргенің –
Ойлай берсең, у екен.

* * *

Жүрегім, ойбай, соқпа енді!
Бола берме тым күлкі.
Көрмейсің бе, тоқта енді,
Кімге сенсең, сол шикі.

“Жетім қозы – тас бауыр,
Түңілер де отығар”.
Сорлы жүрек мұнша ауыр
Неге қатты соқтығар?

Сенісерге жан таба алмай,
Сенделеді ит жүрек.
Тірілікте бір қана алмай,
Бұл не деген тентірек?

Жоқ деп едің керегің,
Топ жиып ең бір бөлек.
Кезек келер демедің,
Ендігі керек қай керек?

* * *

Қайғы шығар ілімнен,
Ыза шығар білімнен.
Қайғы мен ыза қысқан соң,
Зар шығады тілімнен.
Қайтіп қызық көремін,
Әуре-сарсаң күнімнен?
Қайрылып қарап байқасам,
Ат шаба алмас мінімнен.
Қайғылы, қартаң біздей шал,
Қарай берсең, қайда жоқ?
Есер, есірік болмасаң,
Тіршіліктен пайда жоқ.

Ақыл бітпес дәулетке,
Дәулет бітпес келбетке.
Болымсыз қулық, тойымсыз
Болды балаң жөргекте.
Ішімен жау боп, сыртымен
Кім тояр қылған құрметке?

Кеңшілікте туған жоқ,
Шықсын деген жел бетке.
Тарлықта қанша тайпалса,
Қадірі болмас, әлбетте.

Сыйласа елің ұлықтап,
Араласаң қызықтап.
Қызық пенен тыныштыққа,
Қазақ тұрмас тұрықтап.
Қаңқылдап біреу ән салса,
Біріне бірі жуықтап.
Тebінісіп қамалар,
Тоқтатып болмас сырықтап.
Түзу бол деген кісіге
Түзу келмес ырықтап.
Сырдаң тартып қашады,
Ұстайсың қайтіп құрықтап?

Ел жайын біліп қансаңыз,
Айтайын құлақ салсаңыз:
Кейбіреуі дүрсіп жүр,
Жер тәңрісіп кер мағыз.
Кейбіреуі – законшік,
Оңдырмассып берсе арыз.
Кейбірі пірге қол берген,
Іші – залым, сырты – абыз.
Кейбірі қажыға барып жүр,
Болмаса да қаж парыз.

**Мұсылмандық ол ойлап,
Өтеген қашан ол қарыз?**

**Дәулеті жоқ бұрыл шаш,
Үйіңе кет, топтан қаш! . .
Ағайынның ішінен
Шыға қалса тай-талас,
Партия жиып, мал сойса,
Бата оқисың, жейсің бас.
Басалқа сөз сенде жоқ,
Айтқан сөзің: “малың шаш”.
Итше індет тілемей,
Жат үйіңде, өлсең де аш!
Ойлап-ойлап қарасам,
Осындай шал қайда жоқ.
Қозғау салып қоздырғыш,
Кезбе шалдан пайда жоқ.**

ОСПАНҒА

**Жайнаған туың жығылмай,
Жасқанып жаудан тығылмай,
Жасаулы жаудан бұрылмай,
Жау жүрек жомарт құбылмай,
Жақсы өмірің бұзылмай,
Жас қуатың тозылмай,
Жалын жүрек суынбай,
Жан біткеннен түңілмей,
Жағалай жайлау дәулетің –
Жасыл шөбі қуармай,
Жарқырап жатқан өзенің –
Жайдақ тартып суалмай,
Жайдары жүзің жабылмай,
Жайдақтап қашып сабылмай,
Жан біткенге жалынбай,
Жақсы өліпсің, япырмай!**

ОСПАНҒА

Кешегі Оспан –
Бір бөлек жан.
 Үйі – базар, түзі – той.
Ақша, нәрсе
Ала берсе,
 Ат та мінсе, көнді ғой.

“Ала берден”
“Келе көрден”
 Бір күн басын бұрды ма?
Келді қаптап,
Алды сап-сап,
 Кетті мақтап, тұрды ма?

Жауға мылтық,
Досқа ынтық,
 Жан асар ма осыдан?
Қорықпай өтті,
Жанға жетті,
 Арман етті досынан.

Ел тамағын,
Жұрт азабын
 Жеке тартқан кетті гүл.
Сондай ерді –
“Ала берді”
 Табар енді біздің ел!
Өлді Оспан,
Кетті шопан,
 Енді кім бар бақ қонар?
Ұрла-қарла,
Жұртты шарла,
 Ойла, барла – не болар?

Жұрт тынымсыз,
Бәрі ұғымсыз,
 Енді оларға сөз де жоқ.
Сырты абыз бар,
Желқабыз бар,
 Алты ауыз бар – өзге жоқ.

* * *

Ысытқан, суытқан
Бойыңды бір көңіл.
Дүниені ұмытқан
Құмарың тозар, біл.

Әуелгі кезінде
Қайтпаған көңілдің,
Есептеп өзің де
Түрінен өмірдің:

Бір жақсы күнім деп,
Қызықпен сөйлесіп,
Артынан "ол нем?" деп,
Ұялып кезнесіп¹.

¹ Қысылу, қызару мағынасында.

**Бір ақымақ әңгіме
Сықылды көрінер.
Онысын өңгеге
Айтуға ерінер.**

**Айтуға білсе, ерінбес,
Надандықпен жеңілмес.
Білген кісі айтса оған,
Надандығы кемімес.**

* * *

Бойы бұлғаң,
Сөзі жылмаң –
 Кімді көрсем, мен сонан
Бетті бастым,
Қатты састым,
 Тұра қаштым жалма-жан.

Өз ойында,
Тұл бойында
 Еш міні жоқ бөндесіп,
Түзде мырзаң,
Үйде сырдаң,
 Сөзі қылжаң еркесіп.

Бас құрасып,
Мал сұрасып,
 Бермегенмен кетісер.
Адам аулап,
Сыпыра саулап,
 Байды жаулап жетісер.

Сөз қыдыртқан,
Жұрт құтыртқан,
 Антын, арын саудалап,
Бұтты-шатты,
Үй санатты,
 Байдан атты алмалап.

Кедейі – ер,
Кеселі зор,
 Малды байдан сорлы жоқ.
Аш көмектің,
Жемдемектің,
 Босқа әлектің орны жоқ.

Ел қағынды,
Мал сабылды,
 Ұрлық, өтірік гу де гу.
Байы – баспақ,
Биі саспақ,
 Әулекі аспақ сыпыра қу.

Ақы берген,
Айтса көнген,
 Тыныштық іздер елде жоқ.
Аққа тартқан,
Жөнге қайтқан,
 Ақыл айтқан бенде жоқ.

Әз тұтуға,
Сыйласуға
 Қалмады жан бір татыр.
Сыпыра батыр,
Пәле шақыр
 Болдың ақыр тап-тақыр.

Су жұғар ма,
Сөз ұғар ма
 Сыпыра жылмаң желбуаз?
Айтты – көндім,
Алды – бердім,
Енді өкіндім – өзіме аз.

* * *

Жақсылық ұзақ тұрмайды,
Жамандық әркез тозбайды.
Үміттің аты елеріп,
Қос тізгінді созбайды.
Қос тепкіні салсаң да,
Уайымнан озбайды.
Бір қайғыны ойласаң,
Жүз қайғыны қозғайды.
Жер қорығыш желгек шал
Желіп жүріп боздайды.

Құрсаған бұлт ашылмай,
Аспанның жүзі көгермес.
Үрпейген жүрек басылмай,
Талапты көңіл елермес.
Шырайды қайғы жасырмай,
Күлкінің ерні кезермес.
Шыдасаң есті қашырмай.
Құлдатып, қор қып жібермес.

Кез келсе қайғы қат-қабат,
Қаңғыртпай қоймас адамды.
Қасиетсіз туған – ол да жат,
Күңкілдеп берер сазанды.
Бәрінен де сол қымбат,
Қайтерсің өңкей наданды.
Сыпыра батыр сұм құрбәт¹
Мақтанмен алды мазамды.

¹ Жақын, туысқан, көрші.— Бұл жерде ағайын, жаман көрші мағынасында.

**Баймағамбетке қатынының атынан
шығарылған**

**Ажының жақсы-ақ қызы едім,
Жетістірем деп алды.
Тілеуін түзден тілесе,
Баста мені неге алды?
Сол желіккеннен желігіп,
Жынды сары жоғалды.
Ойбайлаған болайын-ай,
Жоқтамасам, обал-ды.**

* * *

Антпенен тарқайды.
Жиылса кеңеске.
Ор қазып байқайды
Туа жау емеске.

Анттасып алқайды,¹
Сен тентек демеске.
Кім антын шайқайды.
Амал жоқ жемеске.

Аз адам шаршайды,
Ебіне көнбеске.
Басы ақыр қайқайды,
Амал жоқ өлмеске.

Ел састы, аңқайды,
Би тартты егеске.

¹ Алқамақ — қоштаспақ, жарылқамақ.

**Жұрт тағы мал-жайды
Ой қылар бермеске.**

**Өсімге қол жайды,
Тай алып серкешке.
Алмаса ол тайды,
Дап-дайын көрмеске.**

**Кедей би жантайды
Сауыр мен өркешке.
Саумаққа ол байды,
Кеңесер би кешке.**

**Қайғы қып болмайды,
Өкпелеп білмеске.
Сүйтсе де оңбайды,
Бұрынғы түсті еске.**

**Пысықтар шалқайды,
Таласып теңдеске.
Бермеске қағып шонтайды
Өзімен жемдеске.**

**Таласып тарқайды
Ақшадан төрт-беске.
Бірлікті шайқайды,
Араз боп өнбеске.**

* * *

Қарашада¹ өмір тұр,
Тоқтатсаң тоқсан² көнер ме?
Арттағы майда көңіл жүр,
Жалынсаң қайтып келер ме?

Майдағы жұрттың іші – қар,
Бәйшешек қарға өнер ме?
Ішінде кімнің оты бар,
Қар жауса да сөнер ме?

Талаппен ұшып, талпынып,
Шар тарапты көздемес.
Пайданы қуып алқынып,
Өзгені әсте сөз демес.

Кеудесі – толған қулық ой,
Бәрі де пысық, езбе емес,

¹ Октябрь.

² Ноябрь.

**Құмары оның – айт пен той,
Пайда мен мақтан – өзге емес.**

**Алдадым, ұрдым, қырдым деп,
Шалықтап, шалқып, шатпай ма?
Қапысын аңдып тұрдым деп,
Құлығын бұлдап сатпай ма?**

**Момыннан жаман қорқақ жоқ,
“Қу”, “пысық” деген ат қайда?
Арсыз болмай атақ жоқ,
Алдамшы болмай бақ қайда?**

* * *

Жас өспірім замандас қапа қылды,
Сабыр, ар жоқ, аял жоқ, ілді-жұлды.
Тұрлау қылып ешнәрсе басқара алмай,
Сенімі жоқ серменде, өңкей жынды.

Жамандық, жақсылық пен – оған бір бәс,
Дін ісін, құдай ісін айыра алмас.
Арын сатып, ант ұрып іздегені –
Бір семіз ат, аяғы бір табақ ас.

Тұрлаусыздың қолынан не келеді?
Ынтасыз қайтіп өнер үйренеді?
Еңбегі жоқ, еппенен мал табам деп,
Сендіре алмай, сене алмай, сенделеді.

Онда оны алдайды, мұнда – мұны,
Жанын берсе табылмас сөздің шыны.
Алты жақсы, жүз жылқы болған басы,
Бір семіз ат болады оның құны.

Малға сат, пайдаға сат қылығыңды,
Ылайла ылай оймен тұнығыңды, –
Сонда өмірден алдамшы бола алмассың,
Ол білдірмей ұрламақ қызығыңды.

Ғашықтың тілі – тілсіз тіл,
Көзбен көр де, ішпен біл.
Сүйісер жастар қате етпес,
Мейлің илан, мейлің күл.

Ол тілге едік оңтайлы,
Қаріпсіз біліп сондайды.
Біліп-ақ, ұғып қоюшы ек,
Енді ішіме қонбайды.

* * *

Әсемпаз болма әрнеге,
Өнерпаз болсаң, арқалан.
Сен де бір кірпіш дүниеге,
Кетігін тап та, бар, қалан!

Қайрат пен ақыл жол табар,
Қашқанға да қуғанға.
Әділет, шапқат кімде бар,
Сол жарасар туғанға.

Бастапқы екеу соңғысыз
Біте қалса қазаққа,
Алдың – жалын, артың – мұз,
Барар едің қай жаққа?

Пайданы көрсең бас ұрып,
Мақтанды іздеп, қайғы алма.
Мініңді ұрлап жасырып,
Майданға түспей бәйгі алма.

Өзіңде бармен көзге ұрып,
Артылам деме өзгеден.
Күндестігін қоздырып,
Азапқа қалма езбеден.

Ақырын жүріп, анық бас,
Еңбегің кетпес далаға.
Ұстаздық қылған жалықпас
Үйретуден балаға.

ЕСКІЛІК КИІМІ

Ойланып ойға кеттім жүз жылғы өткен,
Тон қабаттап, кигенім – шидем шекпен
Жейде-дамбал ақ саңнан, жарғақ шалбар,
Жырым балақ, матамен әдіптеткен.

Мықшима аяғымда былғары етік,
Киіз байлақ тоңдырмас ызғар өтіп.
Үлкен кісе жанымда жез салдырған,
Шақпағым, дэндәкуім¹ жарқ-жұрқ өтіп.

Күләпәра басымда, пұшпақ тымақ,
Ішкі бауын өткізген тесік құлақ.
Тобылғыдан кесіп ап, жіппен қадап,
Артын белге қыстырған бар құрысқақ².

¹ Кісеннің оқшантаймен қатар тұратын былғары қалтасы

² Тобылғы тиек.

**Қалмақы қара үзеңгі, биік қасты ер,
Қанжығамда байлаулы жіптен шідер,
Жарғақ жастық, көпшігім жезді пыстан,
Бір келісті сайманым топқа мінер.**

ӘБДІРАХМАН НАУҚАСТАНЫП ЖАТҚАНДА

Я, құдай, бере көр
Тілеген тілекті.
Қорқытпай орнықтыр
Шошыған жүректі.

Шын жүрек елжіреп,
Алладан тілеймін.
Шын қалқам осы күн
Болып тұр керекті.

Жүрегім суылдап,
Сүйегім шымырлап,
Алладан тілеймін
Құпия сыбырлап.

Зар етсе бендесі,
Бермей ме алласы
Тән саулық қалқама,
Қабыл боп көз жасы.

Не жазам, япырмау,
Қол – шорқақ, тіл – мақау.
Сәләмат өзіңді,
Кешікпей көрсем-ау.

Бір суып, бір ысып,
Барады іш пысып,
Жүзіңді бір көріп,
Сүйгенше бір құшып.

Бір үміт, бір қауіп,
Көңілге жол тауып
Кірген соң, сөз қиын,
Әрнеге ой ауып.

Екі ай-ақ не қылып,
Басқаша ауырып,
Япырмай, докторлар
Жүрмесін жаңылып.

Жаралап ауыз ашты,
Жарасы жарасты.
Жарасыз біреуі
Неліктен ұйқы ашты?

Алмаса докторға,
Нанбаңыз соққырға.

**Визитке төлемей,
Шырағым, бос қалма.**

**Ол жесін, ол жұтсын,
Шырайын жылытсын.
Ақшаны аяма,
Ұйқыны тыншытсын**

**Әбсәмәт жиенің,
Ол – сенің біреуің.
Достығын достықпен
Өтемек – тілеуім.**

**Көңілдің қоштығы –
Ол оның достығы.
Барар ем, қолымның
Болмады бостығы.**

**Сарғайды жүзіміз,
Сарылды көзіміз.
Қатайып сауықсаң
Сағынған өзіңіз.**

**Хатымды көріңіз,
Көңілді бөліңіз.
Қуатың ерік берсе,
Кешікпей келіңіз.**

**Туа, өскен жеріңіз,
Туысқан еліңіз
Зар боп тұр көруге,
Ұнатса көңліңіз.**

**Уайым жеуліміз,
“А, құдай” деуліміз.
Жазылып келсеңіз,
Гүлденер өміріміз.**

ӘБДІРАХМАНҒА

**Алланың рахматын
Жар тұтып әрнеге.
Ар-Рахман¹ ол атын
Үйреткен жұмлеге².**

**Дұғамның қуатын
Жіберме өңгеге.
Әбіштің сиқатын
Беркітсең кеудеге.**

**Рәушән сипатын
Тез көрсет бендеге.
Осындай шапқатын
Ұмытам мен неге?**

**Зар хатым — бұл хатым.
Бізді тыныш жүр деме.**

¹ Рақымды, мейрімді.

² Бүкіл, барлық.

Азайып қуатым,
Денем жүр көрмеге.

Бұл – жазған сұңғатым,¹
Көңіл ашар бір наме.²
Менің сол рахатым
Көзіме сүрмеге.

¹ Өнеркәсіп. Бұл жерде жәй, күй мағынасында.
² Хат, кітап.

ӘБДІРАХМАНҒА КӘКІТАЙ АТЫНАН ХАТ

Тілім, саған айтайын,
Осы сөздің келісін тап.
Қолым, сені қайтейін,
Қаламды тұрдың қатты ұстап.

Жүректің сөзін сөйле, тіл,
Жалғаны жоқ бояма.
Қу көсе қандай өзімшіл,
Бір сынамай қоя ма?

Махаббатпен қарап бақ,
Тамыр соқса солқылдап.
Мен жазайын сізге хат,
Оқып көрсін ол шындап.

Оқып көріп байқасын,
Мағынасы ішке кіре ме?
Ұрлаған сөз деп айтасың,
Сөз ұрлыққа жүре ме?

Кісі айтпаған сөз бар ма,
Тегіс ұғар қай құлақ?
Сөккенің оны ұнар ма,
Үйренген сөзге мен де ортақ.

Тұла бойым, балқи көр
Әбіш ағам дегенде.
Мейлің, Мағаш, шалқи бер,
Не десең де сөгем бе?

Көріскен соң бір дидар,
Алла оңғарып келгенде.
Сынаушы сонда табылар
Мұнда жатқан елден де.

Төсекке менің жатуым –
Ұйқыға әбден талған соң,
Ұстазым мен татуым
Сен екеуің болған соң.

Жас жүрегім қозғалса,
Бір аллаға тілегім.
Ол, қарағым, оңалса,
Тыншыр еді жүрегім.

Жүздеріңді сау көрсем,
Екі көзім нұры еніп,

**Қосылысып бір жүрсем,
Әр нәрсені үйреніп.**

**Жерің алыс, жете алмай,
Мағаштан да мен сорлы.
Қызметіңді ете алмай
Қалмас едім сол құрлы.**

ӘБДІРАХМАНҒА КӘКІТАЙ АТЫНАН ХАТ

**Көзімнің нұрысыз,
Сізсіз жоқ қуаныш.
Өмірдің гүлісіз,
Көңліме жұбаныш.**

**Зар қылып тілеймін
Рақметін алланың.
Елжіреп жылаймын,
Көңлін аш пенденің.**

**Сиқатын қалқама,
Берегөр, я, рахим¹
Тілегім – бұл ғана,
Қайғымды қыл шағын.**

**Ағатай, сағындым
Есен сау көрмекке.**

¹ Құдай деген мағынада.

**Сөз таппай аңырдым,
Оқыңыз ермекке.**

**Осы күн өмірімнің
Ешбір жоқ қызығы,
Жаралы көңлімнің
Жазылмай сызығы.**

**Мақсатым хатымды
Аз уақыт болса ермек.
Сөзім жоқ татымды
Хошлықпен көріспек.**

ҚЫЗДАРҒА

**Қойдан қоңыр, жылқыдан торы Бәкең,
Адалдыққа бар елдің зоры Бәкең,
Ұры-қары көбейіп, к... шөмейтіп,
Неге болды бар елдің қоры Бәкең?**

**Лекер, Бітімбай мен Аталықты,
Жанқожадан кім көрген қапалықты?
Байұзақ одан соңғы адамы еді,
Бәрі де кісі-ақ еді қасалықты.¹**

**Дауылбай Қыздар менен айпар-жайпар,
Екеуі бітім десе, басын шайқар.
Екі елерме бітімге жөн келер ме,
Ақылы болмаған соң артын байқар?**

**Сөзіңнің басы ыржаң, соңы қылжаң,
Жүгенсіз жүре бермек – сенің ырзаң.**

¹ Келісті, кемел.

**Сенен күшті кісілер не боп жатыр,
Заманыңның тарлығын ойла, мырзам.**

**Шотқара кірсе алдап, шықса күлген,
Елірмелі Досаққа кісімсінген.
Бұл топта маған айтар кісі бар ма,
Дауылбай мен Қыздардың жөнін білген?**

**Айтқожаның қулығы сені елірткен,
Бір дем салса, күшіктей соңына ерткен.
Менің терім тарылып келе жатыр,
Бұрын кісім емес ең жалғыз шерткен.**

* * *

Талай сөз бұдан бұрын көп айтқамын,
Түбін ойлап, уайым жеп айтқамын.
Ақылдылар арланып ұялған соң,
Ойланып түзеле ме деп айтқамын.

Қазақтың өзге жұрттан сөзі ұзын,
Бірінен бірі шапшаң ұқпас сөзін.
Көздің жасы, жүректің қаныменен
Ерітуге болмайды іште мұзын.

Жұртым-ай, шалқақтамай сөзге түсін,
Ойланшы, сыртын қойып, сөздің ішін.
Ыржаңдамай тыңдасаң нең кетеді,
Шығарған сөз емес қой әңгіме үшін.

Адасып алаңдама, жол таба алмай,
Берірек түзу жолға шық, қамалмай.
Не ғылым жоқ, немесе еңбек те жоқ,
Ең болмаса кеттің ғой мал баға алмай.

* * *

Аш қарын жұбана ма майлы ас жемей?
Тоқ тұра алмас дәмдіден дәмді іздемей.
“Бір тойған – шала байлық” деген қазақ
Ет көрінсе, қайтеді күйсей бермей?

Еңбек жоқ, харекет жоқ қазақ кедей
Тамақ аңдып қайтеді тентіремей?
Ет пен қымыз сықылды ас жоқ дейді,
Ол немене жоқтықтың әсері емей?!

Ет, қымыз тамақ болса әркімге арзан,
Тәтті, дәмді іздер ең онан да арман.
Өз пұлыңмен халің жоқ күнде тояр,
Құлдық ұрып асайсың асы бардан.

Өз үйіңнен тоярға қолың қысқа,
Ас берер ауылды іздеп жүрсің босқа.
Бір жілік пен бір аяқ қымыз берген
Дереу сені жұмсайды бір жұмысқа.

**Жалға жүр, жат жерге кет, мал тауып кел,
Малың болса, сыйламай тұра алмас ел.
Қаруыңның барында қайрат қылмай,
Қаңғып өткен өмірдің бәрі де – жел.**

**Тәуекелсіз, талапсыз мал табылмас,
Еңбек қылмас еріншек адам болмас.
Есек к...н жусаң да мал тауып кел,
Қолға жұқпас, еш адам кеміте алмас.**

**Қулық, сұмдық, ұрлықпен мал жиылмас,
Сұм нәпсің үйір болса, тез тыйылмас.
Зиян шекпей қалмайсың ондай істен,
Мал кетер, мазаң кетер, ар бұйырмас.**

**Асаған, ұрттағанға ез жұбанар,
Сенімді дәулет емес сен қуанар.
Еңбек қылмай тапқан мал дәулет болмас,
Қардың суы сықылды тез суалар.**

**Мінер атын, киімін ып-ықшам қып,
Сымбаттанып, сымпиып тамақ аңдып,
Бұраңдап жылы жүзін асқа сатқан
Антұрғанға қосылмай, кел, кет қаңғып.**

**Күлдіргіштеу, күлкішіл, қалжыңға ұста,
Кезеген ит тым-ақ көп біздің тұста.
Өз үйінен жиреніп, қашып жүрген
Антұрғанға қосылма қапылыста.**

* * *

Балалық өлді, білдің бе?
Жігіттікке келдің бе?
Жігіттік өтті, көрдің бе?
Кәрілікке көндің бе?
Кім біледі, сен кәпір,
Баяндыдан сөндің бе,
Баянсызға төндің бе?
Әлде, айналып, кім білер,
Боталы түйе секілді
Қорадан шықпай, өлдің бе?

* * *

Лай суға май бітпес қой өткенге,
Күлеміз қасқыр жалап, дәметкенге.
Сол қасқырша алақтап түк таппадым,
Көңілдің жайлауынан ел кеткен бе?

Берген бе тәңрім саған өзге туыс?
Қыласың жер-жиһанды бір-ақ уыс.
Шарықтап шар тараптан көңіл сорлы
Таппаған бір тиянақ не еткен қуыс?

Күні-түні ойымда бір-ақ тәңрі,
Өзіңе құмар қылған оның әмірі.
Халлаққам¹ мақлұқ ақылы жете алмайды,
Оймен білген нәрсенің бәрі — дәһрі.²

Өзгені ақыл ойға қондырады,
Біле алмай бір тәңріні болдырады.

¹ Жаратушы деген мағынада.

² Дінсіз.

Талып ұйықтап, көзінді ашысымен,
Талпынып тағы да ойлап зор қылады.

Көңілге шек шүбәлі ой алмаймын,
Сонда да оны ойламай қоя алмаймын.
Ақылдың жетпегені арман емес,
Құмарсыз құр мүлгуге тоя алмаймын.

Мекен берген, халық қылған ол лә мәкан¹
Түп иесін көксемей бола ма екен?
Және оған қайтпақсың, оны ойламай,
Өзге мақсат ақылға тола ма екен?

Өмір жолы – тар соқпақ, бір иген жақ,
Иілтіп, екі басын ұстаған хақ.
Имек жолда тиянақ, тегістік жоқ,
Құлап кетпе, тура шық, көзіңе бақ.

¹ Мекенсіз, орынсыз.

* * *

Өлсе өлер табиғат, адам өлмес,
Ол бірақ қайтып келіп, ойнап-күлмес.
“Мені” мен “менікінің” айрылғанын
“Өлді” деп ат қойыпты өңкей білмес.

Көп адам дүниеге бой алдырған,
Бой алдырып, аяғын көп шалдырған.
Өлді деуге сия ма, ойлаңдаршы,
Өлмейтұғын артына сөз қалдырған?

Кім жүрер тіршілікте көңіл бермей,
Бақи¹ қоймас фәнидің² мінін көрмей,
Міні қайда екенін біле алмассың,
Терең ойдың телміріп соңына өрмей.

Дүниеге дос ақиретке бірдей болмас,
Екеуі тап бірдей боп орныға алмас.
Дүниеге ынтық, махшарға³ амалсыздың
Иманын түгел деуге аузым бармас.

¹ Мәңгі, ұзаққа созылатын.

² Жалған, өтпелі (дүние).

³ Діни ұғым бойынша заман ақыр болғаннан кейін адам баласының күнәсі тексерілетін орын.

ӘБДІРАХМАН ӨЛГЕНДЕ

Арғы атасы қажы еді,
Бейістен татқай шәрбәтті.
Жарықтықтың өнері
Айтуға тілді тербетті.
Адалдық, ақыл жасынан
Қозғапты, тыныштық бермепті,
Мал түгіл жанға мырза еді,
Әр қиынға сермепті.
Мұңды, шерлі, жоқ-жітік
Аңсап алдын көрнепті.
Бәрінің көңлін тындырып,
Біреуін ала көрнепті.
Әділ, мырза, ер болып
Әлемге жайған өрнекті.
Тәубесін еске түсіріп,
Тентекті тыйып, жерлепті.
Қазақтың ұлы қамалап,
Іздеген жүзін көрмек-ті.
Ақылынан ап қайтқан

Өлгенше болар ермек-ті.
Ол сыпатты қазақтан
Дүниеге ешкім келмепті.
Өлмейтін атақ қалдырып,
Дүниеге көңлін бөлмепті.
Жарлығына алланың
Ерте ойлаған көнбек-ті.
Олар да тірі қалған жоқ,
Тірілік арты өлмек-ті.
Оны да алды бұл өлім,
Сабырлық қылсақ керек-ті.

ӘБДІРАХМАН ӨЛГЕНДЕ

Кешегі өткен ер Әбіш
Елден бір асқан ерек-ті.
Жүрегі жылы, бойы құрыш,
Туысы жаннан бөлек-ті.
Өнері оның жұрт асқан,
Ғылымға көңлі зерек-ті.
Аямаған ғаріптен
Қолдан келген көмекті.
Кісіге сідет¹ жүктетпей,
Еңбекпен тапқан қоректі.
Біреудің қылған қарызын
Айтқызбай артық төлепті.
Боямасыз ақ көңіл,
Кірлетпей кетті жүректі.
Ойламаған өлімнен
Жасқанамын демекті.
Тағдырға тәбділ² бола ма,
Сабырлық қылсақ керек-ті.

¹ Міңдет.

² Өзгеру, өзгерту, ауысу, ауыстыру (арапша).

ӘБДІРАХМАН ӨЛГЕНДЕ

**Тұл-бойың ұят, ар едің,
Ескеріп істеп, ойлаған.
Тәуекелге нар едің,
Талаппен терең бойлаған.
Ерлікке де бар едің,
Үйренуге тоймаған.
Жасқа жас, ойға кәрі едің,
Атаңның атын жоймаған.
Замана, неткен тар едің,
Сол қалқамды қоймаған?**

ӘБДІРАХМАН ӨЛІМІНЕ

**Жиырма жеті жасында
Әбдірахман көз жұмды.
Сәулең болса басыңда,
Кімді көрдің бұл сынды?**

**Дүниелікке көңлі тоқ,
Ағайынға бауырмал.
Тәкәппар, жалған онда жоқ,
Айнымас жүрек, күлкің – бал.**

**Ғылым оқып білгенше
Тыным, тыныштық таппаған.
Дүниені кезіп көргенше
Рақат іздеп жатпаған.**

**Ұзақ өмір не берер,
Көрген, білген болмаса?
Жатқан надан не білер,
Көңілге сәуле толмаса?**

Петербургда-ақ кідірмей,
Біліпті дерттің барлығын.
Тәуекел қып білдірмей,
Күтіпті тәңрі жарлығын.

Қалжыңы, шыны аралас,
Өмірім аз деп білдіріп.
Бөтен көзде көрсе жас
Ойнаймын деп күлдіріп.

Аз өмірін ұзайтқан,
Ғылымға бойы толған соң.
Көрген жерін молайтқан,
Оқып, біліп болған соң.

Қырым, Кавказ, Түркістан,
Ресей, Сібір қалмады.
Хабарланып әр тұстан,
Көрмей дамыл алмады.

Құйрықты жұлдыз секілді
Туды да көп тұрмады.
Көрген, білген өкінді,
Мін тағар жан болмады.

Тәуекел зор, ақыл мол,
Қорықпай тосқан тағдырын.

Қиынсынбай өлімді ол,
Білдірмеген еш сырын.

Ата-ананың қызметін,
Алған жардың қарызын.
Өтемей кеткен бейнетін,
Қағазға жазған арызын.

Көргені мен білгені
Жүзге келген шалдан көп.
Бізге уайым жегені –
Арманда боп қалды деп.

Жаңа жылдың басшысы – ол,
Мен ескінің арты едім.
Арман деген ащы сол,
Сүйекке тиді, қарт едім.

Қайғы болды күйгендей,
Ол қуатым еді рас.
Көзге қамшы тигендей
Шыр айналды артқы жас.

ӘБДІРАХМАН ӨЛІМІНЕ

Талаптың мініп тұлпарын,
Тас қияға өрледің.
Бір ғылым еді іңкәрің,
Әр қиынға сермедің.
Көзіңді салдың тұрғыға,
Бейнетін қиын көрмедің.
Бірге оқыған құрбыға
Бас бәйгені бермедің.
Бала болдың, жас болдың —
Жалғандыққа ермедің.
Төре болдың, бас болдың —
Көкірегіңді кермедің.
Ел ішіне сау келсең,
Тағлым айтпас ер ме едің?
Жол көрсетіп сонда өлсең,
Арманым бар дер ме едім?

Іздеп табар жалғаннан
Бала берген бенде едім.
Бенде өлмейді арманнан,
Мінеки, мен де өлмедім.

ӘБДІРАХМАНҒА

Орынсызды айтпаған,
Түзу жолдан қайтпаған.
Жақсылық қылар орында,
Аянып бойын тартпаған.
Ортасында кәбірдің
Арамынан татпаған.
Өмір бойы талпынып,
Ғылым іздеп, жатпаған.
Түрленіп “төре болдым” деп
Есерленіп шатпаған.
Жүз мың теңге келсе де,
Махаббатын сатпаған.
Жүйріктікпен шалқымай,
Тура сөзді жақтаған.
Бала айтса да хақ сөзді,

**Бұрылмастан тоқтаған.
Өтіріксіз тұрашыл,
Еш сөзі жоқ таппаған.
Сыйласарлық кісіге
Түк қалмайтын сақтаған.
Бауырларын еркейтіп,
Не сұраса қақпаған.
Білдіруші ең үндемей
Істі қылған жақпаған.
Ағайын мен туғанды
Тірілікте мақтаған.**

ӘБДІРАХМАН ӨЛГЕН СОҢ ӨЗІНЕ АЙТҚАН ЖҰБАТУЫ

**Бермеген құлға, қайтесің,
Жұлынарлық ерікті.
Ажал тура келген соң,
Шыдатпайды берікті.
Ғаріптікке көз жетті,
Алғаннан соң серікті.
Өмірін берген құдайым,
Ажалын да беріпті.
Сақта дейміз, қайтеміз,
Ілінген жалғыз тіректі.
Тағдырына тәбдил жоқ,
Тәубе қылсақ керек-ті.**

**Кәркиден, пілден қуатты,
Тағы, арыстан жүректі,
Аплатон, Сократ ақылды,
Қаһарман, Ғали білекті.
Өз заңымша ұқсаттым**

Берген құдай тілекті.
Оспанды алған бұл өлім,
Тәубе қылсақ керек-ті.

Мұсылманға қоймаған
Орынсыз жанжал шатақты,
Ерегіскен жауларын
Кісен салып матапты.
Зекет жиып, егін сап,
Тойдырған ғаріп, жатақты.
Ескендір, Темір, Шыңғыстай
Мұсылманда атақты.
Мұқым қазақ баласы
Тегіс ақыл сұрапты.
Тобықтыны ел қылып,
Басын жиып құрапты,
Мекеде уақып¹ үй салып,
Пәтер қып, жаққан шырақты.
Бір құдайдың жолына
Малды аямай бұлапты.
Ажал уақты жеткен соң,
Соның да гүлі құрапты.
Қажыны² алған бұл өлім,
Сабыр қылсақ керек-ті.

1 Мешіт, медресе пайдасына берілетін мал, дүние т. б. Бұл жерде “өз ақшасына” деген мағынада.

2 Қажы деп өз әкесі Құнанбайды айтады.

ӘБДІРАХМАННЫҢ ӘЙЕЛІ МАҒЫШҚА АЙТҚАН ЖҰБАТУЫ

Жылағанды тоқтатып,
Ынсап қылсақ жарайды.
Қоймасаң, қайғы ауыр боп,
Тұл бойыңа тарайды.
Қызыл гүлің суалып,
Ақ көңілің анық қарайды.
Һәммә жанды аулымен
Патша құдай сынайды.
Бір сен емес, жылатқан
Сыңарын алып талайды.
Бәрімізді аясаң,
Тоқтау қылсаң ұнайды.
Ұмытқаның жарамас
Жаратушы құдайды.
Халық билеген патшалар,
Уақыты жетсе, құлайды.
Дәл уақыты жеткенде,
Талайдың гүлі қурайды.

Рәсүлді алған бұл өлім
Кімнен жөнді сұрайды?
Қандай адам бұлқынып,
Бұған көнбей тулайды?
Мен білемін, қайтейін,
Мұндай асыл тумайды.
Қанша жылап налысаң,
Сонда да ерікке қоймайды.
Алғысы келсе, дүниенің
Айтқанына болмайды.
Ойласаңшы, Мағышым,
Кімнің гүлі солмайды?
Артын тіле құдайдан,
Бір қалыпты тұрмайды.
Үсті-үстіне бастаса,
Сонда бенде оңбайды.
Жылама, Мағыш, жылама,
Алладан өлім тілеме!
Қолдан ұшқан ақ сұңқар
Қайтып келіп қонбайды.
Бір шешеден туғанда,
Бәрінен кетті тәуірім.
Көтермеске амал жоқ,
Көрдім дүние ауырын.
Аясаңшы, апырмау,
Әке, шеше, бауырын!
Бойды жеңіп, тоқтау қып,
Сұрасаңшы ақырын!

Тоқтамады, тұрмады,
Кетті ортадан асылым.
Тәкәппар, зор көкіректі
Көтере алмай басылдым.
Тиянағым, тұрлауым,
Енді кімге асылдым?
Ойламадым туғанды,
Бір өзіңе бас ұрдым.
Жалғыз сенен айрылып,
Артыңа қарап аһ ұрдым,
Ойламадым еш жанды,
Өзіңе ердім оңаша.
Рақаттанып, мақтанып,
Қылушы өдім тамаша.
Шыны сорлы – мен-дағы,
Мағыш байқап қараса.

* * *

Кешегі Оспан ағасы
Кісінің малын жемепті.
Мал сұраған кісіге
Жоқ, қайтемін демепті.
Қуаты артық, ойы кең,
Жұрттың бәрін шенепті.
Досына дәл – жаз, жауға – аяз,
Алысқанды денепті.
Адалдық үшін алысып,
Жегішке ақы төлетті.
Бас шайқаймын дегеннің
Басына салды әлекті.
Қадыры қалың, малы көп,
Қылмаған кімге себепті?
Алақолсыз мырза еді,
Кем-кетікті елепті.
Оны да алды бұл өлім,
Сабыр қылсақ керек-ті.

БАЛАСЫ ӨЛГЕН АНАҒА ШЫҒАРЫП БЕРГЕН ЖОҚТАУ

Көз жұмғанша дүниеден
Иманын айтып кеткені-ай!
“Бейсенбі ме бүгін?” – деп,
Жұмаға қарсы өткені-ай!
Жер күңреніп, жұрт шулап,
Ағайын түгел жеткені-ай!
Жамиғат¹ тоңбай, күн жылып,
Тәңірім рақым еткені-ай!
Ием қабыл алды-ақ деп,
Көңліме қуат біткені-ай!
Қуаттанып бақсам да,
Күнәлі нәсіп түтпеді-ай².

Ата тегі мұндағы –
Орта жүздің ұлығы;

¹ Жұрт, халық.

² Төзімі жетпеді, шыдамады.

Ана тегі ондағы –
Өзен судың тұнығы.
Екі асылдан қосылған
Сом алтынның сынығы.
Өлгенше естен қалмайды
Өзгеше біткен қылығы.

Қызыл балақ қыранның
Балапанын дерт алды.
Жеміс ағаш, бәйтерек
Балдырғанын өрт алды.
Артына белгі тастамай,
Жал-құйрығын келте алды.
Ағайынды тойғызбай,
Аз күн қоймай, ерте алды.

Көп жасамай, көк орған,
Жарасы үлкен жас өлім.
Күн шалған жерді тез орған,
Күншіл дүние қас өлім.
Артына белгі қалдырмай,
Бауыры қатты тас өлім.
Жыламайын десе де,
Шыдарлық па осы өлім?

Орамды тілді ауыздым,
Ақылға жүйрік маңыздым,
Көп жасамай тез кетіп,
Көзімнің жасын ағыздың.

* * *

Малға достың мұңы жоқ малдан басқа,
Аларында шара жоқ алдамасқа.
Табысына табынып, қалтаң қағып,
Тойғанынан қалғанын берсе алашқа.

Мал жияды мақтанып білдірмекке,
Көзге шұқып, малменен күйдірмекке.
Өзі шошқа өзгені “ит” деп ойлар,
Сорпа-сумен, сүйекпен сүйдірмекке.

Ақылды деп, арлы деп, ақбейіл деп
Мақтамайды ешкімді бұл күнде көп.
Осы күнде мал қайда — боқ ішінде,
Алтын алсаң, береді боғынан жеп.

Осыны оқып, ойлай бер, болсаң зерек.
Еңбекті сат, ар сатып неге керек?
Үш-ақ нәрсе — адамның қасиеті:
Ыстық қайрат, нұрлы ақыл, жылы жүрек.

* * *

Туғызған ата-ана жоқ
Туғызарлық бала жоқ.
Туысқан-туған, құрбылас,
Қызығымен және жоқ.

Тулайын десе шара жоқ,
Толықсып жүрер шама жоқ.
Ұйқы мен астан дәм кетіп,
Сақалда, шашта қара жоқ.

Байбайшыл тартып, баға жоқ,
Жастарға жаппас жала жоқ.
Жат қораны күзеткен
Қартаң шалда сана жоқ.

* * *

Бір сұлу қыз тұрыпты хан қолында,
Хан да жанын қияды қыз жолында.
Алтын-күміс кигені, қамқа, торғын,
Күтуші қыз-келіншек жүр соңында.

Деген сөз: “Бұқа – буға, азбан – дуға”,
Хан қарық боп, түсіп жүр айғай-шуға.
Етімді шал сипаған құрт жесін деп,
Жартастан қыз құлапты терең суға.

Сән-салтанат жұбантпас жас жүректі,
Кім де болса тұрғысын көксемек-ті.
Мезгілі өткен дәуренді қуалаған,
Неғылсын бір қартайған қу сүйекті?

Кәрі, жас дәурені өзге тату емес,
Епке көнер ет жүрек сату емес.
Кімде-кім үлкен болса екі мүшел,
Мал беріп алғанменен, қатын емес.

Есерлер жас қатынды тұтады екен,
Жас қайғысын білдірмей жұтады екен.
Ортасында бұлардың махаббат жоқ,
Тұсап қойып қашырап бұқа ма екен?

Бай қартайса, малына берер шылбыр,
Мал өмірді жаңғыртпас, құдай ұрғыр.
Біреудің қызын алып малға сатып,
Баяғыны іздеген қандай құрғыр?

Қатыным “қалай” демес ақсақал бай,
Сонымен дос боп жүрсің апырым-ай!
Қу қатының майысса, мәз боласың,
Шайтанның шәкіртінің қылығын-ай!

Қартаң бай, қатты сақ бол, тілге көнсең,
Мүйіз шығар қатынның тіліне ерсең.
Тіпті оңбассың, өзіңе-өзің мәз бол,
Дастарқан мен қатынды мақтан көрсең.

Кінәсіз бәйбішемен болады араз,
Жастың көңлі жылымас, ол өзіне аз,
Біреуі – көк балдырған, бірі – құрай,
Бір жерге қосыла ма қыс пенен жаз?

Үнем болмас құйрықты бұлаңдатқан,
Саурысына шапақтап, сүйіп жатқан.
Екі көңіл арасы – жылшылық жер,
Оны қайтіп қосады ол ант атқан?

* * *

Сағаттың шықылдағы емес ермек,
Һәмишә¹ өмір өтпек – ол білдірмек.
Бір минут бір кісінің өміріне ұқсас,
Өтті, өлді, тағдыр жоқ қайта келмек.

Сағаттың өзі ұры шықылдаған,
Өмірді білдірмеген, күнде ұрлаған.
Тиянақ жоқ, тұрлау жоқ, келді, кетті,
Қайта айналбас, бұрылмас бұлдыр заман.

Өткен өмір белгісі – осы сыбдыр,
Көңілді күнде сындыр, әлде тындыр.
Ақыл анық байқаған қылығыңды,
Қу шыққансып қағасың босқа бұлдыр.

Күн жайылып ай болды, он екі ай – жыл,
Жыл жайылып, қартайтып қылғаны – бұл.
Сүйенген, сенген дәурен жалған болса,
Жалғаны жоқ бір тәңірім, кеңшілік қыл.

¹ Һәмишә (парсыша)— ылғи, үнемі.

* * *

Көңіл құсы құйқылжыр шартарапқа,
Адам ойы түрленіп ауған шақта.
Салған ән — көлеңкесі сол көңілдің,
Тактысына билесін ол құлаққа.

Шырқап, қалқып, сорғалап, тамылжиды,
Жүрек тербеп, оятар баста миды.
Бұл дүниенің ләззаты бәрі сонда,
Ойсыз құлақ ала алмас ондай сыйды.

Ұйықтап жатқан жүректі ән оятар,
Үннің тәтті оралған мәні оятар.
Кейі зауық, кейі мұң дертін қозғап,
Жас балаша көңілді жақсы уатар.

Адам аз мұны біліп ән саларлық,
Тыңдаушы да аз, ол әннен бәһра аларлық.
Мұңмен шыққан, оралған тәтті күйге
Жылы жүрек қайда бар қозғаларлық?

Көбінесе ән басы келеді ащы,
“Кел тыңда!” деп өзгеге болар басшы.
Керім толғап, тауысар қаңғыр-күңгір
Сол жеріне ойыңмен араласшы.

Әннің де естісі бар, есері бар,
Тыңдаушының құлағын кесері бар.
Ақылдының сөзіндей ойлы күйді
Тыңдағанда көңілдің өсері бар.

Білімдіден аяман сөздің майын,
Алты өлеңмен білдірдім әннің жайын.
Ездің басы қаңғырсын, ердің көңлі —
Жаңғырсын деп ойладым айтқан сайын.
Көкірегінде оты бар ойлы адамға
Бұл сөзімнің суреті тұрар дайын.

Өмірдің алды — ыстық, арты — суық,
Алды — ойын, арт жағы мұңға жуық.
Жақсы әнді тыңдасаң ой көзіңмен,
Өмір сәуле көрсетер судай тұнық.

Жаманға “жар” деген-ақ ән көрінер,
Жақсы ән білсе, айтуға кім ерінер?
Жарамды әнді тыңдасаң, жаның еріп,
Жабырқаған көңілің көтерілер.

* * *

Адамның кейбір кездері
Көңілде алаң басылса.
Тәңірінің берген өнері
Көк бұлыттан ашылса.

Сылдырап өңкей келісім
Тас бұлақтың суындай,
Кірлеген жүрек өзі ішін
Тұра алмас әсте жуынбай.

Тәңірінің күні жарқырап,
Ұйқыдан көңіл ашар көз.
Қуатты ойдан бас құрап,
Еркеленіп шығар сөз.

Сонда ақын белін буынып,
Алды-артына қаранар.
Дүние кірін жуынып,
Көрініп ойға сөз салар.

Қыранша қарап қырымға,
Мұң мен зарды қолға алар.
Кектеніп надан зұлымға,
Шиыршық атар, толғанар.

Әділет пен ақылға
Сынатып көрген-білгенін,
Білдірер алыс, жақынға
Солардың сөйле дегенін.

Ызалы жүрек, долы қол.
Улы сия, ащы тіл
Не жазып кетсе, жайы сол,
Жек көрсеңдер, өзің біл.

* * *

**Көк ала бұлт сөгіліп,
Күн жауады кей шақта.
Өне бойың егіліп,
Жас ағады аулақта.**

**Жауған күнмен жаңғырып,
Жер көгеріп күш алар.
Аққан жасқа қаңғырып,
Бас ауырып, іш жанар.**

РАҚЫМШАЛҒА

Сұлу аттың көркі – жал,
Адамзаттың көркі – мал.
Өмір сүрген кісіге
Дәулет – қызық, бала – бал.

Бал болатын бала бар,
Бал болар ма Рақымшал?!
Бүйтіп берген балаңды,
Берген құдай, өзің ал!

* * *

Көк тұман – алдыңдағы келер заман,
Үмітті сәуле етіп көз көп қадалған.
Көп жылдар көп күнді айдап келе жатыр,
Сипат жоқ, сурет те жоқ, көзім талған.

Ол күндер – өткен күнмен бәрі бір бәс,
Келер, кетер, артына түк қалдырмас.
Соның бірі – арнаулы таусыншақ күн,
Арғысын бір-ақ алла біледі рас.

Ақыл мен жан – мен өзім, тән – менікі,
“Мені” мен “менікінің” мағынасы – екі.
“Мен” өлмекке тағдыр жоқ әуел бастан,
“Менікі” өлсе өлсін, оған бекі.

Шырақтар, ынталарың “менікінде”,
Тән құмарын іздейсің күні-түнде.
Әділеттік, арлылық, махаббат пен –
Үй жолдасың қабірден әрі өткенде.

Малға сат, пайдаға сат қылығыңды,
Лайла лай оймен тұнығыңды.

Сонда өмірден алдамшы бола алмассың,
Ол білдірмей ұрламақ қызығыңды.

Адам ғапыл¹ дүниені дер менікі,
Менікі деп жүргеннің бәрі оныкі.
Тән қалып, мал да қалып, жан кеткенде,
Сонда ойла, болады не сенікі?

Мазлұмға² жаның ашып, ішің күйсін,
Харекет қыл, пайдасы көпке тисін.
Көптің қамын әуелден тәңрі ойлаған,
Мен сүйгенді сүйді деп иең сүйсін.

Көптің бәрі көп деме, көп те бөлек,
Көп ит жеңіп көк итті, күнде жемек,
Ғадәләт³ пен мархамат⁴ — көп азығы,
Қайда көрсең, болып бақ соған көмек.

Әркімнің мақсаты өз керегінде,
Біле алмадым пысығын, зерегін де.
Саяз жүзер сайқалдар ғапыл қалар,
Хақиқат⁵ та, дін-дағы тереңінде.

¹ Қапы қалу, білмеу, байқамау.

² Зұлымдыққа ұшыраған адам (арапша).

³ Ғадәләт (арапша)— әділдік.

⁴ Мархамат (арапша)— рақым, жақсылық.

⁵ Хақиқат (арапша)— шын, дұрыс.

* * *

Сенбе жұртқа, тұрса да қанша мақтап,
Әуре етеді ішіне қулық сақтап.
Өзіңе сен, өзіңді алып шығар
Еңбегің мен ақылың екі жақтап.

Өзіңді сенгіштікпен әуре етпе,
Құмарпаз боп мақтанды қуып кетпе.
Жұртпен бірге өзіңді қоса алдасып,
Салпылдап сағым қуған бойыңа еп пе?

Қайғы келсе қарсы тұр, құлай берме,
Қызық келсе, қызықпа, оңғаққа ерме.
Жүрегіңе сүңгі де, түбін көзде,
Сонан тапқан – шын асыл, тастай көрме.

* * *

Алла деген сөз жеңіл,
Аллаға ауыз жол емес.
Ынталы жүрек, шын көңіл,
Өзгесі хаққа қол емес.

Дененің барша қуаты
Өнерге салар бар күшін.
Жүректің ақыл сауаты
Махаббат қылса тәңрі үшін.

Ақылға сыймас ол алла,
Тағрипқа¹ тілім қысқа аһ!²
Барлығына шүбәсіз,
Неге мәужүт³ ол қуә.

¹ Түсіну, білу, анықтау (арапша).

² Аһ (арапша)— бұл жерде амал жоқ, қайран деген мағынада.

³ Мәужүт (арапша)— бар нәрсе.

Ақыл мен хауас¹ барлығын
Білмейдүр жүрек, сезедүр,
Мұтәкәллимин² мантикин³
Бекер босқа ездүр.

* * *

Құр айғай бақырған
Құлаққа ән бе екен?
Өнерсіз шатылған
Кісіге сән бе екен?

Өңкей надан антұрған,
Қанша айтса, жан ба екен?
Бос жүріп қор қылған
Өміріңе кән бе екен?

¹ Хауас(арапша)— сипаты, сапа түрі, бұл жерде адамның сезім мүшелері мағынасында.

² Мұтәкәллимин (арапша)— сөйлеушілер, бұл жерде дінді дәлелдеушілер.

³ Мантикин (арапша)— бұл жерде терең ой, қисынды сөзді (логика) ғылымына жетік адамдар.

* * *

**Мен сәлем жазамын,
Қарағым, қалқама.
Қайғыңнан азамын,
Барушы айта ма?**

**Күн бойы күтемін,
Келер деп хабарың.
Қайғырмай не етемін,
Бізде жоқ назарың.**

**Көңілге жұбаныш,
Сен едің базарым.
Сенсіз жоқ қуаныш,
Тозды енді ажарым.**

ҒАБИДОЛЛАҒА

**Жазғытұрым қылтиған бір жауқазын,
Қайдан білсін өмірдің көбін-азын,
Бәйтеректі күндейді, жетемін деп,
Жылы күнге мас болып, көрсе жазын.
Күз келген соң тамырын үсік шалып,
Бетегеге жете алмай болар жазым.**

**Мен-дағы көп есіттім жастың назын,
Қол жетпеске қол созар бар ма ылажың?
“Боламынмен” жүргенде болат қайтып,
Жалын сөніп, жас жүзін басады әжім.**

* * *

Құлақтан кіріп, бойды алар
Жақсы ән мен тәтті күй.
Көңілге түрлі ой салар,
Әнді сүйсең, менше сүй.

Дүние ойдан шығады,
Өзімді өзім ұмытып.
Көңлім әнді ұғады,
Жүрегім бойды жылытып.

Аңсаған шөлде су тапса,
Бас қоймай ма бастауға?
Біреу түртсе, я қақса,
Бой тоқтамас жасқауға.

Бір күйгізіп, сүйгізіп,
Ескі өмірді түргізер.
Өмір тонын кигізіп,
Жоқты бар қып жүргізер.

Есіткендей болады
Құлағым ескі сыбырды.
Ескі ойға көңлім толады,
Тірілтіп өткен құрғырды.

Ішіп, терең бойлаймын,
Өткен күннің уларын.
Және шын деп ойлаймын,
Жұрттың жалған шуларын.

Тағы сене бастаймын
Күнде алдағыш құларға.
Есім шығып қашпаймын,
Мен ішпеген у бар ма?

* * *

Болды да партия,
Ел іші жарылды,
Әуремін мен тыя
Дауың мен шарыңды.

Құрбыдай хош тұттым
Жасың мен кәріңді.
Жоқтамай ұмыттым
Ақыл мен нәріңді.

Ортаға кеп салдым
Өзімде барымды.
Япырмау, неңді алдым,
Сау қоймай арымды?

Ойымнан ой бөліп,
Қозғадың тамырды.
Көңілге тік келіп,
Кетірдің сабырды.

Ойымды ап, жарымды ап,
Кеңімді, тарымды.
Қарасам байымдап,
Сөзің сол сарынды.

Өсекке салмаңдар
Ойымды, жарымды.
Өлшеуге алмаңдар,
Ойым бек тарылды.

Ұрыңнан асырдың
Сұм тілді қарынды.
Жасырдым, жасырдым,
Енді айттым зарымды.

* * *

Қуатты оттай бұрқырап,
Уәзінге¹ өлшеп тізілген.
Жаңбырлы жайдай сырқырап,
Көк бұлттан үзілген.
Қайран тіл, қайран сөз —
Наданға қадірсіз.

Тәуекел мен батыр ой
Өткір тілді найза етіп,
Сайысып-ақ бақты ғой,
Неше түрлі айла етіп.
Оянбай, қайран жұрт,
Ұялмай қал жым-жырт!

Ақылмен ойлап білген сөз
Бойыңа жұқпас, сырғанар.

¹ Уәзін (арапша)— өлшеуіш.

**Ынталы жүрек сезген сөз
Бар тамырды қуалар.
Ән салар, жатқа алар,
Түбінде құр қалар.**

* * *

Сұм дүниө тонап жатыр, ісің бар ма?
Баяғы күш, баяғы түсің бар ма?
Алды – үміт, арты – өкініш алдамшы өмір,
Желігін жерге тықпас кісің бар ма?!

Демі қайтпас, бұзылмас тәтті бар ма?
Бір бес күннің орны жоқ аптығарға.
Қай қызығы татиды қу өмірдің
Татуды араз, жақынды жат қыларға?

Ет жүрексіз ерніңнің айтпа сөзін,
Тіл үйренген нәпсінің қу мінезін.
Тілде сүйек, өрінде жиек бар ма?
Шымылдық боп көрсетпес шынның жүзін.

* * *

Өлсем, орным – қара жер сыз
болмай ма?
Өткір тіл – бір ұялшақ қыз болмай ма?
Махаббат, ғадауатпен¹ майдандасқан,
Қайран менің жүрегім мұз болмай ма?

Амалсыз тағдыр бір күн кез болмай ма?
Біреуге жай, біреуге тез болмай ма?
Асау жүрек аяғын шалыс басқан
Жерін тауып артқыға сөз болмай ма!

Сонда жауап бере алман мен бишара,
Сіздерге еркін тиер, байқап қара.
Екі күймек бір жанға әділет пе,
Қаны қара бір жанмын, жаны жара.

Жүрегімнің түбіне терең бойла,
Мен бір жұмбақ адаммын, оны да ойла.

¹ Дұшпандық ашу (арапша).

**Соқтықпалы, соқпақсыз жерде өстім,
Мыңмен жалғыз алыстым, кінә қойма!**

**Жасымда албырт өстім, ойдан жырақ,
Айлаға, ашуға да жақтым шырақ.
Ерте ояндым, ойландым, жете алмадым,
Етекбасты көп көрдім елден бірақ.**

**Ой кіргелі тимеді ерік өзіме,
Сандалмамен күн кешкен түспе ізіме.
Өзі ермей, ерік бермей, жұрт қор етті,
Сен есірке, тыныш ұйықтат, бақ сөзіме!**

**Ішім – толған у мен өрт, сыртым дүрдей,
Мен келмеске кетермін түк өндірмей.
Өлең шіркін – өсекші, жұртқа жаяр,
Сырымды тоқтатайын айта бермей.**

* * *

Жүректе қайрат болмаса
Ұйықтаған ойды кім түртпек?
Ақылға сәуле қонбаса,
Хайуанша жүріп күнелтпек.

Аспаса ақыл қайраттан,
Тереңге бармас, үстірттер.
Қартыңның ойы шар тартқан,
Әдеті жеңіп күңгірттер.

Тән сүйгенін бермесе,
Жан шыдамас жаны ашып,
Бере берсең, бер десе,
Үміт етер таласып.

Малда да бар жан мен тән,
Ақыл, сезім болмаса.
Тіршіліктің несі сән,
Тереңге бет қоймаса?

**Атымды адам қойған соң,
Қайтіп надан болайын?
Халқым надан болған соң,
Қайда барып оңайын?!**

*** * ***

**Күн артынан күн туар,
Бір күн дамыл еткізбес.
Ой артынан ой қуар,
Желге мінсең, жеткізбес.**

* * *

Ауру жүрек ақырын соғады жай,
Шаршап қалған кеудемде тулай алмай.
Кейде ыстық қан басып кетеді оны,
Дөңбекшіген түндерде тынши алмай.

Қараңғы саңырау қайғы ойды жеңген,
Еркелік пен достықты ауру көрген.
Ақылы жоқ, ары жоқ шуылдақты
Күнде көріп, тұл бойы жиіркенген.

Тірілтіп өткен күнді, тағы шөлдеп,
Осы күнді күн демес қарғап, міндеп.
Кейде тілеп бақ пенен тағы тыныштық,
Кейде қайғы, азапты тағы да іздеп.

Кейде ойлайды жылауға қайғы зарын,
Тынышсыз күнде ойлаған дерттің бәрін.
Кейде онысын жасырар жұрттан ұрлап,
Кетірер деп мазақтап беттің арын.

**Ауру жүрек ақырын соғады жай,
Өз дертін тығып ішке, білдіре алмай.
Кейде ыстық тағы да қан басады,
Кейде бір сәт тыншығар үн шығармай.**

*** * ***

**Есіңде бар ма жас күнің,
Көкірегің толық, басың бос.
Қайғысыз, ойсыз, мас күнің,
Кімді көрсең – бәрі дос.**

**Махаббат, қызық, мал мен бақ,
Көрінуші еді досқа ортақ.
Үміт жақын, көңіл ақ,
Болар ма сондай қызық шақ?**

**Құдай-ау, қайда сол жылдар,
Махаббат, қызық мол жылдар?!
Ақырын, ақырын шегініп,
Алыстап кетті-ау құрғырлар.**

**Жалынасың, боқтайсың,
Сағынасың, жоқтайсың.**

Махаббат кетті, дос кетті, –
Жете алмайсың, тоқтайсың.

Көзіме жас бер, жылайын,
Шыдам бер, сабыр қылайын.
Жаралы болған жүрекке
Дауа бер, жамап сынайын.

* * *

Жүрегім менің – қырық жамау,
Қиянатшыл дүниеден.
Қайтып аман қалсын сау,
Қайтқаннан соң әрнеден.

Өлді кейі, кейі – жау,
Кімді сүйсе бұл жүрек.
Кімі – қастық, кімі – дау,
Сүйенерге жоқ тірек.

Кәрілік те тұр тақау,
Алдымызда айла жоқ.

Қайғысыздың бәрі асау,
Бізге онан пайда жоқ.

Қан жүректі, қайғылы-ау,
Қайырыла кет сен маған.
Қасиетін ойлан-ау
Қам көңілдің тынбаған!

* * *

Адам бір — боқ көтерген боқтың қабы,
Боқтан сасық боласың өлсең тағы.
Менімен сен тең бе деп мақтанасың,
Білімсіздік белгісі — ол баяғы.

Кеше бала ең, келдің ғой талай жасқа,
Көз жетті бір қалыпта тұра алмасқа.
Адамды сүй, алланың хикметін¹ сез,
Не қызық бар өмірде онан басқа?!

¹ Хикмет (арапша)— керемет, сыр, ғажайып.

* * *

Күшік асырап, ит еттім,
Ол балтырымды қанатты.
Біреуге мылтық үйреттім,
Ол мерген болды, мені атты.

* * *

Нұрлы аспанға тырысып өскенсің сен,
Менмен, кердең, қайғысыз ер көңілмен,
Жазғытұрым жасырып жердің бетін,
Жасыл шөппен, бой жеткен егінмен тең.

Сонан бері рақымсыз көп жыл өтті,
Орақ келер, орылар мезгіл жетті.
Жылы менен суықтың бәрін көріп,
Қайран көңіл қайыспай қайрат етті.

Ауыр ойды көтеріп ауырған жан,
Қайғы, қасірет жүзіңе белгі салған.
Дәні толық, басы үлкен егіндей-ақ,
Сенің де басың имек жерге таман.

Өлейін деп өлмейді өлерлік жан,
Әсте өлмесін білгендей қылық қылған.
Ажал келіп бас салса, жанды ұрласа,
Өмір қайда, сен қайда, соны да ойлан.

Адамзат – бүгін адам, ертең топырақ,
Бүгінгі өмір жарқылдап алдар бірақ.
Ертең өзің қайдасың, білемісің,
Өлмек үшін туғансың, ойла, шырақ.

* * *

Жүрегім, нені сезесің
Сенен басқа жан жоқ па?
Дуниені, көңлім, көзесің,
Тиянақ жоқ па, қой, тоқта!

Сезгеніңді сездіріп,
Жете алмадың ортаққа.
Тірі жаннан бездіріп,
Апарасың қай жаққа?

Ортақтық, тыныштық достық қой,
Оның қадірін кім білер?
Әркімге-ақ тілеу қостық қой,
Бәрі – алдамшы саудагер.

Халықтың аты керек қой,
Я мақтауға, боқтауға.
Құбылға бәрі зерек қой,
Бәрі жайсыз тоқтауға.

Досты қайдан табарсың,
Кеңесерге адам жоқ.
Әрлі-берлі шабарсың,
Жалғыздықтан жаман жоқ.

Ақыл айтсаң біреуге
Ішің еріп, егіліп,
Ұялмас ақы тілеуге,
Бермесең қалар түңіліп.

Ақы беріп тыңдатқан
Сөз көкейге қонар ма?
Құлағын сатқан – тәңрі атқан
Оңдырар ма, оңар ма?

Күйесің, жүрек, күйесің,
Күйгеніңнен не пайда?
Дүниеде нені сүйесің
Өмір қайда, дос қайда?

* * *

Көлеңке басын ұзартып,
Алысты көзден жасырса;
Күнді уақыт қызартып,
Көкжиектен асырса;

Күңгірт көңлім сырласар
Сұрғылт тартқан бейуаққа.
Төмен қарап мұңдасар,
Ой жіберіп әр жаққа.

Өткен өмір – қу соқпақ,
Қыдырады, талайды.
Кім алдады, кім тоқпақ
Салды, соны санайды.

Нені тапсаң, оны тап,
Жарамайды керекке.
Өңкей уды жиып ап,
Себеді сорлы жүрекке.

Адасқан кушік секілді
Ұлып жұртқа қайтқан ой.
Өкінді, жолың бекінді,
Әуре болма, оны қой.

Ермен¹ шықты, ит қылып,
Бидай шашқан егінге.
Жай жүргенді уирд² қылып,
Тыныш өлсеңші тегінде.

1 Ермен — биік жусан.

2 Әдет, машық деген мағынада (*арапша*).

* * *

Ұяламын дегені көңіл үшін,
Ұсақ қулық бір ғана өмір үшін.
Татымды достық та жоқ, қастық та жоқ.
Жігері жоқ, маңызы жеңіл үшін.

Жалығу бар, шалқу бар, іш пысу бар,
Жаңа сүйгіш адамзат – көрсеқызар.
Ар мен ұят ойланбай, тәнін асырап,
Ертеңі жоқ, бүгінге болған құмар.

Туысқаның, достарың – бәрі екі ұшты,
Сол себепті досыңнан дұшпан күшті.
Сүйсе – жалған, сүймесе – аянбаған,
Бұл не деген заманға ісім түсті?!

Өзің – үлкен, қылығың – бала-шаға,
Балаша мәз боп жүрсің тамашаға.
Әкесі ұрысса балаға, ол да достық,
Баласы ұрысса әкеге жараса ма?

* * *

Жапырағы қуарған ескі үмітпен
Қиял қып өмір сүріп, бос жүріппін.
Жыбыр қағып, көңілді тыншытпайды,
Қашанғы өтіп кеткен бұлдыр көп күн.

Ол, дәурен өмір емес, бір көрген түс,
Ойға тойма, қызықты қиялдан күс¹.
Қарашы, өз бойыңа түгел ме екен,
Ыстық жүрек, өң-шырай, қуат пен
күш?

Төңкеріліп құбылған, жұрт – бір
сағым,
Шынға шыдап, қоса алмас ынты-
мағын.
Көптің аузын күзетсең, күн көрмейсің,
Өзіңді өзің күзет, кел, шырағым!

1 Қайт, күдер үз деген мағынада.

* * *

Қуанбаңдар жастыққа,
Елерме күлкі, мастыққа.
Көзің қайдан жетеді
Достық пенен қастыққа?
Құрбыңның қызық дегенін,
Сөз екен деп ап шықпа.
Адалдан тапқан тиынды
Сал да сақта қапшыққа.
Қолдағыңды қорғап бақ,
Мал арзан деп аптықпа.
Сыпайы жүр де, шаруа ойла,
Даңғойланып қаптықпа.
Беталды жанға бой салма,
Қорлық жүрмес сақтыққа.
Елу бесте біз-дағы
Сенісер адам таптық па?
Арсыз — құмар болғандар
Опыр-топыр, шаң-шұққа.
Түспей жүр ме, көрдің бе,
Жалаң-жұлаң, тақ-тұққа?

* * *

Осы қымыз қазаққа
Мақтаның ба, асың ба?
Қымызды басар артынан
Ет даяр ма қасыңда?
Бойыңа сіңіп, өрт болған
Қызба бастық жасыңда.
Қызылшыл сезім, жас қымыз –
Бір үлкен борыш басыңда.
Жуасты мін де, айран іш,
Жоқ немеге шатылма.
Ұры, залым, қуларға
Нысанаға шаншылма.
Жылқыны аңдып ұры жүр
Әр төбенің тасында.
Ой көзімен қарасаң,
Қойдан жылқы асыл ма?
Мақтанға бола жиям деп,
Жылқы үшін жұртқа бас ұрма.
Қымыз, семіз дегенің

**Бір мақтан ғой, жасырма.
Мақтан қума, керек қу,
Ойсыздарға қосылма.
Қойныңда ақша, қолда қой
Күзетке оңай, шошынба!**

* * *

Буынсыз тілің,
Буулы сөзің
Әсерлі адам ұғлына.
Кісінің сөзін
Ұққыш-ақ өзің,
Қисығын түзеп тұғрыға.
Сезімпаз көңіл
Жылы жүрек
Таппадым деп түңілмес.
Бір тәуір дос
Тым-ақ керек,
Ойы мен тілі бөлінбес.

* * *

Тоты құс түсті көбелек
Жаз сайларда гулемек.
Бәйшешек солмақ, күйремек,
Көбелек өлмек, сиремек.

Адамзатқа не керек:
Сүймек, сезбек, кейімек,
Харакет қылмақ, жүгірмек,
Ақылмен ойлап сөйлемек.

Әркімді заман сүйремек,
Заманды қай жан билемек?
Заманға жаман күйлемек,
Замана оны илемек.

* * *

Алланың өзі де рас, сөзі де рас,
Рас сөз ешуақытта жалған болмас.
Көп кітап келді алладан, оның төрті,
Алланы танытуға сөзі айрылмас.

Амантү¹ оқымаған кісі бар ма?
Уа кутубиһи² дегенмен ісі бар ма?
Алла өзгермес, адамзат күнде өзгерер,
Жарлықпен ол сіздерге, сіз де оларға...

Замана, шаруа, мінез күнде өзгерді,
Оларға кез-кезімен нәби³ келді.
Қағида шарифаты өзгерсе де,
Тағриф⁴ алла еш жерде өзгермеді.

¹ Иман келтіремін, сенемін құдайға (*арапша*).

² Оның кітаптарына сенемін (*арапша*).

³ Пайғамбар (*арапша*).

⁴ Түсіну, білу, анықтау (*арапша*).

Күллі махлұқ өзгерер, алла өзгермес,
Әһли кітап¹ бұл сөзді бекер демес.
Адам нәпсі, өзiмшiл мiнезбенен
Бос сөзбенен қатыспай түзу келмес.

Махаббатпен жаратқан адамзатты,
Сен де сүй ол алланы жаннан тәтті.
Адамзаттың бәрiн сүй бауырым деп,
Және хақ жолы осы деп әдiлеттi.

Осы үш сүйю болады имани гүл²,
Иманның асылы үш деп сен тахқиқ³ бiл.
Ойлан-дағы, үшеуiн таратып бақ,
Басты байла жолына, малың түгiл.

Дiн де осы шын ойласаң, тағат⁴ та осы,
Екi дүние бұл тасдиқ⁵— хақтың⁶ досы.
Осыларды бұзатын және үш iс бар:
Пайда, мақтан, әуесқой — онан шошы.

¹ Қайдайдан келiптi деген кiтаптармен ғамал (iс) ететiн адамдар (арапша).

² Имани гүл (арапша)— көмiл, иман.

³ Тахқиқ (арапша)— анық, айқын.

⁴ Тағат (арапша)— құдайға құлшылық қылу, жалбарыну.

⁵ Тасдиқ (арапша)— растау, бекiту. Бұл жерде шындық мағынасында.

⁶ Хақтың (арапша)— құдайдың деген мағынада.

Руза, намаз, зекет, хаж – талассыз іс,
Жақсы болсаң, жақсы тұт бәрін төгіс.
Бастапқы үшін бекітпей, соңғы төртті
Қылмағанмен татымды бермес жеміс.

Бас жоғары жаралған, мойын төмен,
Қарашы, дене біткен ретімен.
Істің басы – ретін танымақтық,
Иман білмес тағатты қабыл демен.

Имамдар¹ ғибадаттан² сөз қозғаған,
Хұснизән³ мен иманды білді ойлаған.
Иманның тазалығын жақсы ұқтырмай,
Сыртын қанша жуса да, іші оңбаған.

Алла мінсіз әуелден, пайғамбар хақ,
Мү'мин⁴ болсаң, үйреніп сен де ұқсап бақ.
Құран рас, алланың сөзі дүр ол,
Тә'уиліне⁵ жетерлік ғылымың шақ.

¹ Имам (арапша)— дін басылар. молдалар.

² Ғибадат (арапша)— бұл жерде құдайға құлшылық жолы.

³ Хұснизән (арапша)— жақсы ой, көркем ой.

⁴ Мү'мин (арапша)— мұсылман дініне, құдайдың бірлігіне анық сену.

⁵ Тә'уил (арапша)— бұл жерде анық мағынасын жете білу деген мәнде.

Алланың, пайғамбардың жолындамыз,
Ынтамызды бұзбастық иманымыз.
Пайда, мақтан, әуесқой – шайтан ісі,
Кәні біздің нәпсіні тыйғанымыз?

Мү'мин болсаң, әуелі иманды бол,
Бендеге иман өзі ашады жол,
Шыр айлан да, таза ойла бір иманды,
Мұнафиқ¹ намаз қылмап па, мағлұм ғой ол.

Алла ішімді айтқызбай біледі, ойла,
Бендесіне қастықпен кінә қойма.
Распенен таласпа мү'мин болсаң,
Ойла, айттым, адамдық атын жойма!

¹ Ішінен дінге қарсы, сырты мұсылман, екі жүзді адам.

* * *

Жүрек – теңіз, қызықтың бәрі – асыл тас,
Сол қызықсыз өмірде жүрек қалмас.
Жүректен қызу-қызба кете қалса,
Өзге тәннен еш қызық іс табылмас.

Достық, қастық, бар қызық – жүрек ісі,
Ар, ұяттың бір ақыл – күзетшісі.
Ар мен ұят сынбаса, өзге қылық.
Арын, алқын – бұл күннің мәртебесі.

Қартаң тартқан адамнан от азаймақ,
От азайса, әр істің бәрі тайғақ.
Шаруаң үшін көрінген ақыл айтып,
Жолың тайғақ, аяғың тартар маймақ.

* * *

Жалын мен оттан жаралып,
Жарқылдап Рағит¹ жайды айдар.
Жаңбыры жерге таралып,
Жасарып шығып гүл жайнар.

Жайына біреу келсе кез,
Белгілі жұмыс, сор қайнар.
Қуаты күшті нұрлы сөз,
Қуатын білген абайлар.

Жалын мен оттан жаралған
Сөзді ұғатын қайсың бар?
Партия жиып, пара алған,
Бейілі кедей байсыңдар.

¹ Дін ұғымында нажағайды билейтін, күнді күркіретуші періштенің аты.

Қулық пенен құбылдан¹
Жалықсаң, жақсы жансыңдар.
Түзелмесе шұғылдан,
Арсылдар да қалшылдар.

Несі өмір,
Несі жұрт?
Өңшең қырт,
Бас қаңғырт!

¹ Құбыл — құбылу, өзгеру деген мәнде.

* * *

Домбыраға қол соқпа
Шымырлатып бір-бірлеп.
Жүрегім, соқпа, кел тоқта,
Жас келер көзге жүр-жүрлеп.

Қайғылы көңлім қайдағы
Бұрынғымды жаңғыртар.
Қайратты алып бойдағы,
Басымды қайғы қаңғыртар.

Онан да жылы жүзіңмен
Кел, жарым, қара бетіме.
Жылы, тәтті жауап айт
Іштегі қайғы, дертіме.

Іштегі ескі жалынды
Сөндірі жаңа қылықпен.
Сөйлесші жақсы, жағымды
Мендей көңлі сынықпен.

**Сынық көңлім көп кешер,
Майда қолмен ұстасаң.
Көңілге түрлі ой түсер,
Әр тереңге нұсқасаң.**

**Күйлі, күйсіз бәйгеге
Қажыды көңлім көп шауып.
Көп қинамай әрнеге,
Енді семірт жем тауып!**

* * *

Ойға түстім, толғандым,
Өз мінімді қолға алдым.
Мінезіме көз салдым,
Тексеруге ойландым.
Өзіме өзім жақпадым,
Енді қайда сыя алдым?
Қалап алған көп мінез,
Қалайша қылып тыя алдым?

Бойдағы мінді санасам,
Тау тасынан аз емес.
Жүрегімді байқасам,
Инедейін таза емес.
Аршып алып тастауға,
Апандағы саз емес.
Бәрі болды өзімнен.
Тәңрім салған наз емес.

Осынша ақымақ болғаным
Көрінгенге қызықтым.

Ғәділетті жүректің
Әділетін бұзыппын.
Ақыл менен білімнен
Әбден үміт үзіппін;
Айла менен амалды
Меруерттей тізіппін;
Жалмауыздай жалаңдап,
Ар, ұяттан күсіппін;
Құлық пенен сұмдыққа
Құладындай ұшыппын;
“Сіз білесіз” дегенде
Күнге күйіп, пісіппін;
Мақтанбасқа мақтанып,
Деп жүріппін “пысықпын”.

* * *

Мен боламын демендер,
Аяқты алшаң басқанға.
Екі көзің аларып,
Құр қарайсың аспанға.
Бір ғылымнан басқаның,
Бәрі де кесел асқанға.
Өйткен адам жолығар,
Кешікпей-ақ тосқанға.

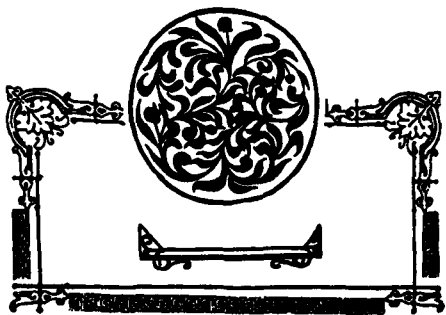
* * *

**Ғалымнан надан артпас ұққанменен,
Тағдыр көрмей қоймайды бұққанменен.
О-дағы қалыбынан аса алмайды,
Жауқазын ерте көктеп шыққанменен.**

* * *

**Түбінде баянды еңбек егін салған.
Жасынан оқу оқып, білім алған.
Би болған, болыс болған өнер емес,
Еңбектің бұдан өзге бәрі жалған.**

А У Д А Р М А Л А Р

АУДАРМАЛАР

БОРОДИНО

(М. Ю. Лермонтовтан)

– Айтшы, аға, нағып жеңілдік,
Мәскеуде емес тегіндік,
Болған білем соқтығыс,
Емес білем аз жұмыс.
Ұмытпайды еш орыс,
Бородинде көргенді.
Ондағы біздің адамдар,
Сендердей емес, балаңдар,
Қиын тиді оларға
Аз кісі-ақ қайтып санарға,
.....
Штык, қылыш қайрасып,
Ширатып мұртын шайнасып,

Ашулы солдат қыстықты:
“Қойса екен бізді тыюын,
Айтса екен бізге қиынын,
Жыртпасақ жаудың киімін,
Біз не етеміз штыкті”.

Қол салмаққа кәртөчке¹
Ол күн болды, күн кешке,
Қас қарайып, болды түн.
.....

¹ Шашылып атылған оқ.

(Ф. Шиллер – Лермонтовтан)

**Кең жайлау – жалғыз бесік жас балаға,
Алла асыраған бендесі аш бола ма?
Ержеткен соң, сыймайсың кең дүниеге,
Тыныштық пен зар боларсың баспанаға.**

* * *

(Лермонтовтан)

Әм жабықтым, әм жалықтым,
Сүйеу болар қай жігіт –
Көңілден кеткен соң тыным.
Әм сүйіндім, әм түңілдім,
Үнемі неткен үміт –
Өткен соң бар жақсы жылым!

ОНЕГИННИҢ СИПАТЫ

(А. С. Пушкиннен)

**Жасынан түсін билеп, сыр бермеген,
Дәмеленсе, күндесе, білдірмеген.
Нанасың не айтса да, амалың жоқ,
Түсінде бір кәдік жоқ “алдар” деген.**

**Кейде паң, кейде көңгіш орныменен,
Кейде елеусіз, кейде ынтық формыменен.
Кейде үндемей жүрсе де сөзге баяу,
От жалындай жауапкер құрбыменен.**

**Ғашықтық сөзге жүйрік әсіресе,
“Дем алысым, құмарым – бір сен” десе.
Жанын құрбан жолына қылған жансып,
Көз қарауы құбылар әлденеше.
Кейде ұялшақ, төменшік, кейде тіп-тік,
Қамыққансып, қайғырып, орны келсе.**

Жап-жаңа кісі болып түк білмеген,
Қалжыңын білдіртпейді “қалай” деген.
Жаның шошыр, өрлігі жаннан бөлек,
Кісіге балдан тәтті орны келген.

Биттей бойы босаса, сезер сонда,
Жастық жеңіп, көңілді шайқағанда.
Ғашық құмар, ақылмен бойыңды алып,
Жылы жауап есітер не қылсаң да.

Емінер, “әй” дегізер, дайын қылар,
Жүрегің қалай соқса, пайым қылар.
Жылы ізін суытпас, дамыл көрмес,
Бір оңаша жолығар жер айтқызар.
Ел аулақта оңаша қолына алып,
Көңліндегі сабағын айтып тынар.

Жасынан көрсе оны ақылы сасқан
Не сұрқия жандарың жұрттан асқан.
Жеңуге, қор қылуға тағы да ұста,
Өзіне күндес шықса жол таласқан.
Ажуаға, қорлауға тілі орамды,
Не түрлі тұзақ құрып көңлін басқан.

ТАТЬЯНАНЫҢ ОНЕГИНГЕ ЖАЗҒАН ХАТЫ

(Пушкиннен)

Амал жоқ – қайттім білдірмей,
Япырмау, қайтіп айтамын?
Қоймады дертің күйдірмей,
Не салсаң да тартамын.

Талайсыз, бақсыз мен сорлы
Еріксіз аттап ұяттан,
Қорлыққа көндім бұл құрлы,
Байқалар халім бұл хаттан.

Әлімше мен де ұялып,
Білдірмен дедім өлсем де,
Шыдар ем күйіп мен жанып,
Айында бірер көрсем де.

Болмады көріп қалуға,
Есітіп біраз сөзіңді.

Шыдар ем бір ай жатуға
Ұзақ түн жұмбай көзімді.

Қызықтан қашып бұл жерге
Көңліңіз суып келіпсіз.
Мәнісін сұрап білуге
Тілдесе алмаймын еріксіз.

Келмесең егер сен бізге,
Сау болмас па ем, әлбетте.
Болмасам ашына мен сізге,
Түспес ем мұндай бейнетке.

Асау жүрек қайнамай,
Жуасыр ма еді кезінде?
Елден бір жақсы сайламай,
Бармас па ем ерге өзім де?

Өзгеге ешбір дүниеден
Еркімен тимес бұл жүрек.
Әзелде тағдыр иеден,
Қожам – сенсің, не керек.

Тіршілігім – құрбандық,
Шыдамай сені көргенше.
Тәңірімнен келген бұл жарлық,
Ием – сенсің өлгенше.

Әуелде кірдің түсіме,
Ортақтасып өміріме.
Толғау салып ішіме,
Сол күнде-ақ жақтың көңліме.

Құдайдан болғай деп өмі,
Құдайыны мол бердім.
Көрген жерде-ақ мен сені,
“Осы екен ғой – сол” – дедім.

Жатқан сайын ұйқыға
Дұға оқушы ем, шошынып.
Ұнатып мені құлқыңа,
Жүруші едің қосылып.

Түсімде мені жұбантып,
Жылы сөзбен сөйлесіп,
Кетуші едің қуантып,
Қалушы еді көңіл өсіп.

Шыныңды айт, кімсің тербеткен –
Иембісің сақтаушы?
Әлде азғырып әуре еткен
Жаумысың теуіп таптаушы?

Шеш көңлімнің жұмбағын,
Әлде бәрі – алданыс.
Жас жүрек жайып саусағын
Талпынған шығар айға алыс.

Не болса да, өзімді
Тапсырдым сізге налынып.
Толтырып жасқа көзімді,
Есірке деймін жалынып.

Бұл жерде ешкім сырымды
Білмейді, айтып не етейін?
Жақтырмай бұзсаң нұрымды,
Білдірмей күйіп өтейін.

Күтемін сізден қайта хат,
Қуандырып дертім жаз.
Ол болмаса, шыныңды айт,
Кінә өзімде, өзіме аз.

Өз хатыма өз көзім
Ұялып, қорқып баға алмас.
Кепілім менің – бір өзің,
Бөтен жан тетік таба алмас.

ОНЕГИННИҢ ТАТЬЯНАҒА ЖАУАБЫ

(Пушкиннен)

Таңғажайып бұл қалай хат,
Мағынасы – алыс, өзі жас.
Сөзі орамды, әр түрі жат,
Және әдепті, және рас.

Жас жүректің толқынын дөп
Жаза алыпсың толтырып.
Бойды жеңіп бұл асыл леп,
Тұрды титық көп құрып.

Тіл буынсыз, бой – таза гүл,
Ақылы артық, ары зор,
Ол – перизат, ойла, өзің біл,
Не болады болса қор?

Ішім өлген, құр денем сау,
Босқа үрейім жүр менің.

**Жарамайды бекер алдау,
Теңің емес мен сенің.**

**Бенде көрген бар қызықтың
Бәрін ішкен сұм жүрек.
Айныған соң, сен жолықтың,
Айтып-айтпай не керек!**

**Тәтті дүние көңілімнен
Кетті менің, нан маған.
Енді бізге бір өлімнен
Басқа түк жоқ арнаған.**

**Мен жаралы жолбарыспын,
Жұрттың атқан оғы өтіп,
Сен есірке, сорлы жаспын,
Шын сөзіме рақым етіп.**

**Бала сүйер, жар сүйерден
Түк неме жоқ, тұр денем.
Сен – тоты құс бақта жүрген,
Қай жеріммен пар келем.**

**Ерге барған ер танымай,
Ер қызығын кім көрер.
Шығарына жол таба алмай,
Қайғыменен босқа өлер.**

**Айнығыш ер тартса салқын,
Бал сұрасаң, береді у.**

Қазымырлап сөздің артын...
Қасиеттен бетті жу.

Мен – сынық жан, жамағанмен,
Түзеле алман түрленіп.
Теңің емес, біл, саған мен,
Не қыласың кірленіп?

Әйел өлмес соқпа дерттен,
Сауыға алмас сынған ер.
Мен – көмірмін қалған өрттен,
Енді рұқсат бізге бер.

Сенің өмірің гүлденіп тұр,
Есігін тап, көр қызық!
Менің өмірім – бір суық сұр,
Күзгі күндей тұр бұзық.

Бірге туған мен ағаңнан,
Шын досыңмын, кем емес.
Соққы жедім сұм заманнан,
Бір жылы сөз ем емес.

Арман етпе, жас күнің көп,
Игілік көр, ерге бар!
Бұл заманның қашқыны деп,
Мен ғарыпты есіңе ал.

Менде паңдық, жат мінезден
Дәнеме жоқ, жарқыным.

Осы жазған барша сөзден,
Байқалынар бар шыным.

Басы қатты, сұм жүрегін
Тоқтата алмай кетті де.
Сорға біткен көкірегін
Сендіре алмай өтті де.

Бар денемнің бәрі – бір мұз,
Қайрылуға жарамас.
Мына дәулет, мына асыл қыз,
Болды маған арам ас.

Ол – жас ағаш, бір қызыл гүл,
Жалпырағы жаңғырар.
Сорлы, Онегин, жолды өзің біл,
Қай тарапқа қаңғырар.

ОНЕГИН СӨЗІ

(Пушкиннен)

**Хатыңнан жақсы ұғындым сөздің бәрін:
Кірі жоқ, кіршігі жоқ мағыналарын.
Жасырмай, жастықпенен, нанғыштықпен
Айтыпты шыншыл тілің бар іңкәрін.**

**Жасырмай жас жүректің жанған жайын,
Айтуға тілің мұнша қайдан дайын?
Жанып, сөніп, суынып қалған көңлім
Қобалжиды хатыңды көрген сайын.**

**Қалмаған Онегиннің ешбір бағы,
Өтіп кеткен жүректің отты шағы.
Мінсіз тілмен сөзіңді жазыпсың-ақ,
Ұнатпаған жерім бар сүйтсе-дағы.**

**Болса да сән-салтанат, қызық, әсем,
Тез жалығып айнимын, тұрлауым кем.**

**Сақтасар, ардақтасар кісі болсам,
Жалғанда сенен басқа жанды алмас ем.**

**Бүгін сүйсем, сені алсам – ертең жалқып,
Суып қайтар көңілім желше шалқып.
Қуантып, қайғыменен суалтамын
Біреудің қызыл гүлін тұрған балқып.**

**Құдайдың толып жатыр күні бүгін,
Жігіттің тани алмай кемшілігін,
Бір алып, қадірлемей, тастап кеткен
Тартып жүр қиянатшыл ер күйігін.**

**Түксиген өзі суық, сөзі суық,
Келерлік бір жері жоқ жанға жуық.
Өзі антұрған, қазымыр қатын сорлы,
Екі өмірдің лайлап суын тұнық.**

**Сол баянсыз еркектің біреуі – мән,
Жамандығым жақсымнан екі есе ден.
Жүрек кірсіз, тіл мінсіз, мінезің – гүл,
Не боласың осындай ерменен сен?**

**Жаңғырмас өткен өмір, біткен мінез,
Лайықсыз кісіге болыпсыз кез.
Сені жақсы көрейін бірге туған
Ағаңдай, онан басқа жоқ менде сөз.**

**Жас қыз бен жас бәйтерек – бәрі бірдей,
Жапырағы тұра ма жылда өзгермей?
Менен гөрі сөзіңді жақсы ұғушы
Кетер деме ер жігіт бір кез келмей.**

**Бұл сөзде ақыл да бар, ғибрат та бар,
Өзіңе екіншіде пайда болар.
Ақылменен ойласаң тоқтау қылып,
Сүйкімді менен артық жан табылар.**

ОНЕГИННИҢ ТАТЬЯНАҒА ЖАЗҒАН ХАТЫ

(Пушкиннен)

Хұп білемін, сізге жақпас
Ескі жара білтелеу.
Ақ жүрегің енді ұнатпас,
Мезгілі жоқ қай медеу?

Ықтиярсыз мұңды сезім
Кетті ыршып жолыңа.
Мазағыңа бердім өзім
Өз басымды қолыңа.

Өлі бойға жан жүгірді,
Қайратым құрыш болды нан.
Мұз жүрегім май сықылды
Еріп, от боп күйді жан.

Қор қылуға құдіреттен
Жүрегіме түсті өрт.

Тайды аяғым ескі серттен,
Түсті емсіз қатты дерт.

Масқаралап мені тағдыр
Қылды мазақ, не шара?
Менің үшін сен жауап бер,
Менде сөз жоқ, бишара.

Михрабым¹ сен, бас ұрамын,
Тіл жете алмас ғүзіріме²
Жетпедім, не жасырамын,
Гауһарымның қадіріне.

Сен – ағашта піскен алма,
Қазір едің, алмадым.
Құп кіріптар қылды алла,
Әлде мені қарғадың?

Он сегіз мың бұл ғаламның
Бар тынысы күнде тұр.
Мен сықылды сорлы адамның
Ықтияры сенде тұр.

¹ Мешитте имам тұратын орын. Бұл жерде құрметпен айтқаны (арапша).

² Себеп, кемшілік. Бұл жерде мұң, мұқтаж мағынасында (арапша).

Сен бетіңді әрі бұрсаң,
Шықты көзім, болды көр.
Жанды аларсың разы болсаң,
Біздің орын – қара жер.

Тәңрі добы – бұл ғаріп бас,
Кетті амалсыз, қорлама!
Қайта қақты, қайла болмас,
Келді, түсті ордаңа.

Ақылы бар, ықтиярлы
Пенде теппес өз жарын.
Ерік – иеде, пенде – зарлы,
Не білер не боларын?

Сорлы адаммын жер жүзінде,
Бір қуаныш көрмедім.
Не қыласың, ерік өзіңде,
Қайғысы асқан шерлі едім.

Менің өмірім таянып тұр,
Үзілуге әм жаным.
Ақ жүзіңді бір көріп құр
Өлсе, болмас арманым.

Күні ертең бір көрінсең,
Сорлы асықтың көзіне.
Тәңрі үшін шапқатыңмен
Нан ғарыптың сөзіне!

Не болайын, тез болайын,
Ақ жүзіңді көрейін.
Бар ма өмірім, қармалайын
Жоқ болса, мен өлейін.

Қорғалап құр өтпе өмір бос,
Тағдырыңа қарсы бар.
Бір өзіңнен басқа бір дос
Таппасаң, өл, жүрме зар.

ТАТЬЯНА СӨЗІ

(Пушкиннен)

Тәңірі қосқан жар едің сен,
Жар ете алмай кетіп ең.
Ол кезімде бала едім мен,
Аямасқа бекіп ең.

Талақ етіп бұл ғаламды,
Болды мәлім кеткенің.
Кінәсі жоқ жас адамды
Қатты соққан не өткенің?

Елжіреген жас емес пе ем
Еппен айтсаң жұбатып.
Мен ғашыққа мас емес пе ем
Кетсең еді ұзатып.

Сен жаралы жолбарыс ең,
Мен киіктің лағы ем.

Тірі қалдым, өлмей әрең,
Қатты батты тырнағың.

Бұл кінә емес, әншейін наз,
Сағынамын, айтамын.
Досың-ақпын, тағдыр араз,
Толғанамын, қайтемін.

Сен шошыдың ғашығыңнан,
Өзге жұрттан қамшы жеп.
Мен де сорлы нәсібімнен,
Жатқа тидім “алшы” деп.

Жар табылмас сен секілді,
Мен де сендей сорлы зар.
Қол-аяғым берік бекілді,
Енді ненің орны бар?

Өз қораңның қақпасын сен
Қатты жаптың, не айтайын.
Жат қораның тақтасын мен
Жастанамын, қайтейін.

Қаймақ еді көңілімде,
Бізге қаспақ болды жем.
Екі сөз жоқ өмірімде,
Мен де – сорлы бақыты кем.

Еш қызыққан арманым жоқ,
Бәрі де бар формының.
Біреуіне қанғаным жоқ,
Өзіме аян сорлымын.

Жаным ғашық асылым ең,
Жар есігін бермедің.
Сорға біткен ғашығымсың,
Неге тым кеш сермедің?

Жат есікті және қорып,
Жара салма сен маған.
Жұрт жамандар жатқа жорып,
Жалынамын мен саған.

Үшбу қиял келсе басқа,
Сен жүдер деп мен үшін,
Болар еді қайнамасқа,
Мыс қазандай сорлы ішім.

Ғашық-ақпын еш күмәнсіз,
Ырыс емес, сор үшін.
Керісуге шыдамаспыз,
Айрылалық сол үшін.

ЛЕНСКИЙ СӨЗІНЕН

(Пушкиннен)

Барасың қайда, қайда болмай маған,
Жас өмір алтын-күміс жарқылдаған.
Келер күн келеді екен не дайындап,
Қараңғы, қарағанмен болжай алман?

Мінеки, келіп қалдық атар таңға,
Жарқырап күн де шығар тірі жанға.
Табытқа салып алып, әлде мені
Апарар сырын білмес бір даланға.

ОНЕГИННИҢ ӨЛЕРДЕГІ СӨЗІ

(Пушкиннен)

Жарым жақсы киім киіп,
Келді жанға жылы тиіп.
Диуана болды бұл көңлім,
Басылмай бір құшып, сүйіп.

Бойым тұр дал болып иіп,
Көңлім жүр құс болып шүйіп.
Есіркеп сүйгізіп еді,
Кетіппін жүз есе күйіп.

Қылдың арам ойыңды,
Бір бұрмадың мойныңды.
Сен ақылмен көңліңді
Тыйып, жеңдің бойыңды.

Мен бұзылып түзеле алман,
Қайтсін дедің сорлыңды. . .
Атам, анам – қара жер,
Сен аша бер қойныңды.
Сенен басқа еш жерден
Таба алмадым орнымды.

**ТҰТҚЫНДАҒЫ ПОЛЯК
ЖАНДАРАЛЫНЫҢ СӨЗІ**

(А. Мицкевичтен)

Дүрілдеген нажағай,
Бұрқыраған жауынның
Ашылмағы бар ма басынан
Бағы қайтқан қауымның?
Мен орманға барғанда,
Неше түрлі гүл ұстап
Қайтушы едім қолыма.
Гүлдер түгіл бұл күнде
Шөп-тағы жоқ маңымда.

* * *

(А. А. Дельви́гтен)

Сұрғылт тұман дым бүркіп,
Барқыт бешпент сулайды.
Жеңіменен көз сүртіп,
Сұрланып жігіт жылайды.

Әйелмісің, жылама,
Тәуекел қыл құдаға!

Өлең айт,
Үйге қайт!

Атаңды анаң азғырып,
Тұрғызбаған бейішке.
Алласы оны жазғырып,
Әкелді бастап кейіске.

Әйелде ешбір опа жоқ,
Бүгін – жалын, ертең – шоқ.

Белді бу,
Бетті жу!

* * *

(Лермонтовтан)

Ал, сенейін, сенейін,
Айтқаныңа көнейін.
Шалма ораған сопының
Ішін арам демейін.
Ақ көңілді әділ жан
Табылар деп көрейін.
Я сүйсе, я күлсе,
Елжірейін, төнейін.
Жаралы көңіл жазылар,
Дүниеде рақат бар шығар.
Жақсы адам деген құры сөз
Емес шығар, табылар.
Өткен өмір көрген түс
Не қылғанда бір болар.
Деп нанып ем, маған нан,
Не таптым мен нанғаннан?
Жүрегімді қан қылды

Өткен өмір, өлген жан.
Ақыл іздеп, ізерлеп,
Бәрін сынап сандалған,
Бірін таппай солардың,
Енді ішіме ой салған.
Тұла бойды улатты,
Бәрі алдағыш сұм жалған.
Басыңа тиді байқадың,
Бәрінен басты шайқадың,
Тағы бар ма айтарың?
Нанғыш болсаң, енді нан!

* * *

(Дж. Байрон – Лермонтовтан)

Көңлім менің қараңғы. Бол, бол, ақын!
Алтынды домбыраңмен келші жақын.
Ішек бойлап он саусақ жорғаласа,
Бейістің үні шығар қоңыр салқын.

Егер сорым түбімен әкетпесе,
Керек қой көңлімді үміт тебіrentсе.
Қатып қалған көзімде бір тамшы жас
Төгілмей ме, бой жылып, ол да ерісе?!

* * *

(И. В. Гете – Лермонтовтан)

Қараңғы түнде тау қалғып,
Ұйқыға кетер балбырап.
Даланы жым-жырт, дел-сал қып,
Түн басады салбырап.
Шаң шығармас жол-дағы,
Сілкіне алмас жапырақ.
Тыншығарсың сен-дағы,
Сабыр қылсаң азырақ.

* * *

(Лермонтовтан)

Өзіңе сенбе, жас ойшыл,
Тіл өнері дертпен тең.
Көңілдің жүгін қиял қыл,
Ызаға тұтқын бойың – зең.

Қасиет тұтып, ойға ұмтыл,
Қан қайнап, қуат егілсін!
Онан гөрі еңбек қыл,
Улы сусын төгілсін!

Ойлай берсең, ой деген
Не қызыққа келер кез.
Кісі айтпаған, білмеген,
Күй әдемі, тәтті сөз.

Тыңдама оны, ұмыт сен,
Бүркен-дағы, бар да жат.

Тамылжытып айтқанмен,
Қыла алмассың сен қымбат.

Кез болсаң қайғы, я зарға
Құрсатса тілді ұмтылтып,
Алып шықпа базарға,
Асаудайын бұлқынтып.

Қайғы-дертің мейлі мың,
Саудаға салмақ өзіңе ар.
Жаныңа түскен жараның
Іріңін нетсін надандар.

Біліп оған не керек,
Ішіңнен қайғы жемесең.
Жалтаңдаған жас жүрек
“Байғұс-ай” десін демесең.

Өз бойыңа болып сақ,
Жан-жағыңа қараңдар!
Күн көріп жүр күліп-ақ
Сенен басқа жарандар.

Оларды да ешбірін
Қайғы аман қойған жоқ шығар.
Ойлап, байқап көр түрін,
Таттырмап па дүние зар?

Күлкі болмай, қой, жаным,
Сен бүйтесің, ол қайтті?
Олар көрген арманын
Кімге шақты, кімге айтты?

* * *

(И. А. Буниннен)

Қорқытпа мені дауылдан
Дүрілдеп тұрса тау мен сай.
Шатырлап тұрған жауыннан
Жарқылдап тұрса түскен жай.

Көк торғындай аспан-көк,
Білемін, жайнап ашылар.
Исі аңқыған бәйшешек
Түрленіп жерді жасырар.

Қорқытпайды қар мен мұз,
Өзге нәрсе қорқытты.
Ойсыз, доссыз, бақытсыз,
Жыбырлақпен өмір өтті.

Сондықтан қайғы қат-қабат,
Қарап тұрмын сендерге.
Атасы басқа, өзі жат,
Жалғыз жанша жат жерде.

* * *

(Лермонтовтан)

Қайтсе жеңіл болады жұрт билемек?
Жұрты сүйген нәрсені ол да сүймек.
Ішің берік боп, нәпсіге тыю салып –
Паңсымай, жайдақсымай, ірі жүрмек.

Сасқаныңды көрсетпе ешкімге бір,
Сүйтсе де ірісімен кеңесіп жүр.
Кейбірін қауіптендір мінін тауып,
Кейбірін жылы сөзбен көңілдендір.

Көрінбе ел көзіне әсте қорқақ,
Жанды жан демейтұғын жан шығып бақ.
Анда-санда құтырған жаман емес,
Оныңды жиі қылмай және бол сақ.

Кісімсі қайда жүрсең олжаға тоқ,
Шұқыма халық көзінше қарғаша боқ.

Жұрт – бала, ешнәрсесін тартып алма,
Білдіртпей ептеп алсаң залалы жоқ.

Жат елге жадағайда сөйле шәргез,¹
Тар жерде тайпалудан танба әр кез.
Жатты жау деп еліңді үрпитіп ап,
Жауға жабдық деп жиыл, пайда қыл тез.

¹ Шәргез — шалыс сөйлеу, жат елге кішірейіп көрінбе деген мағынада.

ТҰТҚЫНДАҒЫ БАТЫР

(Лермонтовтан)

Қараңғы үй терезесі – тұтқын орны,
Көгерген көктің жүзі ескі формы.
Азат құстар аспанда ойнап ұшса,
Ұялып қарай алмас мендей сорлы.

Тәубе жоқ, дұға да жоқ тентек бойда,
Өлең жоқ айтып жүрген талай тойда.
Қан ағып, қайрат қылған майдан менен
Ауыр қылыш, дулыға бірақ ойда.

Тас дулыға, тас сауыт киінгенім,
Денемді қысып жатыр бүгін менің.
Оқ пен қылыш бұзбастай киінсем де,
Қайран атым, иең жоқ жалғыз сенің.

Уақыттай өзі жүйрік ат мінеміз,
Сауыттай шынжырлаулы тереземіз.

Тас дулыға болмай ма жатқан үйім,
Шарайнам¹ шойын есік бұ да бір кез.

Жүйрік уақыт шаршатпай қоймас ақыр.
Денемді сауыт-сайман қысып жатыр.
Бұрын сені біреуге көп жұмсап ем,
Енді өзіме шақырдым, ажал батыр.

¹ Шарайна — сауыт.

* * *

(Лермонтовтан)

Күлімсіреп аспан тұр,
Жерге ойлантып әрнені.
Бір себепсіз қайғы құр,
Баса ма екен бендені?
Қапамын мен, қапамын,
Қуаныш жоқ көңлімде,
Қайғырамын жатамын,
Нені іздеймін өмірде?
Қайтты ма көңіл бетімнен,
Яки бір қапыл қалды ма?
Өткен күйге өкінбен.
Әм үміт жоқ алдымда.
Іздегенім тәтті ұйқы,
Дүниені ұмытып.
Өлімнің суық дым сиқы,
Тұрсын өмір жылытып.
Көз ұйқыда, ой тыныш,

Дем алып жатсын көкірек.
Кім таласса, кім ұрсып,
Көрсем оны – сол керек.
Өзім аулақ бетінен,
Бір орында оңаша,
Дүние деген не деген –
Қыла жатсам тамаша.
Мансап іздер, мал қуар,
Бәрі мақтан іздеген.
Мақтанынан не туар,
Ыза қылып өзгеден.

(Лермонтовтан)

Рахат, мені тастап қоймадың тыныш,
Ғашық жар, ағайын, дос – бәрі алдағыш.
Жастық құмар үміттің нұры қайтып,
Күңгірт тартты, бәрінің аяғы реніш.

Ұнатпаймын тағдырды, дүниені,
Жасқантып жалынта алмас ол да мені.
Алладан бәрі бір деп тосып тұрмын,
Алғалы жақсылықты я өлгелі.

Қара жұрт қарап көріп, сөзге нанбас,
Ант етемін жалғанын жан таба алмас.
Өзі алданып, өзгеден соққы жеген
Және өзі біреуді алдай алмас.

Соққан дауыл сияқты өмір өтер,
Қайғырмаймын, білемін, көзім жетер.
Кеудемде осы жүрек тұрған шақта,
Жақсылық жоқ өзіме мен дәметер.

**Ол жүректің жалынын басар бірақ,
Өлсе, көрде бастырған су топырақ.
Өзі сүйіп, өзгеден сүю іздеп,
Таппаған сорлы адамнан сөнер шырақ.**

* * *

(Лермонтовтан)

Ғашықтық іздеп тантима,
Аз күн әуре несі іс?
Өзіңнің қара артыңа,
Өткен өмір бейне түс.
Өлгенше болар бар ма дос?
Қуаныш, қайғы – бәрі бос.

* * *

**Махаббат, достық қылуға
Кім де болса тең емес.
Қазір дайын тұруға –
Бес күндік ғашық жөн емес.**

**Сүйіспек көңлім ойлайды,
Жанның бәрі – қатыбас.
Сүйісу тозбай тұрмайды,
Еңбекке аз күн татымас.**

ОЙ

(Лермонтовтан)

Қарасам, қайғыртар жұрт бұл заманғы,
Салқын, қуыс – өмірі я қараңғы.
Білім де жоқ, білімге сенім де жоқ,
Өнерсіз қартаяр деп біл балаңды.

Жасынан білер ескі шалдың мінін,
Аптық жерін, ақылға кеш енгенін.
Өзі өнерсіз, өмірден тез суынар,
Ойлаған жолаушыдай бос жүргенін.

Жамандық жақсылыққа қарар салқын,
Долығы тез басылып, қайтар қарқын.
Ұлыққа қошеметшіл құл сықылды,
Қатерге аяқ баспас, көрмей артын.

Дәл бейне ерте шыққан бүлдіргенше,
Суық соғып бүрісер, дәмі енгенше.
Көзге де, ауызға да қызығы жоқ,
Қызығы – үзілгені бос жүргенше.

Пайдасыз ғылымменен ми кептірер,
Дос-жарға мақтан етіп, бұлдап көрер.

Жақсы сөз, жақын үміт, тәттілікті
Кемітер, көңіл қоймас, кекеңкірер.

Қуаты қызық қызмет тойларының
Қос қыртысын кетірмес ойларының.
Лап бергіш, к... айналғыш, қайта ойланғыш
Тиянақ, оты сөнген бойларының.

Келісімді тәтті ой, әр шеберлік
Қуантпас ойын қозғап пәлен дерлік.
Өз кеудесін өзі аңдып, бой салдырмай,
Тоқымдығы бусанбас неткен ерлік?

Жек көрер, жақсы көрер – кезі білер,
Ашуы, махаббаты босқа сөнер.
Жанында суықтық бар бір жасырын,
Қаны отты жас күнінде шықпас өнер.

Бала мінез ойыншы бұрынғылар
Аңқау екен, мазақтап соны сынар.
Артқа қарап, ақ бейіл шалға күліп,
Абұйырсыз, атақсыз көрге құлар.

Көп салқын бірін бірі ойына алмас,
Кетер жым-жырт, артына із қалдырмас.
Ой қозғарлық артқыға түк қалдырмай,
Ұмыт болар, жоғалар, көпке бармас.

**Досың жоқ, дұшпаның жоқ, тыныш жатасың,
Мал үшін аш қатасың, жан сатасың.
Әкесі аштан өлген кісідей-ақ
Неткен жұрт мал өлтірген жеті атасын?!**

ҚАНЖАР

(Лермонтовтан)

Сүйкімді болат қанжар тұрсың жайнап,
Ыстық, суық майданда шығады ойнап.
Грузин ашулы ұста кекке соққан,
Ер шеркес соғыс үшін алған қайрап.

Еркелі нәзік қолмен маған тиді,
Ұмытпа деп айрылған жерде берді.
Қан сорғалар жүзіңе жас сорғалап,
Қайғымен өртенгеннің белгісі еді.

Қара көз қарап маған көп қадалған,
Құпия қайғы өртеніп бойын алған.
Болатша дірілдеген жалын көрген,
Бір күңгірт тартып және оттай жанған.

АЛЬБОМҒА

(Лермонтовтан)

Сал деймін сөзіме ықыласыңды,
Қайғылы өлең еттім өз басымды.
Көкірегім бар сырын өз әлінше,
Көрінгенге көрсетпей, көп жасырды.

Қол жазуды ермек ет, жатпа бекер,
Бұл көңілсіз дүниеден көп жыл өтер.
Өзі қысқа, өзі асау, тентек өмір
Арттағыға бір белгі қойса нетер?

Кім біледі, кез болса, арттағылар
Ойға салып оқыр да, сөзін сынар.
Көзін салып, ойланып кейбір сөзін,
“Рас-ау” деп мағынасын ол-дағы ұғар.

Кім білер, жабырқаңқы жазған сөзім
Жібермей, көп тоқтатар оның көзін.
Жолаушы жол үстінде тамаша еткен
Сықылды өткен жанның бір күмбезін.

* * *

(Лермонтовтан)

Босқа әуре боп келдің бе тағы мұнда
Хүкімші шалдар мәз боп отыр ма онда?
Антұрғандық қылығын алла ісі деп,
Нандырар қандай сопы, қандай молда?

Мені өлтірді-ақ, не пайда осыларға?
Менің өмірім оларға қосылар ма?
Ол шалдар қыршын жасты қиғанменен,
Өз бойына жапсырып тұшынар ма?

Сопысынсып, хақ дәсін, хақты ұмытсын,
Әділетсіз бір жастың басын жұтсын.
Қайнап тұрған қанымды ішкенменен,
Қақсыған, қатқан ішін не жылытсын?

Өлтірер, жерге тығар, молда қылмас,
Сүйтсе де жер томпайтпай қойып болмас.

Дірілдеп сол молаға шықса шалдар,
Басқыш болып аспанға шығара алмас.

Бейкүнә зорлықпенен шыққан жаным
Бейіске басшы болар деме, залым!
Суық қабыр – қараңғы ұйқы орны ғой,
Оңай ма жас өмірден айрылғаным?

Мен жаспын, білесің бе жастықты сен?
Не қызықты үміт бар ойға келген!
Көріп пе ең, я болмаса ұмыттың ба,
Іштегі отты достық пен қастық деген?

Ай, жұлдыз, ағарған таң, жарық күн бар,
Жазғы құс, жапырақта қандай мін бар?
Күндізгі харекеттен босағанда,
Өзіңе өзің тиген тәтті түн бар.

Сағыныш бар, дүниеде жұбаныш бар,
Көңілді көтеретін қуаныш бар.
Құлын-тайдай айқасып, ойын салып,
Кептерше сүйеніскен демалыс бар.

Дүниедегі қызықтың бүгін бәрі
Саған салқын тартқандай, сен – бір кәрі.
Болсам деген талапты ұмытқан соң,
Құр кеудеге өмірдің несі дәрі?

Мен – сен емес, жас күнім жайнап тұрған,
Жүректе түрлі талап қайнап тұрған.

Сендер сүрдің, мен де өмір сүрмес пе едім?
Бір шырақ сөнер, кетер саулап тұрған.

Есіткелі келдің бе сырымды сен?
Олардың мақсаты не – білмеймін мен.
Менің ісім өзіңе мәлім шығар,
Көңілді түгел айтып болмайды екен.

Менің кеудем сендерге сандықпен тең,
Мүмкін болса, қақ жарып ашып көрсең,
Ішін түгел көрген соң өз көзіңмен,
Тақиқ¹ мені күнәкар, қу демес ең.

Мейлің өзің, монастырь² қылған істі
Алла ісі деп көңілінде көрсең күшті.
Хақ салған жол – кеудемде бір закон бар,
Оны құдай өзгеңнен кем демес-ті.

Ақтығымды біледі сол көкірек,
Сол законге билеткен біздің жүрек.
Алла берген қауіпті осы сырым
Көрге бірге өзіммен барса керек.

Мен – өлі жан, ешкімді талғамаймын,
Рақымсыз билеріңді қарғамаймын.

1 Анық, айқын, рас (арапша).

2 Монастырь — Ғайса дініндегі шайхы жиналып құдайға құлшылық қылып жататын орын.

Мен кешерлік сүйтсе де іс қылған жоқ,
Разымын деп жалған сөз жалғамаймын.

Қазір тірі, дүниеге мен де ортақпын,
Осы күн батпай батып жоғалмақпын.
Алдыңдағы асау жас қайнап тұрған
Мен болмаспын – бір уыс топырақпын.

* * *

(Лермонтовтан)

Менің сырым, жігіттер, емес оңай,
Ешкімнің ортағы жоқ, жүрсін былай!
Нені сүйдім, дүниеде неден күйдім,
Қазысы оның – арым мен бір-ақ құдай.

Жүрегім екеуіне жалбарынар,
Рақымдық пен әділ сор¹ деп жалынар.

¹ Сор — сұра деген мағынада.

Мен тентек пе, түбінде кім жазалы,
Қайғыны жіберуші өзі сынар.

Надандар былшылдайды, құп алмайды,
Үлкен жанның қиялын ұға алмайды.
Теңізден таудай толқын соқса-дағы,
Жағадағы жартасты жыға алмайды.

Құдай мықты жаратқан үлкен жартас,
Былш-былш еткен бет бұрып судан қайтпас.
Бұлтта суық дауыл, жаймен сырлас,
Өзгені жан екен деп сырын айтпас.

ДҰҒА

(Лермонтовтан)

Өмірде ойға түсіп кем-кетігің,
Тулағыш мінезің бар, жүрек, сенің.
Сонда сенің отыңды басатұғын,
Осы өлең – оқитұғын дұғам менің.

Ішінде бір қуаты барға ұқсайды,
Тірі сөздің жаны – сол, айрылмайды.
Қасиетті напасы¹ желдей есіп,
Қайнап тұрған ыстық қан салқындайды.

Жаныңның ауыр жүгі жеңілгендей,
Көңілден кернеген кек кемігендей –
Болады жылауға да, сенуге де,
Жүректің басынан у төгілгендей.

¹ Ұру, үшкіру. Бұл жерде үні, сөзі деген мағынада.

ҚАСИЕТТІ ДҰҒА

(Лермонтовтан)

Өмірден тепкі жесем жазығым жоқ,
Ешнәрсеге көңілім болмаса тоқ.
Қайта-қайта оқысам бір дұғаны,
Сөніп қалған жүректе жанады шоқ.

Қуаты бар дұғаның қуантарлық,
Қапаланған жүректі жұбантарлық.
Адам ұқпас бір тәтті лебізінен
“Уан” деген естілер ұлы жарлық.

Көңілім ауыр жүктен бір құтылар,
Кек арылып көкіректен, ұмытылар.
Адамның баласына ашып жаным,
Ізгілікке жүрегім бір ұмтылар.

* * *

(Лермонтов әуенімен)

Қалқам-ай, мен үндемей жүремін көп,
Ойлама отсыз, ойсыз, суық жан деп.
Жүректегі жалынды көзден жас қып
Ағызғаным болады ол неге сеп?

Антұрған ел көзіне тік қараймын,
Сонымды сен сөгеді-ау деп ойлаймын.
Жүрегімді кескілеп сатып жүрген
Арсыздарды досым деп неге аяймын?

Ішімде қайғым қалың, көз жасым кем,
Адам жоқ, кімді дос деп мен шағушы ем?
Әйел адам гүлмен тең, дымды сүймек,
Көзінен жасы шықса, бойына ем.

Көңліңе дайын тұр ғой жайым менің,
Дұшпандығың қатайған шығар сенің.
Егер менің ішімді жарып көрсең,
Жылауыңды ұмытып, шошыр едің.

* * *

(В. А. Крыловтан)

Мен көрдім ұзын қайың құлағанын,
Бас ұрып қара жерге сұлағанын.
Жалпырағы сарғайып, өлімсіреп,
Байғұстың кім тыңдайды жылағанын?

Мен көрдім ойнап жүрген қызыл киік,
Кеудесіне мылтықтың оғы тиіп,
Қалжырап, қансыраған, қабақ түскен –
Кімге батар ол байғұс тартқан күйік?

Мен көрдім сынық қанат көбелекті,
О да білер өмірді іздемекті.

Күн шуаққа жылынар қалт-құлт етіп,
Одан ғибрат алар жан бір бөлек-ті.

Мен көрдім ғашық жардан уәдесіздік,
Өмірдің қызығынан күдер үздік,
Жылы жүрек суынды, жара түсті,
Шықпаған шыбын жанмен күн өткіздік.

Мен көрдім дүние деген иттің к. . . ін,
Жеп жүр ғой біреуінің біреуі етін,
Ойлы адамға қызық жоқ бұл жалғанда,
Көбінің сырты бүтін, іші түтін.

ТЕРЕКТИҢ СЫЙЫ

(Лермонтовтан)

Асау Терек долданып, буырқанып,
Тауды бұзып жол салған, тасты жарып.
Арыстанның жалындай бұйра толқын
Айдаһардай бүктеліп, жүз толғанып.

Кавказдан шықты жайнап, қылып у-шу
Түзу жерден жол кернеп ұлғайды су.
Қалың қайрат бойында, беті күліп,
Момынсынған пішінмен ағады қу.

– Кавказдай құзда туған перзенттенмін,
Бұлттың сүтін еміп ержеткенмін.
Қазбектен, ағам, сені көкsep шығып,
Кім қақтықса жолымда күйреткенмін.

Зор кеуде адамзаттың айласына
Көнбей, бүгін күшімді көрсеткенмін.
Екі езуім көпіріп, айғайласам,
Шын құтырсам, шың тасты тербеткенмін.

Аптығып асау інің келді, ақсақал!
Тау, тасқа, адамзатқа салып жанжал.
Демалайын деп келдім, аш қойныңды,
Сәлем-сауқат әкелдім, қош көріп ал.

Әкелген бұғы менен маралым бар,
Адамнан тартып алған көп малым бар.
Ер-тоқымы, атымен, қаруымен
Ер шеркесті әкелген амалым бар.

Мұның бәрі – тартуым сізге, – дейді,
Ақылыңды айт, ақсақал, бізге, – дейді.
Бақша, зауат, жайларды қылдым талқан,
Әрбір бай жалдап жатыр жүз кедейді.
Қартаң Каспий қалғыған бойыменен
Терекке көзін ашып үндемейді.

– Азырқандың, білемін, ақсақал шал,
Тентегіңнің сөзіне құлағың сал.
Казак-орыс қатыны бір сұлуды
Әкеліп ем, қайтейін, оны-дағы ал!

Кәрі Каспий қара көк көзін ашты,
Жылы жүзбен Терекке амандасты.
Жыбыр қағып, қозғалып, сылқ-сылқ күліп,
Қатынды алды, қитықсыз араласты.

Көкірегімде өмірдің күші тұрып,
Іздеймін дем алысты үзбегенін.

Су сылдырлап, жел гулеп, күн шуақтап,
Жылылық пен достықты тұрсын мақтап.
Өнген, өскен жақсы деп емен ағаш
Теңселіп айтып тұрса ол шайқақтап.

ШАЙТАН

(Лермонтовтан)

Мұңлы шайтан – құдайдың қуған жаны,
Күнәлі жер кез келіп бір ұшқаны.
Өткен жақсы дәурені ойында оның,
Сондағы не көргені, не қылғаны.

Ол күнде нұрлы бейіс ішінде екен,
Өзі де періштелер түсінде екен.
Жылы жүзбен жұлдыздар жылжып жүріп
Сәлемдесер, сөйлесер күшінде екен.

Ол күнде көз жетпесті көп көздеген,
“Түгел білем қайда екен” деп іздеген.
Жапа-жалғыз білімнен бақ шықпайды,
Өлшеусіздің сыймасын бір сезбеген.

Босағасы кең еді, төрде орын тар,
Төрде жалғыз отырмақ ойында бар.

Жалғыздық – бір тәңрінің сыбағасы.
Өршілдікпен лағнетке болған душар.

Құдайым “шайтансың” деп, лағнет¹ етті,
“Лағнетпен” де қор бола қалман депті.
Алладан қарғыс алған кеудесінен
Сүю мен сол сағатта сенім кетті.

Адаммен сонан бері болды кекті,
Өлмес, өшпес өзіне көзі жетті.
Не қылғанмен қуанар болмаған соң,
Несіне жер-дүниеге бәле септі?

Тиянақ, сенім, сүю көрмей өтті,
Алаң-жұлаң етіпті, тентірепті.
Алласыз дос таппады, сыр таппады,
Неше мың жыл кезсе де төңіректі.

Жаманды күнде азғырса, жан демейді,
Жақсы жаннан кей-кейде таяқ жейді.
Күнінде неше бүлік шығарса да,
Еңбегі жанған жан боп сүйінбейді.

Сүйтсе де жамандыққа бір тоймаған,
Антұрғандық қылығын еш қоймаған.

¹ Лағнет (арапша)— қарғыс.

Баяғы алдау, ескірген кәрі иттікпен
Не қылдым, не бітірдім деп ойлаған.

“Ақылға, өмірге де адам кенде,
Өлмес өмір, қайрат, күш – бәрі менде.
Күніңде жүз қуанып, күліп жүрген
Осы адам уайымсыз не еткен бенде?” . . .

ЕМЕН МЕН ШІЛІК

(И. А. Крыловтан)

Шілік пен емен бір күн сөйлесіпті:
– Аллаға неден жаздың, сорлы?– депті.
Торғайға да майысып солқылдайсың,
Жел бүлк етсе, тебесің әлпеншекті.

Құдай басқа салмасын сен секілді
Желмен жерге жығылып, жар сүзбекті.
Обалың бір құдайға, байғұс, сенің,
Қақтырып қойған мұнша бос селтекті.

Қарашы маған сендей сорлы емеспін,
Тау, жартасқа ұзарып бой теңестім.
Сенің қорыққан дауылың – маған өлкек¹
Маңыма сәуле өткізбей күнге егестім.

¹ Майда жел.

Тырп етпес менің күшім жауын, желге,
Жапырағым көлеңке талай жерге.
Ығыма сені де алып қорғар едім,
Иең сені бітірген иен дөңге.

– Есіркегіш екенсің, – деді шілік, –
Онша сорлы емеспін, тартпа күйік!
Сынбаймын майыссам да, солқылдаймын,
Желден маған келмейді еш кемшілік.

Бүгінгі аман бола ма үнемі аман?
Кердеңдікпен деп тұрсың не бар маған.
Шалқақтық иілмейтін кімге жаққан,
Екпінге ерегіссең, қатер саған.

Кавказға бір қап-қара бұлт мінді,
Естіп тұрған кісідей тау күңіренді.
Жер-дүниені шаң, тұман қабат басып,
Ойнақ қағып, құтырып дауыл келді.

Арты – бұршақ, алды – шаң, жел құтырды,
Шілік жерге бас ұрды, емен тұрды.
Басы көкке, сирағы жерге ексе де,
Ақырып долданғанда алып ұрды.

Майысқаннан шіліктің несі кетті,
Батыр, мақтан көйлеме сен де о ғұрлы.

ҚАЗАҒА ҰРЫНҒАН ҚАРА ШЕКПЕН

(Крыловтан)

Қорасына бір байдың
Түнде кірді ұрылар.
Қазынасы қайда сондайдың,
Аңдығыш, білгіш құрғырлар.

Біліп кеп тұрған ләпкесін
Бұзып, талқан етіпті.
Түк қалдырмай әммесін
Үптепті де кетіпті.

Қайғысыз жатып, қарны тоқ,
Ұйқысы қанып тұрды бай.
Сыр жалаңаш, түк те жоқ,
Ләпкесі, үйі айнадай.

Есі шықты, көрді де
Ұры иттің қылғанын.

Ойбай салды, білді де
Қаса сорлы болғанын.

Кешегі елдің бір байын
Бір түнде қалай мұнша алу?
Ояна келсе, дап-дайын
Қайыршы болу, қап салу.

Ойбай салды, зарлады,
Құр қайғыдан пайда жоқ.
Төңіректі шарлады,
Ұрыны табар айла жоқ.

Қарны да әбден ашады,
Ішеріне шай да жоқ.
Қайтерін білмей сасады,
Осындайлар қайда жоқ.

Ағайынын, дос-жарын
Жиып алып үйіне,
Жылады шағып мұң-зарын.
Болыстық қыл деп күйіне.

Бәрі ақылды, бәрі есті,
Бәрі желдей еседі.
— Болмас еді бұл, — десті, —
Өзіңнен болды, — деседі.

Біреуі айтты: – Ләпкеңді
Мұнша алысқа салмау ғой,
Аулаққа тастап әрнеңді,
Бүйтіп ғапыл қалмау ғой.

– Аузың күйді аулақтан,
Енді жақын салсаңшы.
Қабаған біздің мойнақтан
Бір күшікті алсаңшы.

Бір күшікті сіз үшін
Берейін, құда, келтіріп.
Жылда талай күшікті
Бос қырушы ем өлтіріп.

Бөз орнына сөз беріп,
Құда, тамыр, дос кетті.
Қол ұстамай, көз көріп,
Айтқан арыз бос кетті.

Ағайынға іс түспек –
Ол бір үлкен қарғыс қой.
Аларың сонда ең күштеп –
“Бишара” менен “байғұс” қой.

ЖАРЛЫ БАЙ

(Крыловтан)

Жаман үйде жалғыз шал,
Өзі – кедей, күңіренді.
Өзі көрген байлардың
Мінезінен жиренді.

Өзінен-өзі сөйлейді,
Сөйлегенде не дейді:
Обал жоқ осы байларға
Мал қызығын көрмеген.
Жақсы төсек, тәтті ас жоқ,
Жан қадірін білмеген.

Салпыл қақты, түн қатты,
“Мал-мал!” деді, мал тапты.
Байыған сайын күтім жоқ,
Бейлі кетті, ант атты.

Қартайғанша қақақтап,
Бұл тәңрі атқан талмай ма?
Иттеніп жүріп өлмей ме?
Өлсе, бәрі қалмай ма?

Маған бітсе осы мал,
Жанымды неге қыстар ем?
Мың теңгені бір сомдай
Қызығыма ұстар ем.

Сән-салтанат жүруім
Болар еді татымды.
Есітер еді алыс жер
Қызықты жомарт атымды.

Байлықпен пайдам тигізіп,
Сыйлар ем алыс-жақынды.
“Сараңның дәулет – өз соры”, –
Деп айтыпты ақылды.

Аузын жимай бір адам
Кіріп келді есіктен, –
Жәдігөй ме, шайтан ба? –
Әйтеуір әлгі сөзді есіткен.

Келе сала сөйлейді:
“Байлықты керек қылдың сен.
Қылайын деген ісіңді
Мен есіттім байлықпен.

Сен мына бір ішінде
Ділдәсі бар дорбаны ал!
Бірін алсаң, және бір
Ділдә дайын, қолың сал.

Санап ала бер-дағы,
Дегеніңдей бола қал.
Қанша керек болса да,
Міне дәулет, міне мал.

Бірақ, байғұс, айтайын
Мұның бір сертін, қатты антын:
“Дорба қолда тұрғанда,
Ұстауға жол жоқ бір алтын.

Дорбаны әуел дарияға ат,
Тойғаныңша ал-дағы.
Онан соң өзің білесің,
Ұстай бер қайтып бар-дағы”.

Дорбаны беріп, жоғалды,
Аң-таң қылып байғұсты.
Есін жиып алған соң,
Дорбаға кедей жабысты.

Айтқанындай дорбаға
Қолын салды, бірді алды.
Және бірі дап-дайын,
Есі шығып таң қалды.

“Таң атқанша осылай
Бере берсе бұл дорба,
Талай алтын жиям ғой,
Ертең менен бай бар ма?”

Қалбалақтап түн бойы,
Алып бақты бұл сорлы.
Қанша алтын алса да,
Тоя алмады ол ғұрлы.

Қарайды да алтынға,
Қомсынады “аз ғой” – деп,
“Қыстау керек, үй керек,
Сән-салтанат, расход көп.

Азар болса аштыққа
Тағы бір күн шыдармын.
Алтын ассын есептен,
Содан кейін армансыз
Қыл дегенін қылармын”.

Үйіндегі бір нанды
Бір ай жеді аз-аздан.
Бір күн түгіл, бір айды
Ынсап қылмай ол жазған.

Дорбаны суға салғалы
Дарияға жүз барған.

**“Бүгінше тұрсын, өлмен” деп,
Үйіне қайта апарған.**

**Дорбаны сауып тыныштықсыз
Бір ай түгіл, жыл өтті.
Алтындай жүзі сарғайды,
Қол дірілдеп, әл кетті.**

**Ассыз, сусыз дерт жеңіп,
Өзі де әбден жүдепті.
Тоғыз миллион санарда
Ажал жетті, күн бітті.
Алтын қайда, сөз қайда?
Қу нәпсіден не пайда?**

ЕСЕК ПЕН БҰЛБҰЛ

(Крыловтан)

Тойған есек шөпті оттап маңайдағы
Сонырқап шатқа кетті қай-қайдағы.
Қаңғырып өлкені өрлеп келе жатып,
Жолықты бір бұлбұлға тоғайдағы.
– Сенбісің ақын бұлбұл, жаңа көрдім,
Атыңа жұрт мақтаған құмар едім.
Бір сайрап берсең, қалқам, өзім естіп,
Рас па екен жұрттың сөзі, сынар едім.
Өнерге салды бұлбұл сонда аңыратып,
Шыңғыртып, шымырлатып, сорғалатып.
Мың түрлі күйге салып толқынтады,
Маңайда жан біткенді таңырқатып.
Қой жатыр, қойшы тыңдап тұрды елбіреп.
Көзіне қып-қызыл боп жас мөлдіреп.
Жел соқпай, құс шуламай, бәрі жым-жырт,
Әнге көңіл жіберіп тұрды елжіреп.
Бұлбұл болды, тосып тұр есек сөзін,

Есек жерге қаратып екі көзін:
“Іш пыспай-ақ тыңдарлық бар екенсің,
Әттегене-ай, білмепсің әтешті өзің!
Екенсің ән салуға сен-дағы епті,
Сен біраз әтеш әнін үйрен!” – депті.
Бұл сықылды сыншының сөзін естіп,
Көз көрмеске бұлбұл да ұшып кетті.

Демеймін жұрт мақтасын,
Я жақсын, я жақпасын.
Сүйтсе де мұндай сыншыдан
Құдайым бізді сақтасын.

ҚАРҒА МЕН БҮРКІТ

(Крыловтан)

Қой жайылып жаздыкүн
Шыққан екен қияға.
Аспаннан бүркіт құйқылжып,
Сорғалап келіп ыраға,
Бір қозы іліп ап кетті
Құздағы қиын ұяға.
Екпіні күшті ер үшін,
Еңбек қылды жем үшін
Ұядағы балаға.

Керді де мұны бір қарға,
Желікті бір іс бастарға:
“Қозыны да тамақ деп,
Кім ап шықсын тастарға!
Ең семізін ілейін
Қызық қылып ашарға”, –
Деді-дағы, аралап,

Жабысты келіп қошқарға.
Қалшылдап, дірілдеп
Тырнағын салады,
Қанатын қайқайтып,
Әкетпек болады.
Бүркіттей емес екені
Кешікпей-ақ білінді.
Жабағыға тырнағы
Шықпастай боп ілінді.
Жалпылдап, салпылдап
Қойшыларға көрінді.
Әддін¹ білмес шіркінді
Құдай әбден қарғады.
Қойшылар көріп күлісіп,
Ұстап алды қарғаны.
Құрысын да шіркіннің,
Семіз қойды алғаны.
Ұшпасын деп қимаған
Қанат, құйрық қалмады.
Бір жіпті берік бек байлап,
Аяғына жалғады.
Балаларға ойын боп,
Қор болып сүйтіп қалғаны.

Азат басың болсын құл,
Қолдан келмес іске ұмтыл!

¹ Күш, шама деген мағынада.

ШЕГІРТКЕ МЕН ҚҰМЫРСҚА

(Крыловтан)

Шырылдауық шегіртке
Ыршып жүріп ән салған,
Көгалды қуып гөлайттап,
Қызықпен жүріп жазды алған.

Жаздыкүнгі жапырақтың
Бірінде тамақ, бірінде үй.
Жапырақ кетті, жаз кетті,
Күз болған соң, кетті күй.

Жылы жаз жоқ, тамақ жоқ,
Өкінгеннен не пайда?
Суыққа тоңған, қарны ашқан
Ойын қайда, ән қайда?

Оныменен тұрмады,
Қар көрінді, қыс болды.

Сауықшыл сорлы бүкшиді,
Тым-ақ қиын іс болды.

Секіру қайда, сүрініп,
Қабағын қайғы жабады.
Саламда жатып, дән жиған
Құмырсқаны іздеп табады.

Селкілдеп келіп жығылды,
Аяғына бас ұра:
– Қарағым, жылыт, тамақ бер,
Жаз шыққанша асыра!

– Мұның, жаным, сөз емес,
Жаз өтерін білмеп пе ең?
Жаның үшін еш шаруа
Ала жаздай қылмап па ең?

– Мен өзіндей шаруашыл,
Жұмсақ илеу үйлі ме?
Көгалды қуып, ән салып,
Өлеңнен қолым тиді ме?

– Қайтсін, қолың тимепті,
Өлеңші, әнші есіл ер!
Ала жаздай ән салсаң,
Селкілде де, билей бер!

ӘНШІЛЕР

(Крыловтан)

Көршіні көрші шақырды,
Болды да сыйлап ас бермек.
Құлығын іште жасырды:
Баланың әнін есіттірмек.

Балалар шулап, бақырды,
Ынтасы – даусын білдірмек.
Қонақтың күйін қашырды,
Басты ауыртты көп дүрмек.

Алды-алдына кетеді
Қосылмайды әндері.
Құлағынан өтеді
Құр айғай салған сәндері.

– Япырмай, көрші-ай, не қылды?
Бас ауырды қаңғырды.

Құлағын басып жалынды,
Қойғыза көр деп құрғырды.

– Тым-ақ даусы күшті екен,
Бекер де емес сенікі.
Сүйтсе де арақ ішпеген
Есті ұлдар ғой менікі.

Есі шықпай мұнан да ішкен артық,
Қисыны жоқ қышқырған не еткен тантық!

АЛА ҚОЙЛАР

(Крыловтан)

Бір таудағы хайуанды бір арыстан
Билеген патшасы екен әуел бастан.
Әділ атақ алмақшы ниеті бар,
Ешкімді ауыртпастан, жылатпастан.

Онысы рас, басында тәуір болған,
Сүйтсе де кімді бұзбас бақ антұрған.
Алдынан жан шықпаған патшамыздың
Ала қойды көргенде көзі ауырған.

Ал қойда кінә жоқ жүннен басқа,
Қойдан қашып шығыпты патша тасқа.
Көрсө қаза тұрады аза бойы,
Болмады бұған айла ойламасқа.

Тұрды патша қайғырып уайым жеп:
“Ала қойды болады қайткенім еп?”

Аю, түлкі – қасында уәзірлері,
Кеңеседі оларға “қайтемін?” – деп.

Қолбаң етіп, қорс етіп сөйледі аю:
– Батыр патшам, не керек көп ойлану?
Қойды жан деп, есіркеп кім аяйды?
Ақылы ала қойдың – қырып салу.

Қабағын түйді арыстан сөзін ұғып:
– Өлтірмегім оңай-ақ қойды сығып.
Өз жұртын өзі қырған патша бар ма?
Жаман аттан қорқамын кетсе шығып.

– Бекер қан төктірмеңіз, әділ патшам,
Сөкпеңіз, – деді түлкі, – мен сөз айтсам.
Оңаша бір өзенді қойға беріп,
Қайраңында семіртіп, кең жайлатсаң.

Жарлықты кешіктірмей тез беріңіз,
Жаманды жақсыменен тең көріңіз.
Ала қой қорыққаннан өзі азаяр,
Қойшылыққа қасқырды жіберіңіз.

Қара деп қатты тапсыр ала қойды-ақ,
Өзгесі өсер, ол кемір, сөзіме бақ.
Жақсы сөзбен біреуге тапсырған соң,
Жаман аттан боласыз сіз-дағы аулақ.

“Құп” деді, оны арыстан қабыл көрді,
Қасқырға “жақсы бақ” деп жарлық берді.
Ала түгіл ағынан тыныш бопты,
Түлкінің айтқанындай қылып еді.

Түлкінің айтқаны рас, жұрт – ақылсыз,
Көре салды қасқырдан баяғы арсыз.
Антұрғандық түлкі мен арыстанда,
Ол болмаса, не қылмақ қасқыр жалғыз?

ҚАРҒА МЕН ТҮЛКІ

(Крыловтан)

Жұрт біледі, күледі,
Сұрқия тілдің жаманын,
Қошеметшілердің амалын.
Сонда да солар қайда жоқ?
Ептеп айтса, ересің,
Артынан өкінсең де пайда жоқ.

Ірімшікті құдайым
Кез қылды бір күн қарғаға.
Алып ұшып барды да,
Қонды бір биік ағашқа.
Үлкен олжа емес пе,
Ірімшік деген қарны ашқа?
Бір жеп алып, шүкірлік
Қылайын деп аллаға,
Тұмсығында ірімшік,
Ойланып қарап тұр еді,
Бір қу түлкі сорына
Жақын жерде жүр еді.
Ішіне сақтап қулығын,

Ептеп барып барлайды,
Бұлғақтатып құйрығын,
Қарғаның көзін алдайды.
Тәтті тілмен, тәтті үнмен
Сөйлесуге айналды:
“Қарағым, не еткен сұлу ең!”
Деп таңырқап таңданды.
“Не еткен мойын, не еткен көз!
Осыдан артық дейсің бе,
Ертегі қылып айтқан сөз?
Қалайша біткен япырмай,
Мұрныңыз бен жүніңіз!
Періштенің үніндей
Деп ойлаймын үніңіз.
Осы көрікпен, бұл жүнмен,
Әншілігің білінді,
Ұялмай, қалқам, бір сайра,
Біз де алалық үлгіні.
Құс төресі біздерге
Сіз боларсыз бір күні”.
Басы айналды қарғаның
Сұмның айтқан сөзіне.
Қуанғаннан бөртініп,
Бір мастық кірді өзіне.
Өзіне біткен өңешін
Аямастан қарқ етті,
Ірімшік жерге салп етті.
Іс бітті, қу кетті.

ҚАРҒА МЕН ТҮЛКІ

(Крыловтан)

Боқтықта талтаңдап,
Жан-жаққа жалтаңдап,
Бір қарға жүр еді.
Бір жатқан ірімшік
Көзіне түседі,
Көңілі өседі.
Ірімшікті көрінген
Тістеп ап ұшады.

Бір ағашқа қонды да,
Асықпай жемек болды да.
Мазатсып қарады
Оңына, солына.
Ағашқа қонып, қаранып,
Қанатын, жүнін таранып
Болмақшы еді мәз-майрам,
Дейтін емес қу қайдан.

Жем іздеген бір түлкі
Кездей келді сорына.
Ағаштан төмен түспеген,
Ірімшікті тістеген
Қарға түсті көзіне.
Қу құмар ақымаққа
Алдап, арбап соқпаққа
Кеңеседі өзіне.

Жуасып, жабырқап,
Таң қалып, таңырқап,
Қарады жүзіне.
Қарашы залымның,
Бұл жұртқа мәлімнің
Алдаған сөзіне:

– “Есен-сау жүрсіз бе,
Ақынның төресі?
Көп жерден белгілі
Тегін құс емесі.
Жүніңіз, үніңіз,
Мұрныңыз, көзіңіз,
Құлаққа көп тиген
Мақталған кеңесі.
Басынан өзгеше
Бітіпті денесі.

Көп жерден, қалқам-ай,
Құмарым тарқамай,

Сізді іздеп келіп ем.
Сүйсінсін құлағым,
Тарқасын құмарым,
Әніңе бір салшы,
Асық боп өліп ем.

Мақтауға есіріп,
Барынша көсіліп,
Ырғалып қарқ етті,
Ірімшік жерге салп етті.
Тап етті,
Шап етті,
Ап кетті қу түлкі.
Антұрған,
Сол тұрған
Жеріңде бол күлкі.

БАҚА МЕН ӨГІЗ

(Крыловтан)

Қарасаң, тым-ақ көп
Көре алмас іші тар.

Несі артық бізден деп,
Салыспақ жұртта бар.

Су ішкелі бір өгіз
Барып еді бұлаққа.
Бақалар қорқып, тарбақтап
Қашып шықты әр жаққа.

Бақаға өгіз таумен тең,
Ұшып кетті зәресі.
Мақтаншақтың сен көрсең,
Бақада екен төресі.

Өз-өзінен бір бақа
Күшенді де бөртінді.
Қарны үлкейді қампайып,
Өгіздей болам деп ісінді.

Қасындағы жолдасқа
“Қарашы, – деді, – сен бізге!
Қиын ба екен үлкею,
Жеткем жоқ па өгізге?”

“Ісіндің, кебіндің,
Сонда да не пайда?
Түрі жат өгіздің,
Сен қайда, ол қайда?”

Күшенді кеп кижініп,
Келгенінше шамасы,
“Өстім ғой” – деп ісініп,
Дейді: “енді бір қарашы!”

Қарады да, – “Дәнеме
Болған жоқ қой, қой!” – деді.
Қызып алған антұрған
Айтқан сөзге көнбеді.

Тырқыл қағып, тыпырлап,
Күшенді де, бөртінді.
Іш жарылды сытырлап,
Мақтанам деп өзі өлді.

Таласпа, жаным-ай
Қолыңнан келмеске,
Боларсың бақадай,
Көп түссең егеске.

ПІЛ МЕН ҚАНДЕН

(Лермонтовтан)

Көшеде піл жетелеп біреу жүрді,
Кім көріпті хайуанды мұндай түрлі.
Көрсеткелі ап жүрген жануарды
Тамашалап, артынан жұрт боп ерді.

Көшеде кез боп бір қанден
Ұмтылды пілге шаптығып.
Шаңқылдап үрді ерленіп,
Тартынбай ұрысар жан шығып.

Қанденге бір ит кездей боп
Деді: “Әддіңді білсеңші,
Пілмен ұрысар сиқың жоқ,
Мазақ болмай, қой, көрші!

Қырқылдап қалдың не бітті?
Әуре болмай, қой! – деді.

Сен бұлқының, ол кетті.
Жан деген жоқ ол сені”.

“Мен де соны білемін,
Сондықтан ер боп келемін.
Ұрыс, соғыс қылмай-ақ,
Ер атанып көремін.

Жұрт мұнымды көрмей ме?
Батыр атақ бермей ме!
Қой, бұл қанден – ер шіркін,
Пілге де үрген демей ме!”

ЕСЕК

(Крыловтан)

Қырық-елу қос бір жерден
Қайтқан екен керуендер.
Мал айдап барып әр елден
Сауда қылып жүргендер.

Алтын артқан бір есек
Соларменен келеді.
Ол жай жүрсе, жұрт та жай,
Ол желсе, жұрт желеді.

Тамам қостың байлары
Маңайынан кетпейді.
Қошемет қылып бәрлері
Шомын да жөндеп ерттейді.

Ортаға алып әлгіні
Бәрі бірдей сыйлайды.
Бірі сүйіп құлақтан,
Бірі жүнін сипайды.

Сылап-сипап қадірлеп,
Беретұғын жем де артық.
Есер шіркін есіріп,
Болып алды тым тантық.

Көш бойы жұрт қасында,
Өзгеменен жұмыс жоқ.
Атты теуіп, адамды
Тістесе де сөгіс жоқ.

“Құдай аман сақта, – деп –
Жарда, суда!” – бата алған.
Ертелетіп ат қойып,
“Жаппарқұл мырза” аталған.

Алтын үсте жүргенде
Сол қадірмен көп жүрген.
Өз ойында көк есек
Өзгеше тудым деп жүрген.

Алтынды бір күн бай алды,
Есектен жұрт та түңілді.
“Жаппарқұл” аты жоғалды,
Боқ тасуға жегілді.

Қарасаңшы бойыңа,
Ұзын құлақ қалпың ғой.
Жұрт ергені соңыңа –
Үстіңдегі алтын ғой.

ЖАЛАУ

(Лермонтовтан)

Жалғыз жалау жалтылдап
Тұманды теңіз өрінде,
Жат жерде жүр не тыңдап?
Несі бар туған жерінде?

Ойнақтап толқын, жел гулеп,
Майысар діңгек сықырлап.
Ол жүрген жоқ бақ іздеп,
Қашпайды бақтан бойды ұрлап.

Астында дария — көк майдан,
Үстінде сәуле — алтын күн.
Қарашы, ол бүлік құдайдан
Сұрайды дауыл күні-түн.

ЖАРТАС

(Лермонтовтан)

Қонады бір күн жас бұлт,
Жартастың төсін құшақтап.
Жөнелді ертең, қалды ұмыт,
Көк жүзіне ойнақтап.

Әжімді жүзі тершіген
Кәрі жартас таң қапты:
“Бәрі осы-ау, – деп, – қыз деген”
Томсарып тұрып жылапты.

* * *

(Я. Полонскийден)

Жүректе көп қазына бар, бәрі жақсы,
Теңіздің түбіндей-ақ қарап бақшы.
Сол жүректен жылылық, достықпенен
Бұлақша ағып ғаламға тарاماқшы.

Жан шөлдер өзіңдеймен танысқанша,
Бірінен бірі үлесіп алысқанша.
Құмарланар, сүйісер жүрек тауып,
Қитықсыз қызықпенен бас қосқанша.

Жұрттың сөзі: тағдырға адам көнбек,
Бір антұрған еріксіз мезгіл келмек.
Осы сенің қызығың, қуанышың
Сағымша жоқ боп кетіп түгесілмек.

Бейне бір сол қазынаны бір жау алмақ
Жүректің кең дариясы құрып қалмақ.
Суық ақыл жүрекке бұйрық жазып,
Оны бір өзі өзгеше жолға салмақ.

Жүрегін пайдасы үшін жұрт ұсатпақ,
Кірмен өлшеп базарға ұстап сатпақ.
Оны сатып, ол кімді уатады,
Оның өзін тағы да кім уатпақ?

Жұрт айтқан сол ант мезгіл келсең керек...
Мен де – бенде, амалсыз көнсем керек.
Қызығы зор қайран дос, қайран тату,
Сендер өлдің, мен-дағы өлсем керек!

* * *

(Лермонтовтан)

Көңілдің күйі тағы да
Өмірсіз жанның алды ішін.
Аударды өлең жағына,
Нәпсінің сынған қайғысын.

Жат жерде елге қосылмай,
Сенімді доссыз жалтақтап.
Көк қанат бейіс құсындай,
Қу ағашқа қонақтап.

Ол бұтақтан қозғалмас,
Өкіріп дауыл соқса жел.
Өзгеге бола жырламас,
Ыстық күнді жоқтар ол.

Жанымның жарық жұлдызы,
Жамандық күнде жарымсың.
Сөз болсын ескі ер сөзі,
Кейінгіге қалынсын.

* * *

(Лермонтовтан)

Күнді уақыт итеріп,
Көк жиектен асырса,
Көлеңке басын көтеріп,
Алысты көзден жасырса.

Сонда көңлім жоқтайды
Татуы мен асығын,
Көзі жетіп тоқтайды
Өткен күннің қашығын.

Көкке бақтым “алла” деп,
Тамаша етіп құдыретін.
Рахматы оның онда көп,
Бізге түк жоқ тиетін.

Неге сүйсін ол мені,
Өзім ақымақ, алмадым,
Көрдім артық бір сені
Рахматынан алланың.

(Лермонтовтан)

Асау той, тентек жиын, опыр-топыр,
Ішінде түсі суық бір жан отыр.
Алысты тұманданған ол ойлайды,
Өзге жұрт ойды нетсін, өңкей соқыр.

Ішкен, жеген, таласқан, ойнап, күлген,
Кезек жоқ, келісім жоқ, сөйлей берген,
Дауырыққан, күліскен, өлеңдеткен,
Қайғысызға қайғырып, жиіркенген.

Көп отырды, қозғалды сөйлегелі,
Құлағымда бүгін тұр соның үні:
Сендерге не жұмыс бар тағдырменен,
Ойнай бер де, күле бер күні-түні.

Ойынға ойсыз надан бәрі құмар,
Дүние істеп өз жұмысын жатқан шығар.
Елемесең, елетер, бір танытар,
Қайда айдаса, барарсың – кім тартынар?

МАЗМҰНЫ

Өлеңдер

Алғысөз орнына	7
“Сап, сап, көңлім, сап, көңлім”	11
“Қансонарда бүркітші шығады аңға”	14
“Қақтаған ақ күмістей кең маңдайлы”	17
“Жасымда ғылым бар деп ескермедім”	19
“Қартайдық, қайғы ойладық, ұйқы сергек”	20
“Қартайдық, қайғы ойладық, ұлғайды арман”	23
“Қыран бүркіт не алмайды, салса баптап”	26
“Қалың елім, қазағым, қайран жұртым”	27
“Байлар жүр жиған малын қорғалатып”	29

“Кеңлім қайтты достан да, дұшпаннан да”	30
“Адасқанның алды – жөн, арты – соқпақ”	33
“Бір дәурен кемді күнге – бозбалалық”	35
“Жігіттер, ойын арзан, күлкі қымбат”	38
“Патша құдай, сыйындым”	44
“Базарға, қарап тұрсам, әркім барар”	46
“Ғылым таппай мақтанба”	47
“Шоқпардай кекілі бар, қамыс құлақ”	51
Жаз (“Жаздықүн шілде болғанда”)	53
“Интернатта оқып жүр”	56
Көкбайға (“Сорлы Көкбай жылайды”)	60
Көжекбайға (“Жамантайдың баласы Көжек деген”)	61
“Өкінішті көп өмір кеткен өтіп”	62
“Сабырсыз, арсыз, еріншек”	64
Көжекбайға (“Бөтен елде бар болса”)	68
“Өлең – сөздің патшасы сөз сарасы”	75
“Біреудің кісісі өлсе, қаралы ол”	78
Күз (“Сұр бұлт түсі суық қаптайды аспан”)	81
“Қараша, желтоқсан мен сол бір екі ай”	83
Қыс (“Ақ киімді денелі, ақ сақалды”)	85
Көкбайға (“Бұралып тұрып”)	86
Күлембайға (“Уағалайкүмүссәләм”)	87
“Желсіз түнде жарық ай”	88
“Ішім өлген, сыртым сау”	89

Күлембайға ("Болыс болдым мінеки")	90
Әсетке ("Біреуден біреу артылса")	96
"Мәз болады болысың"	97
"Білімдіден шыққан сөз"	100
Сегіз аяқ ("Алыстан сермеп")	102
"Сәулең болса кеуденде"	111
"Мен жазбаймын өлеңді ермек үшін"	113
"Әуелде бір суық мұз – ақыл зерек"	115
"Ғашықтық, құмарлықпен – ол екі жол"	116
"Қор болды жаным"	117
"Сен мені не етесің"	118
Жігіт сөзі ("Айттым сәлем, қалам қас")	122
Қыз сөзі ("Қиыстырып мақтайсыз")	124
"Білектей арқасында өрген бұрым"	127
"Қажымас дос халықта жоқ"	128
"Жастықтың оты, қайдасың"	129
"Жарқ өтпес қара көңілім не қылса да"	131
"Тұлпардан тұғыр озбас шабылса да"	132
Қара қатынға ("Қара қатын дегенге қара қатын")	133
"Бай сөйілді"	134
"Ем таба алмай"	137
"Келдік талай жерге енді"	139
"Өзгеге, көңілім, тоярсың"	142
"Кейде есер көңіл құрғырың"	144
Жазғытұры ("Жазғытұры қалмайды қыстың сызы")	145
"Асқа, тойға баратұғын"	149

“Ата-анаға көз қуаныш”	151
“Тайға міндік”	153
“Заман ақыр жастары”	155
“Көзінен басқа ойы жоқ”	156
“Жастықтың оты жалындап”	158
“Қызарып, сұрланып”	160
“Көзімнің қарасы”	163
“Менсінбеуші ем наданды”	167
Жұмбақ (“Алла мықты жаратқан сегіз батыр”)	169
Жұмбақ (“Қара жер адамзатқа болған мекен”)	170
Жұмбақ (“Сыналар, ей, жігіттер, келді кезің”)	171
“Не іздейсің, көңілім, не іздейсің”	172
“Жүрегім, ойбай, соқпа енді”	174
“Қайғы шығар ілімнен”	175
Оспанға (“Жайнаған туың жығылмай”)	178
Оспанға (“Кешегі Оспан”)	179
“Ысытқан, суытқан”	181
“Бойы бұлғаң”	183
(“Жақсылық ұзақ тұрмайды”)	186
Баймағамбетке (“Ажының жақсы-ақ қызы едім”)	188
“Антпенен тарқайды”	189
“Қарашада өмір түр”	191
“Жас өспірім замандас қапа қылды”	193
“Ғашықтық тілі – тілсіз тіл”	194

“Әсемпаз болма әрнеге”	195
Ескілік киімі (“Ойланып ойға кеттім жүз жылғы өткен”)	197
Әбдірахман науқастанып жатқанда (“Я, құдай, бере көр”)	199
Әбдірахманға (“Алланың рахматын”)	203
Әбдірахманға Кәкітай атынан хат (“Тілім саған айтайын”)	205
Әбдірахманға Кәкітай атынан хат (“Көзімнің нұрысыз”)	208
Қыздарға (“Қойдан қоңыр, жылқыдан торы Бәкең”)	210
“Талай сөз бұдан бұрын көп айтқамын”	212
“Аш қарын жұбана ма майлы ас жемей”	213
“Балалық өтті, білдің бе”	215
“Лай суға май бітпес қой өткенге”	216
“Өлсе өлер табиғат, адам өлмес”	218
Әбдірахман өлгенде (“Арғы атасы қажы еді”)	219
Әбдірахман өлгенде (“Кешегі өткен ер Әбіш”)	221
Әбдірахман өлгенде (“Тұл бойың ұят-ар едің”)	222
Әбдірахман өліміне (“Жиырма жеті жасында”)	223
Әбдірахман өліміне (“Талаптың мініп тұлпарын”)	226
Әбдірахманға (“Орынсызды айтпаған”)	227

Әбдірахман өлімінен соң өзіне айтқан жұбатыуы ("Бермеген құлға, қайтесің")	229
Әбдірахманның әйелі Мағышқа Абайдың айтқан жұбатыуы ("Жылағанды тоқтатып")	231
"Кешегі Оспан ағасы"	234
Баласы Өлген анаға шығарып берген жоқтау ("Көз жұмғанша дүниеден")	235
"Малға достың мұңы жоқ малдан басқа"	237
"Туғызған ата-ана жоқ"	238
"Бір сұлу қыз тұрыпты хан қолында"	239
"Сағаттың шықылдағы емес ермек"	241
"Кеңіл құсы құйқылжыр шартарапқа"	242
"Адамның кейбір кездері"	244
"Көк ала бұлт сөгіліп"	246
Рахымшалға ("Сұлу аттың көркі – жал")	247
"Көк тұман – алдындағы келер заман"	248
"Сенбе жұртқа, тұрса да қанша мақтап"	250
"Алла деген сөз жеңіл"	251
"Құр айғай бақырған"	252
"Мен сәлем жазамын"	253
Ғабидоллаға ("Жазғытұрым қылтиған бір жауқазын")	254
"Құлақтан кіріп, бойды алар"	255
"Болды да партия"	257
"Қуатты оттай бұрқырап"	259
"Сұм дүние тонап жатыр, ісің бар ма"	261
"Өлсем, орным – қара жер сыз болмай ма"	262

“Жүректе қайрат болмаса”	264
“Күн артынан күн туар”	265
“Ауру жүрек ақырын соғады жай”	266
“Есінде бар ма жас күнің”	267
“Жүрегім менің – қырық жамау”	268
“Адам – бір боқ көтерген боқтың қабы” . .	269
“Күшік асырап, ит еттім”	270
“Нұрлы аспанға тырысып өскенсің сен” . .	271
“Жүрегім нені сезесің”	272
“Көлеңке басын ұзартып”	274
“Ұяламын дегені көңіл үшін”	276
“Жапырағы қуарған ескі үмітпен”	277
“Қуанбаңдар жастыққа”	278
“Осы қымыз қазаққа”	279
“Буынсыз тілің”	281
“Тоты құс түсті көбелек”	282
“Алланың өзі де рас, сөзі де рас”	283
“Жүрек – теңіз, қызықтың бәрі – асыл тас”	287
“Жалын мен оттан жаралып”	288
“Домбыраға қол соқпа”	290
“Ойға түстім, толғандым”	292
“Мен боламын демеңдер”	294
“Ғалымнан надан артпас ұққанменен”	295
“Түбінде баянды еңбек егін салған”	296

АУДАРМАЛАР

Бородино	299
“Кең жайлау – жалғыз бесік жас балаға” . .	301
“Әм жабықтым, әм жалықтым”	302
Онегиннің сипаты (“Жасынан түсін билеп сыр бермеген”)	303
Татьянаның Онегинге жазған хаты (“Амал жоқ қайттым білдірмей”)	305
Онегиннің Татьянаға жауабы (“Таңғажайып бұл қалай хат”)	309
Онегин сөзі (“Хатыңнан жақсы ұғындым сөздің бәрін”)	313
Онегиннің Татьянаға жазған хаты (“Хұп білемін, сізге жақпас”)	316
Татьяна сөзі (“Тәңрі қосқан жар едің сен”)	320
Ленский сөзінен (“Барасың қайда, қайда болмай маған”)	323
Онегиннің өлердегі сөзі (“Жарым жақсы киім киіп”)	324
Тұтқындағы поляк жандаралының сөзі (“Дүрілдеген нажағай”)	325
“Сұрғылт тұман дым бүркіп”	326
“Ал, сенейін, сенейін”	327
“Көңлім менің қараңғы. Бол, бол, ақын” . . .	329
“Қараңғы түнде тау қалғып	330
“Өзіңе сенбе, жас ойшыл”	331

“Қорқытпа мені дауыпдан”	334
“Қайтсе жеңіл болады жұрт билемек”	335
Тұтқындағы батыр (“Қараңғы үй терезесі – тұтқын орны”)	337
“Күлімсіреп аспан түр”	339
“Рахат, мені тастап қоймадың тыныш”	341
“Ғашықтық іздеп тантима”	343
“Махаббат, достық қылуға”	344
Ой (“Қарасам, қайғыртар жұрт бұл заманғы”)	345
Қанжар (“Сүйкімді болат қанжар тұрсын жайнап”)	348
Альбомға (“Сал демеймін сөзіме ықласыңды”)	349
“Босқа әуре боп келдің бе тағы мұнда”	350
“Менің сырым, жігіттер, емес оңай”	353
Дұға (“Өмірде ойға түсіп кем- кетігің”)	355
Қасиетті дұға (“Өмірден тепкі жесем жазығым жоқ”)	356
“Қалқам-ай, мен үндемей жүремін көп”	357
“Мен көрдім ұзын қайың құлағанын”	358
“Теректің сыйы (“Асау терек долданып, буырқанып”)	360
“Жолға шықтым бір жым-жырт түнде жалғыз”	363
Шайтан (“Мұңлы шайтан – құдайдың қуған жаны”)	365
Емен мен шілік	368

Қазаға ұрынған қара шекпен	370
Жарлы бай	373
Есек пен бұлбұл	378
Қарға мен бүркіт	380
Шегіртке мен құмырсқа	382
Әншілер	384
Ала қойлар	386
Қарға мен түлкі ("Жұрт біледі, күледі") . .	389
Қарға мен түлкі ("Боқтықта талтаңдап") . .	391
Бақа мен өгіз	393
Піл мен қанден	396
Есек	398
Жалау ("Жалғыз жалау жалтылдап")	400
Жартас ("Қонады бір күн жас бұлт")	401
"Жүректе көп қазына бар, бәрі жақсы" . .	—
"Көңілдің күйі тағы да"	403
"Күнді уақыт итеріп"	404
"Асау той, тентек жиын, опыртопыр"	405

АБАЙ

Сборник

(на казахском языке)

**Ответ. за подготовку и выпуск Рустамова Р.
Редактор Кайранбаев Ж., Кыстаубаев З.
Худож. редактор Логинов В., Ващенко А.
Техн. редактор Жапарова С.
Корректор Рысмагамбетова Ж.**

ИБ № 4

Төруге 20.04.93 жіберілді. Басуға 3.01.94 қол қойылды.
Пішімі 84x108 1/64. Әріп түрі "прогматика" Офсеттік басы-
лыс. Шартты баспа табағы 10,92 + 0,1 қосарбет Шартты
бояулы беттаңбасы 11,12. Есептік баспа табағы 11,87 + 0,18
қосарбет. Тиражы 20000 дана. Тапсырыс № 1431.

Қазақстан Республикасы Баспасөз және бұқаралық ақпарат
министрлігінің "Кітап" полиграфиялық кәсіпорындары
өндірістік бірлестігінің Кітап фабрикасы, 480124, Алматы
қаласы, Гагарин даңғылы, 93-үй.